SAMUEL NOAH KRAMER

SÜMER MİTOLOJİSİ

Samuel Noah Kramer, Tarih Sümer'de Başlar adlı kitabında Sümerlerin insanlığa armağan ettiği ilk 39 buluşun öyküsünü anlatmıştı. Kramer şimdi de Sümerlerin mitolojisini ele alarak tanrılar, tanrıçalar, yaratılış, ölüler diyarı ve tufan mitlerinin yazılı tarihteki ilk bütünlüklü örneğini gözler önüne seriyor. Böylece tektanrılı dinlerle çoktanrılı dinler arasındaki ortak paydaları gösteriyor: İnsanın yaratılışı; kadın-erkek ayrımı; yer, gök ve ölüm tanrıları; insanlığın bir tufanla cezalandırılışı, . . . Sümerler insanlığın gizli tarihinin kahramanlarıdır. Sümer Mitolojisi'nden öğrenilebileceğimiz çok şey var.

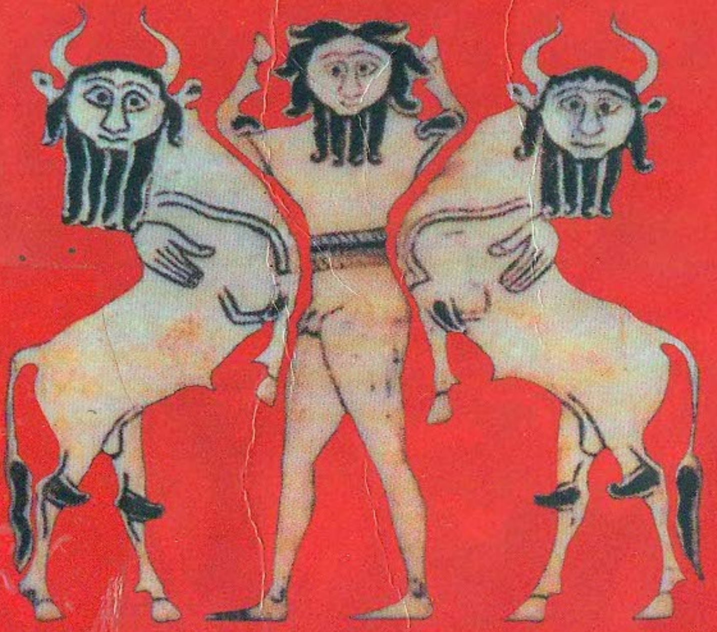
ISBN 975-7942-00-5

2500000 T KABALCI

SÜMER MİTOLOJİSİ SAMUEL NOAH KR

SAMUEL NOAH KRAMER

SÜMER MİTOLOJİSİ

KABALCI

SAMUEL NOAH KRAMER

SÜMER MİTOLOJİSİ

KABALCI YAYINEVİ: 128
Antropoloji/Arkeoloji/Mitoloji Dizisi: 7

Hasan Bay
TABRIZ

Samuel Noah Kramer
SÜMER MİTOLOJİSİ

Sumerian Mythology
A Study of Spiritual and Literary
Achievement in the Third Millennium B.C.

© Samuel Noah Kramer, 1961, 1972
© Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999

Birinci Basım: 1999

Yayıma Hazırlayan: Mustafa Küpüşoğlu

Kapak Düzeni: Serdar Bal

Baskı: Yaylacık Matbaası
Mücellit: Yedigün Mücellithanesi

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B
Cağaloğlu 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 Faks: (0212) 513 63 05

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Kramer, Samuel Noah

Sümer Mitolojisi

1. Mitoloji 2. Tarih 3. Arkeoloji

İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999

ISBN 975-7942-99-3

SAMUEL NOAH KRAMER

SÜMER MİTOLOJİSİ

İÖ Üçüncü Bin Yıldaki Tinsel ve Edebi Gelişim Üstüne Bir Çalışma

Çeviren: Hamide Koyukan

KABALCI YAYINEVİ

Eşime,

Hasan Bay
TABRIZ

(Kaynakça, dipnotlar ve düzeltilmiş baskıya eklenen notların notasyonunda yazarın biçimi aynen korunmuştur.)

İÇİNDEKİLER

Hasan Bay
TABRIZ

RESİM / ŞEKİL / HARİTA LİSTESİ

RESİMLER

ŞEKİLLER

HARİTA

Hasan Bay TABRIZ

ÖNSÖZ

Bu kitap 1944 yılında ilk yayımlandığında, Sümer mitolojisi çiviyazıları çalışmaları ve Doğu araştırmalarında neredeyse *terra incognita*'ydı [keşfedilmemiş kıta]. Elbette, Sümer mitolojik öykülerinin kazındığı yüzlerce tablet ve parça müze çekmecelerinde yatıyordu ve bunların bir kısmı geçen yüzyılın ikinci yarısında çeşitli bilim adamlarınca kopyalanmış ve yayımlanmıştı. Ancak yayımlanan parçaların çoğunun kısım kısım oluşları nedeniyle, linguistik güçlükler ve belirsizlikler bir yana, uygun çeviri, yorum ve sentez olanaklı değildi. Sümer Mitoloji'sinin hazırlanması ve yayımlanması, İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi ve Philadelphia'daki Pennsylvaina Üniversitesi'nin Üniversite Müzesi'nde bulunan, daha önce yayımlanmamış, çoğu ilk kez yazar tarafından tanımlanmış, çevriyazıları yapılmış ve kopyalanmış Sümer edebiyat tabletleri ve parçaları üstünde gerçekleştirilen on yıllık yoğun bir çalışmanın ürünüdür. Bir bütün olarak kitap, zamanın sınamasına direnmiştir; hem bilimadamları hem de meraklılar için hâlâ güvenilir ve yararlı bir özettir. Bununla birlikte, ilk yayımlanmasından bu yana yaklaşık otuz yıl geçmiştir. Çeşitli bilim adamlarının katılımı sonucunda[1] yeni metinlerin birikmesi ve

[1] İlgilenenler, ilgili kitapları, monografileri ve makaleleri *Orientalia* ve *Archiv fur Oirentforschung* gazetelerinde yayımlanan yıllık kaynakçalardan bulabilirler. Ayrıca Pennsylvania Üniversitesi'nin Doğu Araştırmaları Bölümü ve diğer enstitülerin öğrencileri tara-

eskilerin daha derinlemesine kavranmasıyla bazı köklü düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır.[2] Kitabın elinizdeki baskısı için hazırlanmış olan bu genişletilmiş önsözde, en yeni ve umut verici bir biçimde en güvenilir çevirilerin yardımıyla sözü edilen Sümer edebiyat belgelerinin güncelleştirilen içeriklerini vermeye çalışacağım.

Kozmoloji ve Kozmogoni. Şimdiye değin öncelikle evrenin yaratılışı üstüne yazılmış bir Sümer miti ortaya çıkarılmamıştır ve 81-82. sayfalardaki Sümer kozmolojik varsayımları ve kozmogonisine ilişkin kavramlar hâlâ geçerlidir, ancak açıklayıcı ve niteleyici bir yoruma gereksinim vardır.[3]

1. *Başlangıçta ilksel deniz vardı.* Elimizdeki Sümer metinlerinde ilksel denizin kökeni ya da yaratılışı ile ilgili şimdiye değin keşfedilmiş bir şey yoktur ve Sümer bilgelerin ilksel denize bir tür birincil neden ve ilk harekete geçirici olarak bakmaları, zaman ve mekânda bundan önce ne olduğunu kendilerine asla sormadıklarının göstergesidir.

2. *İlksel deniz, gök ile yerin birliğinden oluşan kozmik dağı vücuda getirdi.* Bu kanı hâlâ tek önemli kaynak olan iki dizeye

---

fından hazırlanmış bir düzineden fazla yayımlanmamış tezi de kaynak olarak kullandım.

[2] 1961 yılında Harper'dan çıkan "Düzeltilmiş Baskı"da yalnızca bir iki *düzeltme ve ekleme* yapılmıştır.

[3] Sümer kanıtlarının yapısının ayrıntılı tartışması, karmaşıklıkları ve belirsizlikleri için bkz. *Journal of Cuneiform Studies* 2, *The Intellectual Adventure of Ancient Man*, s. 39-70.

dayanır (bkz. s. 82).[4]

> Gök ile yer dağının ardında,
> An, Anunnakileri (ardıllarını) dölledi

3. *Tanrılar insan biçiminde kişileştirildiğinde, An (gök) eril, Ki (yer) dişildi. Onların birleşmelerinden hava-tanrısı Enlil doğdu.* Gök-tanrısı An'ın Enlil'in babası olduğu en azından bir metinde ifade edilmiştir, ancak Ki'nin annesi olduğunu söyleyen bir metin şimdiye dek bulunamamıştır. Bununla birlikte Enlil, yerden göğü ayıran, yani Ki'den An'ı olarak tanımlandığından, onların cinsel birleşmeleri yoluyla bunu gerçekleştirdiğini düşünmek mantıklı görünüyor.

4. *Hava-tanrısı Enlil yerden göğü ayırdı ve babası An göğü alırken, Enlil annesi Ki'yi, yeri, aldı, Enlil ile annesi Ki'nin birleşmesi –tarihsel devirlerde Ninmah, "yüce kraliçe";*[5] *Ninhursag, "(kozmik) dağın kraliçesi";*[6] *Nintu, "doğurgan kraliçe" gibi çeşitli adlar verilen kraliçeyle özdeşleştirilmiş olabilir– evrenin düzenini, insanın yaratılışı ve uygarlığın kuruluşunu başlattı.* S. 80'de geçen metne sözcüğü sözcüğüne dayanan yukarıdaki ifade oldukça şaşırtıcı ve kuraldışıdır. Göğü ele geçirenin gök-tanrısı An olması gibi, aynı şekilde yeri ele geçirenin de hava-tanrısı Enlil değil, yer-tanrıçası Ki olması beklenebilir. Bu nedenle, panteonun geli-

---

[4] Bu pasajın farklı bir yorumu için bkz. Jacobsen'in *Journal of Near Eastern Studies*'deki eleştirisi, s. 128-152.

[5] "Yüce" yerine "soylu" sözcüğü yeğlenebilir.

[6] "Kozmik" sözcüğü çıkarılmalıdır; bu sıfatta "dağ" sözcüğü herhalde Ninurta'nın yükselttiği dağı göstermektedir. (bkz. sayfa 149-150).

şiminin ilk devirlerinde Sümer din adamlarının yeryüzü gibi çok önemli bir kozmik oluşumdan sorumlu tanrı olarak eril bir ilaha sahip olmanın daha yeğlenebilir olduğuna karar verdiklerini düşünmek akla yakın görünmektedir ve bunlar Nippur-kökenliler arasında Enlil'e yerin efendiliğini yakıştırmakta başarılı olmuşlardır. (Nippur, Enlil'in ana tapınağı olan Ekur'un bulunduğu yerdi, ayrıca tarihsel devirlerde bütün ülkenin önde gelen kutsal yeriydi.) Bundan dolayı yeryüzündeki egemenliğinden yoksun bırakılan Ki, insanın yaratılışında başlıca rolü oynama, ülkenin "ebe"si olma ve hastalıkları sağaltan birkaç tanrıyı doğurma gibi bir ana ilaha daha uygun güçlerle donatıldı.[7] Şimdi bütün olarak yeryüzünden sorumlu değildi, bu durumda Ki adı da Ninhursag, Nintu, Ninmah'ya, şu ya da bu türden bütün adlara çevrildi[8] ve panteonda An ve Enlil'den sonra gelerek, üçüncü sıraya indirildi.

Ancak ilk devirlerinde Nippur'un dinsel ve tinsel üstünlük alanında bir rakibi vardı: güneyde 120 mil kadar uzaklıktaki Eridu kenti. Eridu'da Ea adlı yerel bir ilah vardı ve bu kentin gözü yükseklerdeki din bilginleri onu ülkenin en yüce ilahı yapma hevesindeydiler, yeryüzündeki efendiliği iddiasını daha da ileri götürme ve iddiayı daha da kesinleştirme çabasıyla ona, sonrasında onun Sümer adı olan *en-ki*, "Yeryüzünün Efendisi," sıfatını verdiler. Ama Enki birkaç yüzyıl sonra Ninhursag'ın yerine geçmeyi becermesine ve panteonda üçüncü sıraya yerleşmesine karşın Enlil'i yerinden etmeyi başaramadı ve *Enlil-banda*, bir tür "Küçük Enlil" olarak ikinci en iyi olmakla yetinmek zorunda kaldı. Eridu'da E'engurra tapınağını kurduktan sonra diğer tanrılar gibi Enlil'in kutsamasını almak için Nippur'a gitmek zorunda kaldı; Nippur'daki Ekur'u armağana ve eşyaya boğması gerekti ki, böylece Enlil ondan hoşnut kalabilirdi; *me*'yi, kozmosu ve bütün uygar yaşamı idare etmekle yükümlü olmasına karşın, bunların kendisine cömert ve daha güçlü Enlil tarafından verildiğini kabul etmesi gerekti. Enlil'in yerini almakta başarısız olmasının sonucu olarak, öyle kindar bir kıskançlık geliştirdi ki, Sümer mitoloji yazarlarına güvenebilirsek, insanlığın başına belaların en uğursuzunu sardı – o günden bu güne insanlığın içinden çıkamadığı bir iletişim kopukluğu, "diller karmaşası." Bunu, Aşmolean Müzesi'ndeki bir tabletin yardımıyla yeni tamamlanmış bir "Altın çağ" bölümünden öğreniyoruz (*Sümer Mitolojisi*'nde, 2 numaralı dipnotta kısmen yayımlanmıştır). Şöyle der:

> Bir varmış bir yokmuş, yılan yokmuş, akrep yokmuş,
> Sırtlan yokmuş, aslan yokmuş,
> Ne yabani köpek varmış, ne de kurt,
> Ne korku varmış, ne de dehşet,
> İnsanın rakibi yokmuş.
> O günlerde, Şubur-Hamazi ülkesi,
> Uyumlu-dilli Sümer, prenslik *me*'sinin yüce ülkesi,

---

7 Krş. *The Sumerians*, s. 182-58.

8 Bu tanrıçanın adlarıyla ilgili bir tartışma için, bkz. Ake Sjöberg, *Sumerian Temple Hymns* (1969), s. 72-73.

Uri, gerekli her şeyin sağlandığı ülke,
Güvenlik içinde dinlenen Martu ülkesi,
Bütün evren, üzerlerine titrenen halklar,
Enlil'e tek dilde konuşurlarmış.
(Ama) sonra, cüretkâr efendi, cüretkâr prens, cüretkâr kral,
Enki, cüretkâr efendi, cüretkâr prens, cüretkâr kral,
Cüretkâr efendi, cüretkâr prens, cüretkâr kral,
Enki, emirlerine güvenilen, bolluğun efendisi,
Ülkeyi gözeten bilgeliğin efendisi,
Tanrıların önderi,
Eridu'nun efendisi, bilgelik sahibi,
Ağızlarındaki sözü değiştirdi, çekişme koydu,
(O zamana değin) bir olan insanın konuşmasına.[9]

Evrenin düzenlenmesi. 86-87 ve 140-141 sayfalardaki betimlemeler birkaç küçük değişiklik dışında aynıdır. Sümer düşünürlerinin gözünde evren iki ana unsurdan oluşur: gökyüzü ve yeryüzü. Göğü, altından ve üstünden kemer biçiminde katı bir yüzeyle kuşatılmış çukur bir uzam olarak düşünüyorlardı; gök tanrıları burada yaşardı. Yeryüzü, yerin yüzeyinden ve ölüm ve cehennem ilahlarının oturduğu altından oluşan düz bir yuvarlaktı. Gökyüzü ve yeryüzü arasında bulunan ve onları birbirinden ayıran nefes-benzeri öz *lil*'dir; "hava," "rüzgâr," "ruh" (bizim atmosferimiz). Ay, güneş, gezegenler ve yıldızlar onlara havayla aynı maddeden yapılmış gibi geliyor-

[9] Enlil ile Enki arasındaki güç mücadelesinin bu kurgusuna daha ayrıntılı bir yaklaşım için bkz. *Orientalia* 39, s.103-110.

du, yalnız parlaklık nitelikleri vardı.

Hava-tanrısı Enlil'in yerden göğü ayırdıktan sonra ay-tanrısı Nanna-Sin'e yaşam verdiği mitolojik olarak açıklanmıştır; yerden göğü ayırdıktan sonra, tavanını ve duvarlarını ışıksız göğün, yerini kara toprağın oluşturduğu evinde, kendini zifiri karanlıkta yaşar bulduğu için böyle yaptığı varsayılır. Nanna-Sin sırasıyla güneş-tanrısı Utu'ya ve diğer gezegenler ve yıldızlarla birlikte Venüs gezegeni Inanna'ya yaşam verdi. Nanna-Sin'in gökyüzünde bir *magur*-kayıkta dolaştığı düşünülürdü;[10] Utu dört mitolojik hayvanın koşulduğu iki tekerlekli bir araba sürerdi;[11] Inanna'yı yedi köpek götürürdü.[12] Gezegenler ve yıldızlar Nanna-Sin'in gözetimindeki inekler olarak düşünülmüş gibidir; "küçükler," herhalde yıldızlar, çevresinde tohumlar gibi saçılırken, "büyükler," herhalde gezegenler, etrafında vahşi boğalar gibi gezinirler.

Yeryüzünün düzenlenmesi. "Tanrıların babası," "evrenin kralı," "bütün ülkelerin kralı" diye isimlendirilen hava-tanrısı Enlil, en üretken niteliklerin hepsinin, özellikle insan ve hayvan için elzem olan bitkilerin tasarlanmasından sorumluydu.[13] In-

[10] *Magur*-kayık'ın, s. 86'da ifade edildiği gibi gufa olduğundan emin değiliz; *magur*'un anlamı hâlâ belirsizdir.

[11] Krş. G. Castellino, *Oriens Antiquus* 8, s.44.

[12] Krş. "Hanım, gururlu yürek," diye başlayan Inanna ilahisinin 105. dizesi (henüz yayımlanmamıştır).

[13] Öte yandan, Ki (Yeryüzü) ile birleşenin An (Gökyüzü) olduğunu ve sonra "yaşam bitkileri"ne, özellikle ağaçlara ve kamışlara, "hayat verdiğini" yazan en azından bir yapıt vardır. (Ağaç ile Kamış arasındaki tartışma; tam baskısı M. Civil tarafından hazırlanmıştır.

sanlar tarafından kullanılan tarımsal aletlerin ilk örnekleri olan kazma ve sabana biçim veren Enlil'in kendisiydi. "Koca dağlar"la çiftleşen ve onları, insana gereksindiği her şeyi yiyecek ve barınak biçiminde sağlayan iki erkek kardeş olan Emeş (Yaz) ve Enten'in (Kış) tohumlarıyla dölleyen Enlil'di. Enlil'in yeryüzünde uygar yaşamla söylemek istediği, parçaları son zamanlarda bir araya getirilmiş [Meryem Ana'ya senada bulunan, –ç.n.] *magnificat* ilahisini çağrıştıran bir ilahinin parçasında açıklanmıştır:

Koca Dağ Enlil olmaksızın,
Hiçbir kent kurulmaz, hiçbir ev yapılmazdı,
Hiçbir ahır kurulmaz, hiçbir ağıl çatılmazdı,
Hiçbir kral başa geçmez, hiçbir *en*-rahip doğmazdı,
Hiçbir *lumah*-rahip, hiçbir *nindingir*-rahibe koyun kehanetiyle seçilmezdi,
İşçilerin ne idarecisi, ne denetçisi olmaz,
Irmakların coşkun suları dolup taşmazdı (?),
Denizden gelişleri düz, "kuyrukları" uzun olmazdı,
Deniz cömert hazinesini seve seve üretmezdi,

Ayrıca krş. *Acta Orientalia* 28, s. 44-57, J. van Dijk). Tanrıların yaratıcı işleri ve güçleri konusunda oldukça büyük tutarsızlık ve karışıklıkların oluşu hiç de şaşırtıcı değildir, özellikle An ve Enlil'in soyları ve aile içi ilişkilerinde olduğu gibi (özellikle krş. *Journal of Cuneiform Studies* 2, s. 39 vd., 16. not). Bununla birlikte, *Sümer Mitolojisi*'nde sunulan mitolojik dünya görüşü taslağı İÖ 2000'nin hemen öncesi ve sonrasındaki yüzyıllar için genelde geçerlidir.

Denizin balıkları sazlıklara yumurta bırakmaz,
Göğün kuşları engin yeryüzüne yuva kurmazdı,
Gökyüzünde yağmur yüklü bulutlar ağızlarını açmaz,
Tarlalar ve çayırlar zengin tahılla dolmazdı,
Bozkırın gururu ot ve bitkiler boy atmaz,
Bahçelerdeki koca "dağ ağaçları" meyve taşımazdı,
Koca Dağ, Enlil olmaksızın,
Nintu ölmez, öldürülmezdi,
İnek ahırda buzağısını "yavrulamaz,"
Koyun ağılında memedeki kuzusunu doğurmazdı,
Doğurgan kalabalık, insanoğlu,
Yatak odalarında yatamaz (?)
Dört ayaklılar, hayvanlar, döl veremez,
Çiftleşemezlerdi.[14]

Yeryüzünün düzenlenmesi ve üzerinde gelişen bir uygarlık kurulması planlarını yapan genellikle Enlil iken, ayrıntıları ve uygulamaları bilgili, becerikli su-tanrısı Enki'ye bırakmıştı. Kayığı "Abzu'nun Dağkeçisi"yle gezerek, ilk olarak Sümer'de ve başkenti Ur'da duran ve onları kutsayan Enki'dir. Ur'dan, uzaktaki Meluhha ve Dilmun ülkelerine yönelip onları da kutsar; Sümer'in batısındaki bozkırlarda yayılan göçebe Martu'lara armağan olarak sığırlar verir. Öte yandan Sümer'in doğudaki inatçı düşmanlarını, Elam ve Marhaşi, kandırır ve de-

---

[14] Bkz. "Enlil'e İlahi"nin 109-130. dizeleri; D. D. Reisman'ın Pennsylvania Üniversitesi Doğu Araştırmaları Bölümü'ne hazırladığı "İki Yeni-Sümer Kraliyet İlahisi" başlıklı tezde mevcuttur.

ğerli maden ve taşlardan Nippur'a vergi vermelerini sağlar. Sonra yeryüzünün verimliliği ve refahı için bir dizi dirimsel eylem gerçekleştirir. Dicle ve Fırat'ı taze, hayat-veren suyla doldurup onlardan sorumlu olarak "kanal müfettişi" Enbilulu'yu atar; bataklık ve sazlıklarda balık ve kamış olmasını sağlar ve onlardan sorumlu olarak "balıkları seven" (adı okunamamıştır) bir tanrı atar; deniz tapınağını inşa edip idaresini tanrıça Nanşe'ye verir; hayat-veren yağmurun yeryüzüne inmesini sağlar ve onu fırtına-tanrısı Işkur'a emanet eder.

Enki sonra toprağa ve onun tarımsal gereksinimlerine döner. Saban, boyunduruk ve karıklarla uğraşır ve bunlardan sorumlu tanrı olarak "Enlil'in çiftçisi" Enkimdu'yu atar; ekili tarlaların tohum ve sebzelerini ortaya çıkarır ve bunların sorumluluğunu tahıl-tanrıçası Aşnan'a verir. Kazma ve tuğladökmeciliğine yönelir ve bunların sorumluluğunu tuğla-tanrısı Kulla'ya verir. Temel atar, tuğlaları dizer, "evler" inşa eder ve bunları "Enlil'in büyük ustası" Muşdamma'ya devreder.

Çiftlik, tarla ve evlerden bozkırlara döner Enki, onları yeşil bitkilerle kaplar, sığırlarını çoğaltır ve bunların sorumluluğunu "dağların kralı" Sumugan'a verir; ahırlar ve ağıllar kurar, onları yağ ve sütle doldurur ve bunlardan sorumlu olarak çoban-tanrı Dumuzi'yi atar; kentlerin ve devletlerin sınırlarını kararlaştırır ve bunları gözetmeyi uyanık güneş-tanrısı Utu'ya verir; "şu kadın işi" giysi dokumayla bile ilgilenir ve bunun sorumluluğunu giysi-tanrıçası Uttu'ya verir.[15]

[15] Bkz. *Sümerler*, s. 171-183.

Evrenin düzenlenmesinin yukarıda verilen taslağı, şimdi içerikleri 1944'dekinden daha bütünlüklü olan dokuz Sümer mitine dayanır. Bunlar:

1. "Enlil ile Ninlil: Nanna'nın Döllenmesi" (sayfa 88-95). Daha bütünlüklü ve doğru bir yorumu şimdi *Tarih Sümer'de Başlar*'da bulunabilir, s. 84-88.[16]

2. "Nanna'nın Nippur'a Yolculuğu" (sayfa 95-98). Burada verilen kısa taslak doğrudur; yapıtın tam bir baskısı Pennsylvania Üniversitesi'nden Ake Sjöberg tarafından hazırlanmış olup yakında yayımlanacaktır.

3. "Emeş ile Enten: Enlil Çiftçi Tanrı'yı Seçer" (sayfa 98-102). İçeriğinin çok kısa bir taslağı olarak bu haliyle doğrudur; bu mitolojik tartışmanın kesin metni, kırık olan birkaç bölüm dışında neredeyse tamamlanmış, Chicago Üniversitesi'nden M. Civil tarafından hazırlanmıştır ve yakında yayımlanacaktır.

4. "Kazmanın Yaratılışı" (sayfa 104-106). En azından bazı Sümerlilerce sabandan daha değerli sayılan çok-yararlı kazmayı yücelten bu mitolojik ilahi hâlâ oldukça güç ve karanlıktır. 103. sayfada aktarılan uzun pasajın yalnızca ilk beş dizesi oldukça açıktır, geri kalanı doyurucu olarak açıklığa kavuşturulmamış belirsizlikler ve belirsizliklerle doludur.[17]

[16] Bu mitin son zamanlarda gözden geçirilmiş değişkesi için bkz. *Journal of Near Eastern Studies* 26, s, 200-205, M. Civil.

[17] Bu bölüm, Jacobsen'e göre (bkz. *Journal of Near Eastern Studies* 5, s. 128-152) insanın yaratılışının, ilk zamanlarda toprağın insanı ürettiği yolunda bir yorumu olduğunun kanıtıdır; ilk insanlar topraktan bitkiler gibi çıkmıştı ve kazmayla sert toprağı kıran Enlil'di,

5. "Sığır ve Tahıl." Bu mitolojik tartışma için şimdi yaklaşık olarak altmış tablet ve kırık parça bulunmaktadır, bu sayı *Sümer Mitolojisi*'nin yayımlandığı zamankinin neredeyse üç katıdır. Önemli "yaratılış" bölümlerinin bir sonucu olarak metnin epeyce düzeltilmesi gerekmektedir; düzeltilmiş yorum, insanın yaratılışı tartışmasıyla bağlantılı olarak aşağıda tamamı aktarılan bölümde bulunacaktır. Şimdi elimizde şiirin sonunun tam metni olduğundan Lahar'ın dişi bir ilah ve Aşnan'ın kızkardeşi olduğunu da biliyoruz; ikisinin arasındaki kavgada hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde Aşnan'ın Lahar'ı alt ettiği Enlil ve Enki tarafından bildirilir ve tartışma sona erer. Son olarak 104-106 sayfalarda aktarılan bölümde, şimdi küçük bazı düzeltmeler yapmak olanaklıdır, dolayısıyla: yaratma odasına Duku denmektedir (Dulkug değil); 104. sayfadaki son satır şöyle olmalıdır: "Bitkiler, otlar, alabildiğine (-büyüyen) armağan ettiler ona" [İngilizce metinde erilken dişil olarak düzeltilmiş, –ç.n.]; 105. sayfada, dokuzuncu dizedeki "ev" sözcüğü yerine "tarla" gelmelidir; onikinci dizedeki "çoban" sözcüğü "kadın-çoban" olmalıdır; onüçüncü dizedeki "ekin" sözcüğü "karık" olarak değiştirilmelidir.

6. "Enki ve Ninhursag: Su-tanrısının İşleri" (sayfa 112-114). Bu mitin tam bir baskısı Amerikan Okulları Doğu Araştırmaları'nın *Bülten*'inde *Supplementary Studies No.1*'de yayımlanmıştır (New Haven 1945); daha düzgün bir çevirisi *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*'de bulunabilir (James B. Pritchard, ed., Princeton University Press, 1950 ve 1955). O günden bu yana metnin çok hasar görmüş bir kopyası daha bulunmuştur; bkz. Gadd ve Kramer'in *Ur Excavation Texts VI* (Londra, 1963) *sub* No.1'deki Giriş.

7. "Enki ve Sümer: Yeryüzünün Düzenlenmesi ve Kültürel Süreçleri" (sayfa 114-119). *Sümer Mitolojisi* ilk yayımlandığında, bu mitin çeşitli bölümlerinin bulunduğu yalnızca sekiz parça mevcuttu. O günden bugüne değin oldukça fazla sayıda yeni parça tespit edilmiştir, özellikle Jena'daki Friedrich-Schiller Üniversitesi'nin *Hilprecht Sammlung*'daki büyük bir parçanın Philadelphia Üniversite Müzesi'ndeki büyük bir parçayla birleştiği bulunmuştur; bu iki parçanın birleşmesiyle ortaya çıkan tablet neredeyse bütün yapıtı içermektedir ve diğer parçaların doğru yerlere konulmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, şimdi metin hemen hemen tamdır; bir kısım çevirisi *The Sumerians*'da bulunabilir (sayfa 171-183); yapıtın tamamı Carlos Benito'nun, Pennsylvaina Üniversitesi Doğu Araştırmaları Bölümü'nde hazırladığı tezde mevcuttur (1970).

8. "Enki ve Eridu: Su-tanrısının Nippur'a Yolculuğu" (sayfa 119-122). Enki'yi ve onun "deniz-evi"ni öven bu mitolojik ilahinin ayrıntılı taslağı oldukça doğrudur. Ancak şimdi bu yapıtla ilgili olarak, kitabın yazıldığı zamandakinden üç misli fazla parça mevcuttur ve daha düzeltilmiş bir yorumu ve tamamı A. A. El-Fuadi'nin Pennsylvaina Üniversitesi Doğu Araştırmaları Bölümü'nde hazırladığı tezde bulunabilir (1969).

---

böylece aşağıda gelişen ilk insanlar toprağın üstünde "boy verebilmiş"lerdi.

9. "İnanna ve Enki: Uygarlık Sanatlarının Eridu'dan Uruk'a Aktarılması" (sayfa 122-130). Bu "antropolojik" mitin ayrıntılı taslağı hâlâ geçerlidir ve gün ışığına çıkarılan yeni malzeme çok azdır. Bununla birlikte, yapıtın eksiksiz bir çalışması Gertrude Flügge tarafından Ludwig-Maximilians-Universitat zu München'de tez olarak hazırlanmıştır (1971) ve bu çalışmanın en önemli sonuçlarından birisi, burada 127. sayfada tanımlanan *me*'nin, yani evreni idare eden normlar ya da yasaların daha bütünlüklü bir düzeltisi ve yorumunu içermesidir.

İnsanın yaratılışı.[18] 130-138. sayfalardaki "Enki ve Ninmah" mitiyle ilgili taslak hâlâ büyük oranda geçerlidir. Yine de, mitle ilgili geçerli olan kaynak malzemeler kitabın basımından bu yana arttığından ve şimdi daha bütünlüklü bir metin var olduğundan, Carlos Benito'nun Pennsylvania Üniversitesi Doğu Araştırmaları Bölümü için hazırladığı tezin baskısına bakılabilir. 137-139. sayfalarda aktarılan insanın yaratılış amacını açık bir biçimde ifade eden "Sığır ve Tahıl" mitolojik tartışmasının giriş dizeleri şimdi tekrar gözden geçirilerek aşağıdaki gibi düzeltilebilir:

Gök ile yer dağından sonra,
An Anunnaki'lerin doğumuna neden oldu,
Aşnan henüz doğmadığından, henüz biçimlenmediğinden,
Ülkede Uttu'nun (giyim-tanrıçası) iplikleri henüz biçimlenmediğinden,

[18] İnsanın yaratılışıyla ilgili bir diğer yorum için bkz. bir önceki not.

Uttu için hiçbir kutsal alan (?) doldurulmadığından (?),
Hiç koyun yoktu, hiç kuzu üremiyordu,
Hiç keçi yoktu, hiç oğlak üremiyordu,
Koyun iki kuzusunu yavrulamıyordu,
Keçi üç oğlağını yavrulamıyordu.
Çünkü Aşnan'ın adını, *kusu* ve Lahar,
Anunnakiler, büyük tanrılar, bilmiyordu,
Otuz günlük şimaş-arpası henüz yoktu,
Kırk günlük şimaş-arpası henüz yoktu,
Küçücük arpalar, dağ arpası, kutsal yerleşimlerin arpası henüz yoktu.
Hiç giysi giyilmiyordu.
(Çünkü) Uttu henüz doğmamıştı, taç henüz boy vermemişti,
(Çünkü) boynuzlu tacın efendisi, çok kıymetli efendi, henüz doğmamıştı,
(Çünkü) Sumugan kurak ülkeye henüz gelmemişti,
Eski zamanların insanları,
Ekmek yemeyi bilmezlerdi,
Giysi giymeyi bilmezlerdi,
Koyunlar gibi ağızlarıyla ot yerlerdi,
Karıklardan su içerlerdi.

O zamanlarda, tanrıların yaratma odasında,
Duku evlerinde, Lahar ve Aşnan biçimlendi,
Tanrıların yemek-odasında toplanılmıştı.
Lahar ve Aşnan'ın zengin ürünlerini,
Duku'nun Anunnakileri yiyor, ama doymuyorlardı;

Hasan Bey TABRIZ

Kutsal ağıllarının tatlı sütünü,
Anunnakileri içiyor, ama kanmıyorlardı;
Kutsal, güzel ağıl için,
İnsana yaşamın soluğu verildi.[19]

Kur mitlerinin üç uyarlaması. Enki ve Kur'u içeren birinci uyarlama için yeni bir kaynak malzemesi çıkarılmamıştır ve 145-146. sayfada kısaca değinilen olayların yeniden düzenlenmesi bana oldukça mümkün görünmektedir. İkinci yorumun daha doğru bir taslağı şimdi *Tarih Sümer'de Başlar*'ın 172-174. sayfalarında bulunabilir. Tanrıça İnanna ve Ebih Dağı'nı içeren üçüncü yorumun taslağı hâlâ geçerlidir, ama o günden bu yana yapıtla ilgili oldukça fazla sayıda parça ortaya çıkmış ve Pennsylvaina Üniversitesi'nden Barry Eichler tarafından tam bir baskısı hazırlanmıştır. "İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi"ne gelince (sayfa 153-173), metin artık tamamlanmıştır (bkz. *The Sacred Marrige Rite*, bölüm 6.)

Çeşitli mitler. "Tufan" ve "Martu'nun Evliliği"nin taslakları (sayfa 173-178) oldukları gibi kalmıştır. "İnanna Çiftçiyi Yeğler" (sayfa 178-182) İnanna'ya kur yapılmasıyla ilgilidir; bkz. *The Sacred Marrige Rite*, bölüm 4. Yeni, önemli bir mit, "İnanna ve Şukalletude: Bahçıvanın Ölümcül Günahı" bazı ayrıntılarıyla *Tarih Sümer'de Başlar*'ın 70-75. sayfalarında bulunabilir.

[19] Bu çeviri yakında yayımlanacak olan tam baskısı için M. Civil tarafından yeniden elden geçirilen yapıtın metnine dayanmaktadır.

GİRİŞ

KAYNAKLAR: SÜMER EDEBİ TABLETLERİ YAKLAŞIK OLARAK İÖ 2000 YILINDAN KALMADIR

Bu kitapta sunulan Sümer kültürü incelemesinin hemen hepsi Sümer edebi kaynaklarına dayanmaktadır; Sümerlerin tinsel ve dinsel kavramlarının biçimlendirilmesini, bu kavramların açıklandığı Sümer edebi yapıtlarının yeniden bir araya getirilen metinlerini ve çevirilerini içermektedir. Bu nedenle okurun, Sümer dilinde yazılmış ve yaklaşık olarak İÖ 1750'lerden kalma üç bin kadar tablet ve kırık parçadan oluşan kaynak malzememizin yapısının açık bir görüntüsüne sahip olması çok önemlidir.[a] Bu kitabın girişinin birinci amacı böyle bir açıklık getirebilmektir. Bundan dolayı Giriş, Sümer dilinin şifresini çözmekte izlenen zorlu yolun kısa bir anlatımıyla başlıyor ve bir yüzyılın dörtte üçü boyunca Sümer kent devletlerinde yürütülen kazıların bir özetiyle devam ediyor. Bu kazılar sırasında ortaya çıkarılmış Sümer tabletlerinin büyük yığınının çok kısa, genel bir değerlendirmesinden sonra, çalışmamızın ana malzemesi olarak sunulan Sümer edebi tabletlerine geri dönülüyor ve içeriklerinin kapsamı ve tarihi bazı ayrıntılarla çözümleniyor. Ondan sonra, geçmişte Sümer edebi yapıtlarının güvenilir olarak yeniden birleştirilmesi ve çevi-

risini büyük oranda engellemiş olan etkenlerin bir tanımıyla sona eriyor; kendi başlarına da ilginç olan ayrıntılar, bizim kuşağımızın en dikkat çekici insani çabalarının yolu ve ilerlemesi üstüne açıklayıcı ve aydınlatıcı bir açımlama sağlamaktadır.

Sümercenin çözülmesi Akadca[3] ve Mısır dillerininkinden önemli bir ayrıntıyla ayrılır, Sümerolojinin ilerlemesini azımsanmayacak derecede engelleyen etkenlerden biri olmuş bir ayrıntıdır bu. Çünkü Mısır, Asur ve Babil konularında araştırma yapan batı Avrupalı bilim adamları için Kitab-ı Mukaddes, klasik ve post-klasik kaynaklardan birçok ilgili malzeme mevcuttu. Yalnızca Mısır, Asur ve Babil gibi adların bilinmesinden değil, ama en azından belli bir dereceye kadar ve daha çok sınırlama ve nitelemeyle, halkların kültürü bile bütünüyle bilinmez değildi. Buna karşın Sümerler konusunda, durum oldukça farklıydı; *Kitab-ı Mukaddes'te, klasik ve post-klasik edebiyatta Sümer ya da halkı ve dilinin tanınabilir hiçbir izine rastlanmıyordu.* Sümer adının kendisi iki bin yılı aşkın bir zamandır insanın zihninden ve belleğinden silinmişti. Sümerlerin ve dillerinin keşfi hiç de umulmayan, beklenmedik bir gelişimdi; şöyle ya da böyle konudışı olan bu ayrıntı ilk zamanlarından günümüze Sümerolojinin sorunlu ilerleyişinden en azından bir dereceye kadar sorumludur.

Tarihsel olarak, Sümercenin çözülmesi Akadcanın çözülmesinin sonucudur, bunu da Farsça çivi yazısının çözülmesi izlemiştir. Kısaca özetlersek, süreç şöyle gelişmiştir; 1765'de,

Danimarkalı gezgin ve bilim adamı Carsten Niebuhr, Persepolis anıtlarındaki çeşitli yazıtların özenli kopyalarını çıkarmayı başardı. Bunlar 1774 ve 1778 yılları arasında yayımlandı ve çok geçmeden üç dilli oldukları anlaşıldı, yani, aynı yazıtlar üç farklı dilde yinelenmiş gibi görünüyordu. Anıtlar Persepolis'te bulunduğundan bu kanı mantıkdışı değildi, Ahameniş hanedanlığının bir ya da daha fazla kralı tarafından yazdırılmışlardı ve her yazıtın ilk uyarlaması Farsçaydı. Şans eseri, yaklaşık olarak aynı sıralarda Hindistan'da Parsilerin himayesinde araştırma yapmış ve Avesta'nın çevirilerini hazırlamış Duperron'un çabalarıyla Eski Farsça batı Avrupalı bilim adamları arasında bilinir hale gelmişti. Böylece Alman bilim adamı Grotefend 1802'de, Eski Farsça'nın yeni edinilen bilgisinin yardımı ve Kitab-ı Mukaddes ve klasik edebiyatta geçtiği kadarıyla Ahameniş özel adlarının zekice kullanımıyla yazıtlardaki Farsça uyarlamanın büyük bölümünü çözmeyi başardı. Sonraki yıllarda çok sayıda bilim adamı tarafından eklemeler ve düzeltmeler yapıldı. Ancak en büyük başarı İngiliz H. C. Rawlinson'a aittir. İngiliz İstihbarat Örgütü'nün üyesi olan Rawlinson'un ilk durağı Fars dili üstüne mastır yaptığı Hindistan'dı. 1835'de İran'a gönderildi, orada Behistun kayalarında muazzam üç dilli yazıtın bulunduğunu öğrendi ve kopyasını çıkarmaya karar verdi. Behistun yazıtının Farsça uyarlaması 414 dizeden oluşur; şimdi Elamca uyarlaması olarak bilinen ikincisi 263 dizeden oluşur; üçüncüsü ise, Akadca (daha önce Asuroloji edebiyatında Asurca ya da Babilce oldu-

ğu belirtilen – bkz. 3. dipnot) uyarlamasıdır ve 112 dizeden oluşur. 1835-37 yılları boyunca, Rawlinson canı pahasına Farsça uyarlamanın 200 dizesini kopyalamayı başardı. 1844'de yeniden gitti ve Elamca uyarlamasının yanı sıra Farsçanın da kopyalanmasını tamamladı. Buna karşın, Akadca yazıt öyle bir yerdeydi ki kopyalaması olanaksızdı ve 1847 yılına değin metnin kalıbını çıkarmayı başaramadı. Farsça çivi yazısının çözülmesine dönersek, 1846'da Rawlinson, *Journal of the Royal Asiatic Society*'de, Behistun yazıtının Farsça uyarlamasının çevriyazısını ve çevirisini özgün çivi yazısı ile birlikte verdiği incelemesini yayımladı.

Bununla birlikte, Farsça metnin nihai çözülmesinden çok önce, Persepolis yazıtlarının üçüncü uyarlamasıyla batı Avrupa'da büyük bir ilgi uyanmıştı. Çünkü çok geçmeden bunun, Ninevo ve Babil ile özdeşleştirilebilecek yerlerden çıkarılıp şimdi Avrupa'ya götürülmüş olan sayısız yazıt ve tuğla, kil tabletler, kil silindirlerde bulunan yazı ve dil olduğu anlaşılmıştı. 1842'de, Fransızlar Botta idaresinde Horsabad'da kazılara başladılar ve 1845'de Layard, Nimrud ve Ninive'de kazılara başladı. Üç bölgede de çok fazla miktarda yazılı eser bulundu; dahası, Layard Ninive'de'de çok fazla sayıda yazılı kil tablet ortaya çıkardı. Bundan dolayı 1850'lerde Avrupa'da, Persepolis ve Behistun yazıtlarının üçüncü uyarlamasıyla aynı yazı ve dilde yazılmış, çoğunlukla Asur bölgelerinden gelen fazla sayıda yazıt vardı. Bu dilin çözülmesi, süreç içinde Sami dil grubuna ait olduğunun oldukça erken anlaşılması gerçe-

ğiyle, bir yandan çok basitti. Diğer yandan, çok geçmeden anlaşıldığı gibi, imlasının alfabetik olmaktan çok hecesel ve ideografik oluşu gerçeğiyle karmaşıktı. Akadca ya da Asurcanın çözülmesinde öncülük eden kişi, o zaman belirtildiği gibi, İrlandalı bilim adamı Edward Hincks'di. Ancak ikinci büyük katkı Rawlinson tarafından yapılmıştı. 1851'de, büyük üç dilli metnini tek başına çıkardığı Behistun yazıtının Akadca uyarlamasının metnini, çevriyazısını ve çevirisini yayımladı.

Behistun yazıtı ya da Elamca uyarlamasının ikincisine gelindiğinde, Akadca yazısının tek hece belirten dizgesine dayandığından Akadcanın çözülmesinde ilerlemeler kaydedilmesiyle göreceli olarak daha az güçlük çıkarmıştır. Bunun çözülmesinde önde gelen kişiler Westergaard ve Norris'dir. Royal Asiatic Society'nin sekreteri olan Norris 1855'in başlarında, Rawlinson tarafından kopyalanan Behistun yazıtının ikinci uyarlamasını bir çevriyazı ve çeviri ile birlikte tam metin olarak yayımladı; bu, Weissbach'ın 1896 yılında *Achamenideninschriften zweiter Art*'ı yayımlamasına değin konuyla ilgili standart eser olarak kaldı.

Dikkat edilirse, henüz Sümerler hakkında duyulan ya da söylenen bir şey yoktur. Bununla birlikte, 1850'nin başlarında Hincks, Asur ve Babil'in Sami halklarının çivi yazısı dizgesini icat ettiklerinden kuşkulanmaya başladı. Sami dillerinde sesli harf fazlasıyla değişkenken sessiz harf sabit öğedir. Bundan dolayı, Samilerin sesli harfin sessiz harf gibi değişmez göründüğü imlanın hecesel bir dizgesini icat etmiş olmaları tuhaf

göründü. Üstelik, yazıyı Samiler icat etmişse, Sami sözcükleri için işaretlerin hecesel değerlerinin bulunabilmesi beklenirdi. Ama durum hiç de böyle değildi; sözcüklere ya da öğelere dönüşen hecesel değerlerin hiçbir Sami karşılığı yoktu. Bundan yola çıkarak Hincks, çivi yazısı dizgesinin Mezopotamya'da Samilerden önce bulunan, Sami-olmayan bir ulus tarafından icat edildiğinden kuşkulanmaya başladı.1855'de Rawlinson, *Journal of the Royal Asiatic Society*'de yayımladığı yazısında, Nippur, Larsa ve Uruk gibi güney Babil'deki bölgelerden bulduğu Sami dilinde olmayan tuğla ve tabletlerdeki yazıtlardan söz eder. 1856'da Hincks bu yeni dil sorununu ele aldı, bitişken karaktere uygun olduğunu saptadı ve Ninive kazılarından British Museum'a getirilmiş iki dilli yazıtların ilk örneklerini verdi. Bu dile, Asur ve Babil'de konuşulmuş Sami dillerine bugün verilen adlar olan Iskitçe, hatta Akadca gibi çeşitli adlar verildi. Buna karşın, 1869'da, Fransız bilim adamı Oppert, görkemli "Sümer ve Akad kralı" başlığını temel alarak, Akad'ın, Sami kökenli nüfusun yerleştiği ülkeyi gösterdiğini fark etti, çivi yazısını icat etmiş Sami kökenli olmayan halk tarafından konuşulan dile Sümerce adını verdi. Buna karşın, Asur uygarlığı araştırmacılarının çoğunluğu Oppert'e katılmadı ve uzun yıllar Sümerce yerine Akadca adı kullanılmaya devam etti.[5]

Sümerlerin varolduğunun keşfedilmesini izleyen uzun yıllarda, çözülmesi ve araştırılması için eldeki kaynak malzemenin hemen tamamı, Ninive'deki kazılarda ortaya çıkarılmış

Asurbanipal kütüphanesindeki iki dilli metinler ve hece-yazıtlarından ibaretti. Bu malzeme İÖ yedinci yüzyıldan, Sümerlerin siyasi varlıklarının ortadan kayboluşundan onbeş yüzyıl kadar sonrasından kalmadır. Sümer bölgelerinde bulunan malzemeye gelince, bunlar, British Museum'da bulunan Sümer ve Sümer sonrası dönemlerden kalma çok az tuğla, tablet ve silindirden ibaretti. Bununla birlikte, 1877'de, bir Sümer kent devletinde ilk başarılı kazı başladı. O yıl, De Sarzec başkanlığındaki Fransızlar Lagaş'ın kadim Sümer kenti Telloh'da kazıya başladılar; Fransız arkeologlar tarafından yürütülen bu kazı uzun aralıklar ve kesintilerle bugüne değin sürdü. İlk önemli Sümer eserleri bu kazıda ortaya çıkarıldı, *İşakku*'nun, Lagaş prensinin eşyaları ve yazıtları. Burada, Sargon-öncesi ve III. Ur devirlerinden kalma yüz binden fazla tablet ve parça gün ışığına çıkarıldı.[6]

---

1. HARİTA: İÖ ÜÇÜNCÜ BİNYILIN ILK YARISINDA SÜMERLER

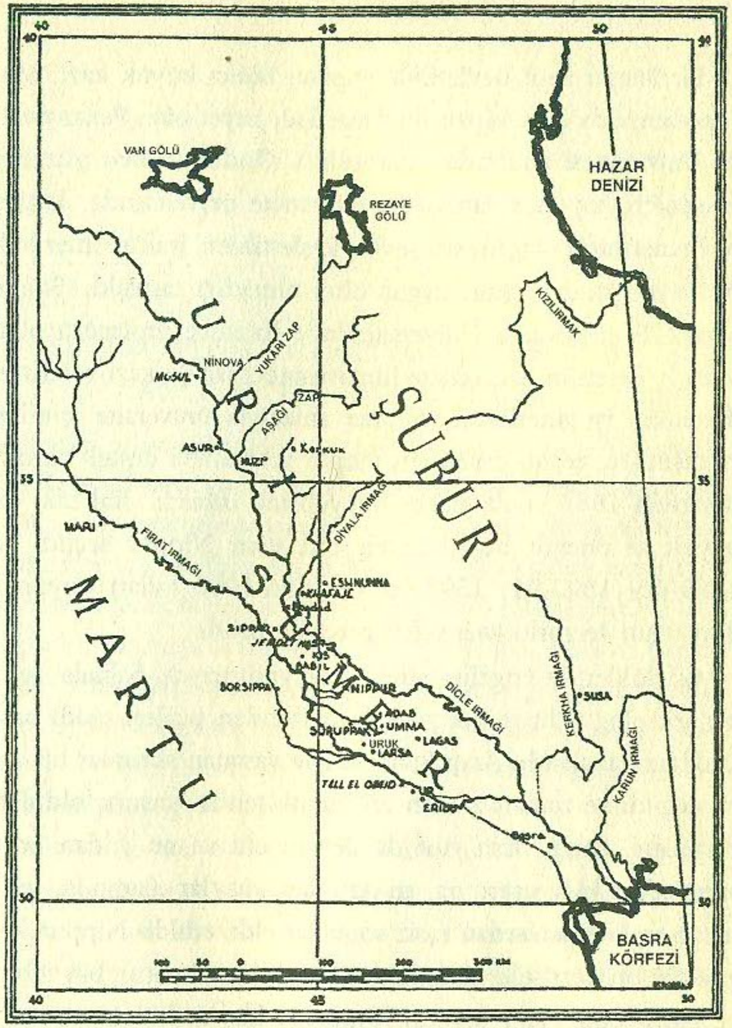
Sümerler, büyük bir olasılıkla İÖ dördüncü binyılda ya da daha önce doğudan Mezopotamya'ya gelmiş Sami ya da Hint-Avrupa kökenli olmayan bir halktı. Sümer akınları zamanında Dicle ve Fırat Irmakları arasındaki ülkenin büyük bölümünde Samilerin yerleşik oldukları kesindir ve Sümerlerin girişiyle iki ırmağın idaresi için iki halk arasında başlayan mücadele iki bin yıl kadar sürdü. Bugünkü verilerimizle baktığımızda, ilk galip gelen Sümerlerdi. Sümerlerin bir zamanlar Mezopotamya'nın en iyi bölgelerine hakim olduklarını, fetihlerini daha uzak ülkelere kadar götürdüklerini düşünmek için geçerli neden vardır. İÖ dördüncü bin yıldaki bu fetih ve iktidar dönemi sırasında Sümerler ekono-

mik, sosyal ve politik örgütlenmelerinde önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bununla gelen tinsel ve dinsel kavramların büyümesi ve gelişmesiyle, bu önemli sürecin, dördüncü bin yılda Sümerler ile ilişki kuran Yakın Doğu halklarının üstünde silinmez bir etki bırakmış olmalıdır.

Ama Samilerin Sümerler tarafından yenilgiye uğratılması iki halk arasında Mezopotamya'nın yönetimi için baş gösteren mücadelenin sonu olmadı. Kuşkusuz Arap yarımadasından gelen yeni göçebe akınlarının yardımıyla, Samiler giderek güçlerini yeniden kazandılar ve daha da saldırganlaştılar. Böylece üçüncü bin yılın başlarında Sümerlerin Mezopotamya'nın daha güneyine, haritamızda yaklaşık olarak Nippur'dan Basra Körfezi'ne, sürüldüklerini görürüz. Kuzey Nippur'da Samiler iyice yerleşmiş gibidirler.

Yaklaşık olarak üçüncü bin yılın ortalarında, Akad hanedanlığının kurucusu büyük Sami fatihi Sargon harekete geçti. O ve onu izleyen krallar güneydeki Sümerlere saldırıp onları fena halde bozguna uğratmayı, üstelik, esir ettikleri kurbanlarının çoğunu kaçırıp yerlerine Samileri yerleştirmeyi alışkanlık haline getirdiler. Bu yenilgi Sümerler için sonun başlangıcı oldu. Üçüncü bin yılın sonunda Sümerlerin Mezopotamya'nın siyasi egemenliği için son bir çaba gösterdikleri ve "Üçüncü Ur Hanedanlığı"nın idaresinde belli bir başarıya eriştikleri doğrudur. Yine de, bir yüzyıldan fazla sürmeyen bu "Yeni-Sümer" krallığında önemli rollerin Samilerce oynandığı, hanedanlığın son üç kralının Sami adları taşımaları gerçeğiyle gösterilmiştir. İÖ yaklaşık 2050'de son başkentleri Ur'un yok edilmesiyle Sümerler'in siyasi varlıkları giderek kayboldu. Bunun üzerinden çok geçmeden, üçüncü bin yılın sonlarına doğru aşağı Mezopotamya'ya nüfuz etmeye başlamış Sami bir halk olan Amurrular başkentleri olarak Babil kentini kurdular ve Hammurabi gibi hükümdarların idaresinde Mezopotamya üstünde geçici bir üstünlük sağladılar. Çünkü bir zamanlar Sümerler tarafından ele geçirilmiş ve yönetilmiş olan Babil kenti İÖ ikinci ve birinci binyılda o kadar ün kazanmıştı ki bölge bu güne kadar kullanımda kalan Babilonya olarak bilinmeye devam etti.[4]

(Harita Marie Strobel tarafından çizilmiştir, *Handbuch der Archaologie*, s. 643'ün yanı [Münih, 1939].)

1. HARİTA: İÖ ÜÇÜNCÜ BİNYILIN İLK YARISINDA SÜMERLER

(Açıklama için yan sayfaya bakınız.)

o Kadim kent devletleri, kadim adlar (düz harflerle)

o Kadim kent devletleri, çağdaş adlar (yatık harflerle)

❐ Çağdaş kentler

Bir Sümer kent devletinde yapılan ikinci büyük kazı, Mezopotamya'da kazı yapan ilk Amerikalı heyet olan Pennsylvaina Üniversitesi tarafından yürütüldü. Ondokuzuncu yüzyılın seksenleri boyunca Amerikan üniversite çevrelerinde, Ingiliz ve Fransızların olağanüstü şeyler keşfettikleri Irak'a Amerikalı bir heyet göndermenin uygun olup olmadığı tartışıldı. Sonuç olarak, Pennsylvaina Üniversitesi'nde Ibranice profesörü olan John P. Peters'in, Üniversite himayesinde, Irak'a kazı seferinin donanımı ve giderlerini sağlama amacıyla üniversite içinden ve dışından, çeşitli kişilerden maddi ve manevi destek almayı başardığı 1887 yılına değin bir gelişme olmadı. Irak'taki en büyük ve önemli höyüklerden biri olan Nippur seçildi ve 1889-90, 1890-91, 1893-96 ve 1896-1900 yılları boyunca dört uzun ve zorlu kazı seferi gerçekleştirildi.

Güçlükler ve engeller şiddetli ve yıldırıcıydı. Sahada genç bir arkeolog öldü ve her yıl kazı ekibinden birileri ciddi hastalıklara yakalandı. Arap kabileleriyle yaşanan sorunlar hiç de az değildi ve zaman zaman en büyük tehdit unsuru oldular. Engellere karşın, kazı yine de devam etti ve on yıldan fazla süren dört kazı sırasında, en azından yazıtlar alanında, görkemli ve bazı açılardan eşsiz sonuçlar elde edildi. Nippur kazı ekibi bu dört sefer sırasında yaklaşık olarak otuz bin tablet ve parça çıkarmayı başardı; bunların büyük bölümü Sümer dilinde yazılmıştı ve İÖ üçüncü binyılın ikinci yarısından ikinci binyılın ilk yarısına kadar gitmekteydi.

Bu tabletlerin içerikleri zengin ve çeşitlidir. Büyük bölümü

1. RESİM: NİPPUR KAZILARINDAN BİR GÖRÜNÜŞ: "TABLET EVİ" TAPINAĞININ ODALARI.

Amerikan arkeoloji tarihinde, 50 yılı aşkın zaman önce Pennsylvaina Üniversitesi tarafından düzenlenen Nippur seferi her zaman özel bir ilgi ve saygıyla anımsanacaktır. Çünkü göreceli olarak alışılmamış görüş ve anlayışa sahip küçük bir grup Philadelphialı tarafından yıllarca desteklenen Nippur kazıları Amerika "arkeoloji-bilinci"ni yaratmada hiç de küçümsenmeyecek bir paya sahipti. Dahası, yarım yüzyıldır arkeolojik etkinliklerin bütün dallarında yol gösterici bir öncü olduğunu kanıtlamış bir kuruluş olan Üniversite Müzesi'nin kurulması ve düzenlenmesini sağlayan da, büyük oranda Nippur keşiflerinin uyandırdığı ilgi ve hevesti.

Güney Mezopotamya'daki en geniş alanlardan biri olan Nippur kalıntıları yaklaşık olarak 180 dönümü kaplar. Bu bölge eskiden Fırat'ın kolu olan ve kıraç toprakları sulayıp verimli hale getiren bir kanal olan Şatt-en-Nil'in şimdi kuru olan yatağıyla hemen hemen eşit olarak iki parçaya ayrılmıştır. Doğu parçası, zigurat, yazı okulu ve kütüphanesi olarak yapılmış olması gereken binalar dahil, tapınak yapılarını kapsar; "tablet evi"nin çıkarıldığı höyük bu bölümdedir. Batı bölümü asıl kentin kalıntılarını gösterir gibidir.[7]

1. RESİM: NİPPUR KAZILARINDAN BİR GÖRÜNÜŞ:
"TABLET EVİ" TAPINAĞININ ODALARI.
(Açıklama için 33. sayfaya bakınız.)

ekonomik niteliklidir; anlaşmalar ve satış faturaları, bonolar ve makbuzlar, listeler ve hesaplar, vasiyetnameler, evlat edinmeler, mahkeme kararları ve diğer yasal ve yönetsel belgeler. Tabletlerin bir bölümünü mektuplar oluşturur; bazıları tarihsel yazıtlardır; bir kısmı da sözlüklere aittir; gerçekten de kendi kadim yazılarını derlediklerinden bizim dil çalışmamız için paha biçilmez değerde Sümer sözlüğü ve dilbilgisi malzemesini içerirler. Ama özellikle dikkat çekici olanlar, destan ve mitler, ilahiler ve ağıtlar, atasözleri ve "bilgelik" içeren Sümer edebi yazılarının kaydedildiği yaklaşık olarak İÖ 1750'den kalma tabletler grubudur.[c]

Nippur'dan sonra, 1902-03 yıllarında Almanlar tarafından Fara'da (kadim "tufan" kenti Şuruppak) ve 1903-04 yıllarında Chicago Üniversitesi tarafından Bismaya'da (kadim Adab) yapılan kazılar, büyük oranda İÖ üçüncü binyılda Sargon-öncesi ve Sargon devirlerinden kalma önemli miktarda Sümer ekonomik ve sözlüksel malzemesini gün ışığına çıkardı. 1911 yılında Fransızlar tarafından başlatılan ve 1922'den 1930'a kadar Anglo-Amerikan himayesinde sürdürülen Kiş'teki kazılar önemli yazınsal malzeme sağlamıştır. Kiş yakınlarındaki Cemdet Nasr'da, Sümer yazısının başlangıçlarına giden yarı-resim-yazılı büyük bir tablet grubu bulundu. Ünlü kent devleti Ur, 1919 ve 1933 yılları arasında British Museum ve Üniversite Müzesi'nden ortak bir heyet tarafından kazılmıştır, birçok tarihsel, ekonomik yazıt ve bazı edebi malzemeler sağlanmıştır. Asmar (kadim Eşnunna) ve Hafaci'de, Dicle'nin do-

ğusu, büyük bölümü Sargon ve III. Ur devirlerinden kalma – IÖ üçüncü binyılın sonu– çok fazla sayıda ekonomik tablet geçtiğimiz yıllarda Chicago Üniversitesi'nin Doğu Enstitüsü tarafından ortaya çıkarıldı. Son olarak, Almanların 1928'den savaşın başlangıcına değin kazılar yaptıkları Uruk'ta, Cemdet Nasr'da bulunanlardan bile eski çok fazla sayıda resim-yazılı tablet bulundu.[8]

Bu kısa özet, yasal kazılarda bulunan ve gün ışığına çıkarılan Sümer yazıtları için genel bir fikir verir.[d] Ayrıca, Sümer höyüklerinden, özellikle kadim Larsa, Sippar ve Umma kent devletlerinden, Araplar tarafından gizlice binlerce tablet çıkarılmıştır. Bu nedenle şimdi müzeler ve özel koleksiyonlarda bulunan Sümer tabletlerinin ve parçalarının sayısını tahmin etmek güçtür; herhalde *çeyrek milyon* civarındadır. Peki bu büyük miktardaki Sümer yazınsal malzemesinin içeriği nasıl bir yapı gösterir? Hangi önemli bilgiyi ortaya çıkaracağı beklenebilir?

Ilk elde, *bütün Sümer tabletlerinin yüzde doksanbeşinden fazlasının ekonomik nitelikli olduklarına* dikkat etmek önemlidir; yani, senet ve makbuzlardan, evlat edinme ve ortaklık sözleşmelerinden, irade beyanları ve vasiyetnamelerden, işçi ve ücret listelerinden, mektuplardan vb. oluşurlar. Bu belgeler aynı nitelikteki Akadca belgelerde de bulunan, az çok tahmin edilebilen ve geleneksel bir örüntüyü izlediklerinden, karmaşık durumlar dışında çevirileri çok zor değildir. Bu tabletlerin içerikleri bize, IÖ üçüncü binyılda Sümer yaşantısının toplumsal ve ekonomik yapısının göreceli olarak tam ve kesin

bir tanımını sağlar. Dahası, bu ekonomik belgelerde bulunan çok sayıdaki adla ilgili malzeme, bu devir sırasında Sümer'deki etnik dağılım çalışması için verimli bir kaynak sunar.[9]

Ekonomik nitelikli olmayan Sümer yazıtlarının yaklaşık olarak altı yüzlük bir grubunu dikilitaş, tuğla, koni, vazo vb. üstüne yazılan bina ve adak yazıtları oluşturur. Yazıtların bu göreceli küçük grubundan Sümerlerin siyasi tarihi büyük oranda ortaya çıkarılmıştır. İçerikler genellikle kısa ve basit olduğundan bu yazıtların çevirileri de büyük güçlükler çıkarmaz. Üstelik, Sümer adak yazıtlarının yapısı ve örüntüsü daha sonra Akad bina yazıtlarında büyük oranda izlenmiştir; iki dilli malzemenin de yararı büyüktür. Hepsi göz önünde bulundurulduğunda, çok karışık örnekler dışında, Sümer tarihsel malzemesinin çevrilmesi ve yorumlanması göreceli olarak basittir.[10]

Yukarıda betimlenen tarihsel ve ekonomiyle ilgili malzemeye ek olarak, çeşitli ve önemli bir grup sözlüksel ve matematiksel metin ve büyüyle ilgili yazılmış tabletler vardır.[11] Ancak Sümer kültürü çalışmasında büyük bir farkla öne çıkan malzeme, özellikle daha tinsel açılarıyla, IÖ yaklaşık 1750'lerden kalma "edebi" tablet grubunun içeriğidir; bunlarda Sümer destanları ve mitleri, ilahileri ve ağıtları, atasözleri ve "bilgelik sözleri" vardır. Ve, bugüne değin çıkarılmış Sümer yazınsal malzemesinin enginliğine karşın, yalnızca *üç bin* kadar tablet[b] ve parçanın –yüzde birden fazlası değil– Sümer edebi yazılarını içeriyor olması önemli bir ayrıntıdır. Bu üç

bin parçadan, yaklaşık olarak dokuz yüzü şöyle dağılmıştır: üç yüz kadar çok küçük parça Kiş'te Fransızlar tarafından bulundu ve 1924 yılında De Genouillac tarafından yayımlandı. Yaklaşık olarak iki yüz tablet ve parça Berlin Müzesi tarafından satın alındı; bunlar 1912-13 yıllarında Zimmern tarafından yayımlandı. Yaklaşık yüz tanesi Louvre tarafından satıcılardan alındı; 1930 yılında De Genouillac tarafından yayımlandı. Yüz parçadan azı British Museum ve Aşmolean Müzesi'ne gitti; bunlar yirmi otuz yıl içinde King, Langdon ve Gadd tarafından yayımlandı. Bunlara Ur'da çıkarılmış, British Museum'dan Gadd'ın yakında yayımlayacağı kesin olmayan bir rakamı da (iki yüz?) eklemek gerekir.[12]

Kalan ikibin yüz tablet ve parça, Sümer edebi tabletlerimizin büyük bölümü, onbeş yıl kadar önce Pennsylvaina Üniversitesi tarafından Nippur'da çıkarılmıştır. Bunların yüzden fazlası Almanyada'ki Jena Üniversitesi'ne gitti; yaklaşık olarak sekiz yüzü İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'ndedir; yüz onbiri Philadelphia Üniversite Müzesi'ndedir. Bu nedenle, İÖ yaklaşık 1750'lerde yazılmış kadim Sümer edebi yapıtlarının büyük bölümünün bulunup onarılması onurunun Pennsylvania Üniversitesi'nin Nippur seferine ait olduğunu söylemek hiç de abartı sayılmaz. Bu Sümer edebi yaratılarının dikkat çekici yönleri yalnızca olağanüstü biçimleri ve aydınlatıcı içerikleri de değildir. Günümüze, dörtbin yüzyıl önce kâtipler tarafından yazıldıkları gibi, bilenecek balta ve hoşnut edilecek ideolojileri olan sonraki düzeltmenlerce değiştirilmeden ve

uyarlanmadan ulaşmalarıyla da benzersizdirler. *Sümer edebi yapıtlarımız bundan dolayı şimdiye değin ortaya çıkarılmış en paha biçilmez ve kabarık sayıdaki mirasın en eskisini oluştururlar.*

Şimdi bu Sümer edebiyatının içeriğini kısaca gözden geçirelim. Daha önce de söylendiği gibi bu içerik, destan ve mitler, ilahiler ve ağıtlar, atasözleri ve "bilgelik" yapıtlarından oluşur.[c] Destansı masallardan en az dokuzu şimdi büyük oranda orijinal haline getirilebilinmiştir. Bunlardan altısı büyük Sümer kahramanları Enmerkar, Lugalbanda ve özellikle Yunan kahramanı Herakles'in önceli Gılgamış'ın başarı ve yiğitliklerinin anısına yazılmıştır; bu üç Sümer kahramanı büyük bir olasılıkla İÖ dördüncü binyılın sonuna doğru, üçüncü binyılın başlangıcında, yani beş bin yıl önce yaşamışlardır. Diğer üç destansı masal, en azından belli bir anlamda Babil tanrıçası Tiamat, İbranilerin Leviathan'ı ve büyük bir olasılıkla Yunanlıların Typhon'una karşılık gelen canavarımsı bir yaratık olan Kur'un yok edilmesiyle ilgilidir. Açıkça Sümer mitolojimizin ana kaynak malzemesini oluşturan mitlere ve onların içeriklerine gelince, izleyen bölümlerde oldukça ayrıntılı bir biçimde işlenecektir. Yalnızca ölen tanrı ve onun yeniden dirilmesiyle ilgili olan Tammuz mitleri buraya alınmamıştır; çünkü içeriği ussal, güvenilir bir yorumlama getirilemeyecek kadar belirsizdir.[13]

İlahiler hem krallarla hem de tanrılarla ilgilidir. Tanrılarla ilgili olan yüceltme ve övgü şarkıları Sümer panteonunun bütün önemli tanrılarına yöneliktir; boyut, yapı ve içerik açısın-

Həsən Bəy TABRIZ

dan oldukça değişiklikler gösterirler. Kendini-öven nitelikteki kral ilahilerinin çoğu Üçüncü Ur Hanedanlığı ve onu izleyen İsin Hanedanlığının kralları için yazılmıştır. Bu önemli bir tarihsel olgudur, çünkü Sümer edebiyatı yapıtlarının çoğunu tarihlememize yardım eder: Üçüncü Ur Hanedanlığı İÖ üçüncü binyılın son iki yüzyılında hüküm sürdü; İÖ yaklaşık 2050'de son kralları İbi-Sin'in yenilmesi ve ele geçirilmesiyle Sümer'in siyasi varlığı sona erdi. İsin Hanedanlığının krallarının peşinden Samiler geldi; bununla birlikte ilahileri, selefleri gibi, fatihlerin edebi ve dinsel dilleri olarak kullanılmaya devam eden Sümercede yazıldı ve bestelendi.[14]

Mersiyeler, çevrelerindeki daha barbar halkların kentlerini sıkça yok etmelerinin anısına Sümerler tarafından geliştirilmiş trajik yazın türüdür; *Yeremya'nın Mersiyeleri* gibi Kitab-ı Mukaddes benzeri yazın türünün öncelidirler. Ur kentinin yok edilişine ağıt yakan, dört yüzden fazla dizesi olan uzun bir şiir orijinal haline getirilmiş ve yayımlanmıştır[15] ve Nippur'un yok edilmesi ve yeniden kurulmasıyla ilgili benzer bir yapıtın onarımı sürmektedir. Ayrıca, Sümerlerin bütün olarak yok edilmelerini konu alan bir mersiyenin büyük bir parçasını ve şimdi en iyi biçimde "ağlayan ana" türü olarak tanımlanabilecek bir diğerini orijinal haline getirmek şimdi olanaklıdır. Son olarak elimizde, İÖ üçüncü binyılın ikinci yarısının başında hüküm sürmüş Naram Sin'in yönetimi sırasında Agade kentinde meydana gelen bir felakete yakılan mersiyenin büyükçe bir parçası var.[14]

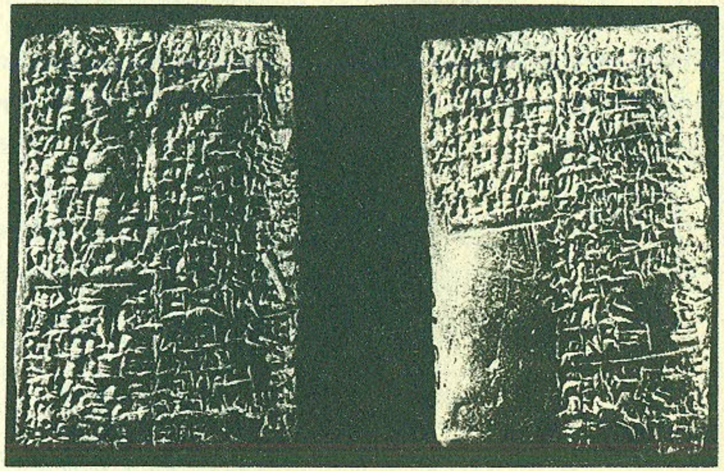
Böylece sonunda, bütün Yakın Doğu'da geçerli ve Kitab-ı Mukaddes'deki *Süleyman'ın Meselleri*'nde[1] örnek alınmış bilgelik edebiyatının özgün örnekleri olan Sümerlerin bilgelik yapıtlarına geldik. Sümer bilgelik edebiyatı çok fazla sayıda kısa, özlü ve anlamlı atasözü ve aforizmadan oluşur; "Kuş ve Balık," "Ağaç ve Kamış," "Kazma ve Saban," "Gümüş ve Bronz" gibi çeşitli fablları içerir; son olarak, bazıları yazı sanatını öğrenme sürecini ve bunun getireceği yararları anlatan, uzunlu kısalı, öğretici yapıt grubu gelir.[14]

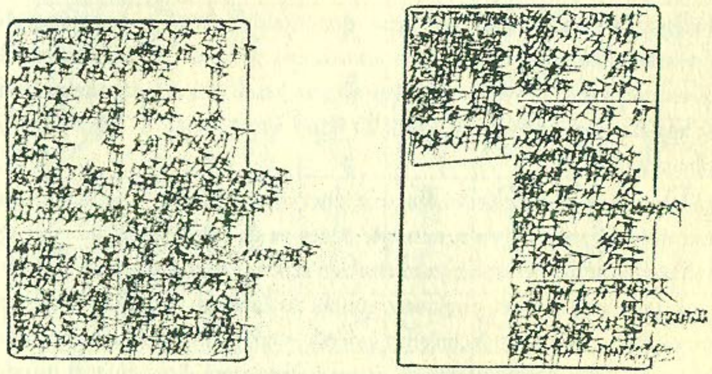
Konuyla ilgili yeterli bir fikir ve Sümer edebiyatının niteliği, Üniversite Müzesi'nin Nippur koleksiyonunda bulunan, şimdiye değin bilinmeyen ve benim geçen yıl tanımlama ve çözme şansına eriştiğim bir tabletten edilinebilir. Bu tablet edebi bir yapıt değil, edebi bir katalogdur. Yani, Sümer edebi yapıtlarının bir grubunu başlıklarla listelemiştir. Bu listeyi derleyen kâtip, İÖ yaklaşık 2000'de, bizim Sümer edebi tabletlerimizi yazan ya da kopyalayan kâtiplerden biridir; bu nedenle katalog listede bulunan yapıtlarla çağdaştır. Kataloğu derlemesindeki amaç hiç kuşkusuz kullanımsaldı. Çünkü şimdi açık olduğu üzre, İÖ yaklaşık 2000'lerde Sümercede yaratılan her tip ve büyüklükteki çok fazla sayıdaki edebi yapıt, kullanılmış, saklanmış ve korunmuş olması gereken her biçim ve boyuttaki tabletler üstüne kaydedilmişti. Bu nedenle tapınak ya da saraydaki "tablet evi"nde tabletlerden sorumlu olan bazı kâtipler, ayrı ayrı tabletlerin saklanması ve dosyalanması için gereken referans amacıyla edebi yapıtların şu ya

II. RESİM: EN ESKİ EDEBİ KATALOG

Bu resim İÖ yaklaşık 2000'de derlenmiş edebi bir kataloğu gösterir (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 29.15.155 kil tablet). Üstte tabletin kendisi yer almaktadır; altta, yazarın çıkardığı kopya vardır. Gerçek içeriklerini şimdi büyük oranda orijinal haline getirebildiğimiz yapıtların başlıkları şöyledir:

1. Kral Şulgi ilahisi (yaklaşık İÖ 2100).
2. Kral Lipit-İştar ilahisi (yaklaşık İÖ 1950).
3. "Kazmanın yaratılışı" miti (bkz. s. 102).
4. Gök kraliçesi İnanna'ya ilahi.
5. Hava-tanrısı Enlil'e ilahi.
6. Keş kentindeki ana-tanrıça Ninhursag tapınağına ilahi.
7. Destansı masal, "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" (bkz. s. 66).
8. Destansı masal, "İnanna ve Ebih" (bkz. s. 145-146).
9. Destansı masal, "Gılgamış ve Huvava."
10. Destansı masal, "Gılgamış ve Agga."
11. "Sığır ve Tahıl" miti (bkz. s. 104).
12. Naram-Sin devrinde Agade'nin düşüşü üstüne mersiye (yaklaşık İÖ 2400).
13. Ur'un yıkılışına mersiye. 436 dizeden oluşan bu yapıt yazar tarafından neredyse tam olarak orijinal haline getirilmiş ve Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nün *Assyriological Study No.12*'de yayımlanmıştır.
14. Nippur'un yok edilmesine mersiye.
15. Sümer'in yok edilmesi'ne mersiye.
16. Destansı masal, "Lugalbanda ve Enmerkar."
17. "İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi" miti (bkz. s. 153).
18. Büyük bir olasılıkla İnanna'ya bir ilahi.
19. Sümer'in bütün önemli tapınakları için kısa ilahilerin bir toplamı.
20. Kâtip olarak eğitilen bir erkek çocuğun etkinliklerini anlatan bilgelik yapıtları.
21. Bilgelik yapıtları, "Bir Köylünün Oğluna Öğütleri."[16]

EN ESKİ EDEBİ KATALOG
(Açıklama için yan sayfaya bakınız.)

Hasan Bay TABRIZ

da bu grubunun adlarının listesini çıkarmayı ve not etmeyi uygun bulmuşlardı.

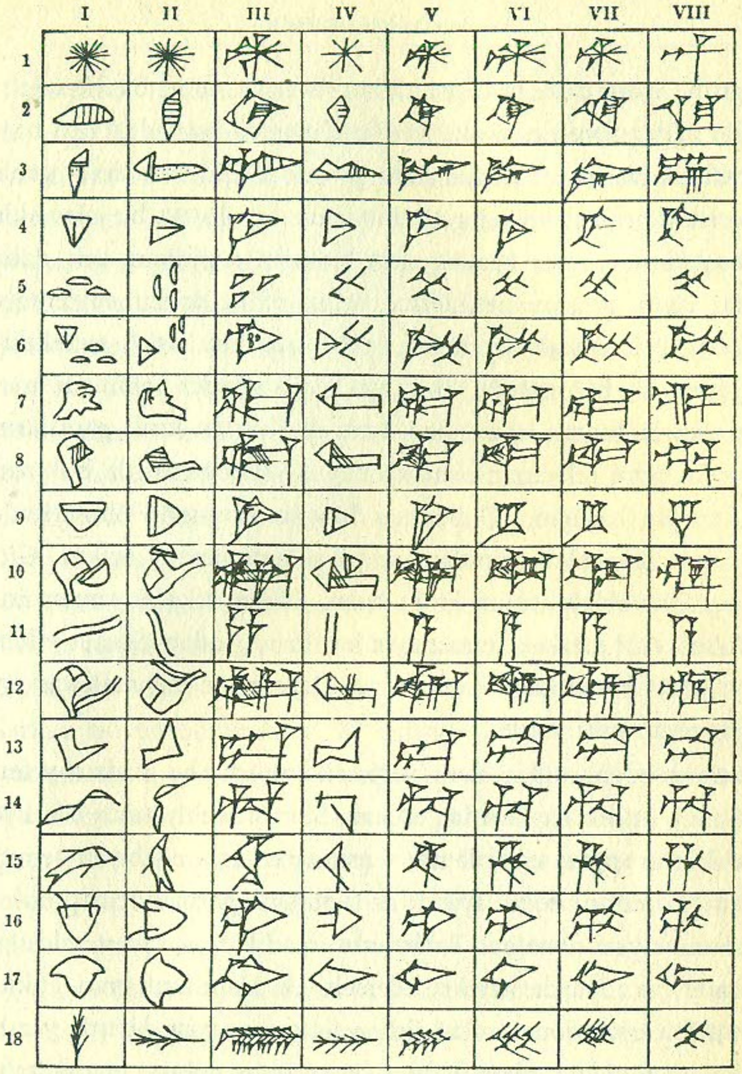
Katalog tableti neredeyse kusursuz durumdadır.[g] Oldukça küçüktür, boyu altı buçuk santim, genişliği dört santimdir. Küçük olmasına karşın, kâtip, her iki tarafı iki sütuna bölmesi ve küçük yazılar kullanmasıyla, altmışiki Sümer edebi yapıtının başlığını kataloglamayı başarmıştır. İlk kırk başlığı, 10 ve 11, 20 ve 21, 30 ve 31, 40 ve 41 sayıları arasına çizgi koyarak on gruba ayırmıştır. Kalan yirmiiki başlığı iki eşit olmayan

---

1. ŞEKİL: SÜMER YAZI DİZGESİNİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ

Çivi yazısı dizgesi[17] büyük bir olasılıkla Sümerlerin icadıydı. Gün ışığına çıkarılmış en eski yazıtlar –geçtiğimiz yıllarda Uruk'taki kazılarda çıkarılmış İÖ dördüncü binyılın ikinci yarısından kalma binden fazla tablet ve parça– Sümer dilinde yazılmışlardır. Ancak yazıyı icat eden Sümerler olsun ya da olmasın, İÖ üçüncü binyılda onu etkin bir yazı aracı haline getirenler kesinlikle onlardı. Kullanımsal değeri, yazıyı Sümerlerden alan ve kendi dillerine uyarlayan çevre halklarca da yavaş yavaş kabul edildi. İÖ ikinci binyılda bütün Yakın Doğu'ya yayılmıştı.

Çiviyazısı resim-yazı gibi başladı; her işaret bir ya da daha fazla somut nesnenin resmiydi ve resimlenen nesneyle özdeş ya da yakın ilişkili bir sözcüğü temsil ediyordu. Bu tip bir dizgenin eksikleri açıktır; işaretlerin karışık biçimleri ve çok fazla sayıda işaret gerekmesi günlük kullanımını fazlasıyla güçleştirir. Sümer kâtipler, işaretlerin biçimlerini giderek resim-yazılı kökenleri görünmez hale gelene değin basitleştirerek ve gelenekselleştirerek ilk güçlüğün üstesinden gelmişlerdi. İkinci güçlüğe gelince, işaretlerin sayısını azalttılar ve çeşitli yardımcı düzenlemelere baş vurarak etkin bir sınırlama getirdiler. Bunların en önemlisi ideografik değerlerin yerine geçen fonetik değerlerden oluşur. Yan sayfadaki tablo yüzyıllar içinde bu iki katlı gelişimi gösterme amacıyla hazırlanmıştır; ayrıntılı bir açıklama 18. notta bulunabilir.

1. ŞEKİL: SÜMER YAZI DİZGESİNİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ

(Açıklama için yan sayfaya ve 18. nota bakın.)

gruba ayırmıştır, birincisi dokuz ikincisi onüç başlık içerir. En ilginç olanı ise, bu kâtibin kataloğunda listelediği yazı başlıklarından en az yirmibirinin gerçek içeriklerini şimdi geniş oranda orijinal haline getirebilmemizdir. Büyük bir olasılıkla başlıkları Nippur kataloğunda bulunan yapıtların çok daha fazlasının gerçek metinlerine sahip olduğumuzu söylemeye gerek yok. Ancak bir Sümer edebi yapıtının başlığı genellikle yapıtın ilk bölümünün ilk satırını içerdiğinden, elimizde metinlerinin büyük kısmı olan, ama ilk satırları kırık parçaların başlıklarını bilmemiz olanaklı değil. Kataloğumuzda bulunan altmışiki başlığın, İÖ üçüncü binyılın sonunda Sümerlerde yaygın olan edebi yapıtların hepsini kapsamadığı açıktır. Güney Sümer'deki kadim Eridu kenti, Sümer bilgelik tanrısı Enki'nin kült merkezi, tamamıyla kazılmadığından, Sümer edebi yapıtları haznemizin daha da genişleyeceğine inanmak için iyi bir nedenimiz vardır.[16]

Sümer edebiyatının alanı ve içerikleri için bu kadarı yeter. Şimdi, önceki sayfalarda yer alan, Sümer edebiyatının şimdiye dek gün ışığına çıkarılanlar arasında en eski edebiyatı temsil ettiği ifadesini doğrulayanın ne olduğunu görmek için problemimize geri dönelim. Tabletlerin kendileri, içerikten olduğu kadar yazıdan da hareket edersek, Ur Hanedanlığının çöküşünü izleyen dönem olan Erken Sümer-sonrası devirde yazılmıştır. Bundan dolayı, kabaca bir referans noktası olarak, tabletlerin asıl yazılmaları İÖ yaklaşık 1750'ye tarihlenebilir.[a] İçeriklerinin niteliğine gelince, ilahilerin büyük bölümünün

Üçüncü Ur Hanedanlığının krallarına adanmasından hareketle, çoğu İÖ yaklaşık 2150'den 2050'ye kadar sürmüş olan Yeni-Sümer devrinde yer almıştır.[h] Dahası, İÖ yaklaşık 2250'ye tarihlenen Gudea silindirleri[19] diye adlandırılan silindirlere kazınmış ilahilerin içerikleri ile George Barton tarafından yayımlanmış olan ve yazılarından anlaşıldığına göre Gudea silindirlerinden daha önceki bir dönemden kalma kadim bir Nippur silindiri üstüne yazılmış mitin[20] incelenmesi, daha önceki birkaç yüzyılda hiçbir ilahi ya da mitolojik malzemenin oluşturulmadığını açıkça gösterir. Son olarak, İÖ yaklaşık 2600-2400 yılları arasındaki klasik Sümer devrinin bina ve ithaf yazılarında ortaya çıktığı kadarıyla dinsel kavramların bir incelemesi aynı sonuca götürür. Özetle, kullanımsal olarak bütün geçerli Sümer edebi tabletlerimizin aslında İÖ yaklaşık 2000'den kalmış olmasına karşın, Sümerlerin edebiyat yapıtlarının büyük bölümünün İÖ üçüncü binyılın son yarısında yaratılmış ve geliştirilmiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu erken devirlerden çok az edebi malzeme çıkarılmış olması gerçeği büyük oranda arkeolojik tesadüflerin sonucudur. Örneğin, Nippur kazısı yapılmamış olsaydı, erken-Sümer-sonrası devirden çok az Sümer edebi metni çıkarmış olurduk.

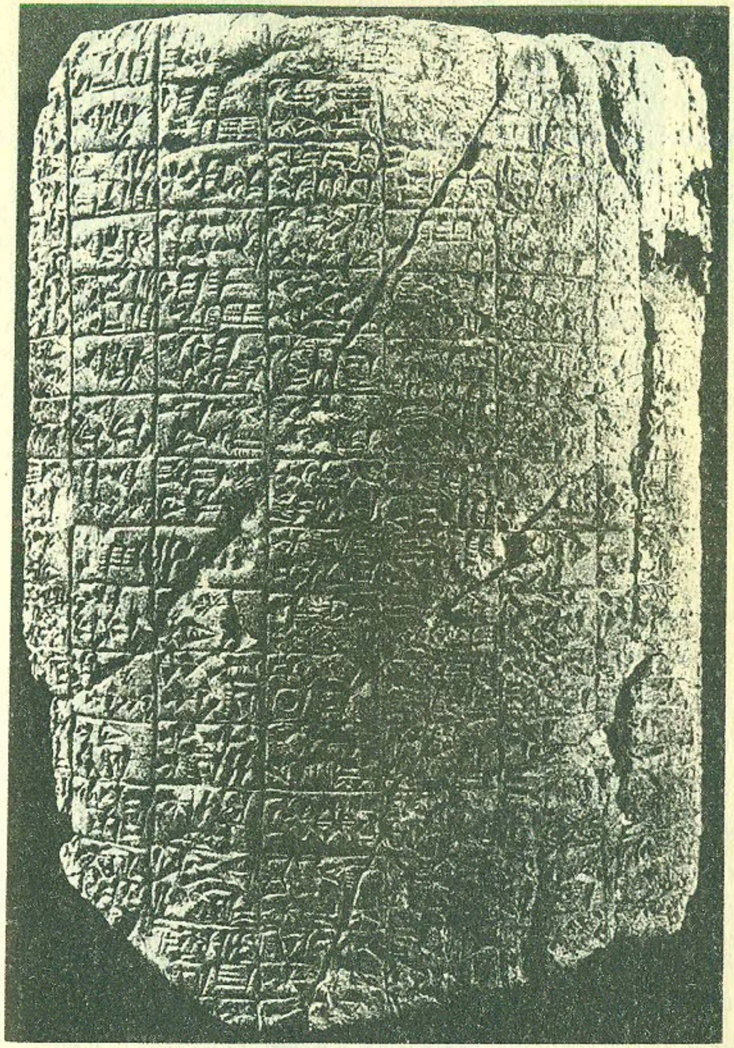
Şimdi bu tarihi, günümüzde bilinen çeşitli kadim edebiyatlarınkiyle karşılaştıralım. Örneğin, Mısır'da, yüksek kültürel gelişimiyle orantılı kadim bir yazılı edebiyat olması beklenebilir. Gerçekten de, piramit yazıtlarından hareketle, Mısırlıların her olasılığa göre İÖ üçüncü binyılda gelişkin bir yazılı

III. RESİM: KADİM NİPPUR SİLİNDİRİ

Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla, bu resimde gösterilen Nippur silindiri (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 8383) İÖ 2500'ün başlarına tarihlenebilir. Merhum George Barton tarafından 1918[20] gibi erken bir tarihte kopyalanmış ve yayımlanmış olmasına karşın, Sümer hava-tanrısı Enlil ve tanrıça Ninhursag'la ilgili içeriği hâlâ büyük oranda anlaşılamamıştır. Bununla birlikte, yayımlandığı zaman bilinmeyen ya da yanlış anlaşılan çoğu kısmı, şimdi giderek açıklığa kavuşmuştur ve yakın bir gelecekte içeriğinin daha fazlasının anlaşılıp, çeviriye hazır hale geleceğini umabiliriz..

IV. RESİM: GUDEA SİLİNDİRİ

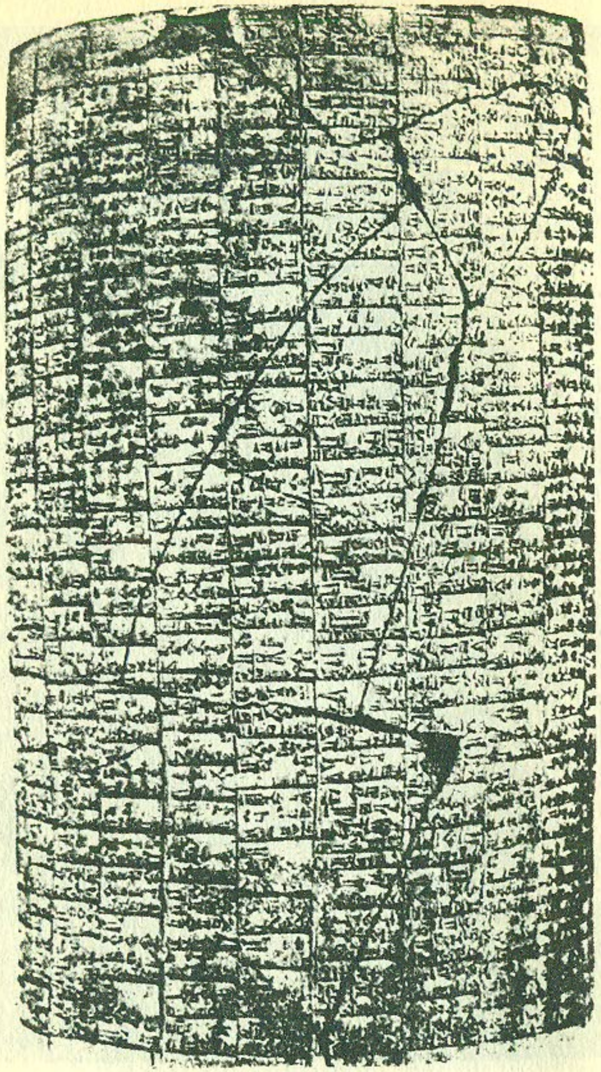
Bu resim (E. de Sarzec, *Découvertes en Chaldée* (Paris, 1889-1912), res. 37) İÖ yaklaşık 2250'den kalma iki Gudea silindirinden birini gösterir. Bunlar yarım yüzyıldan fazla zaman önce Lagaş'taki kazılarda Fransızlar tarafından çıkarılmıştır ve şimdi iki silindir de Louvre'dadır. Tanrı Ningirsu (tanrı Ninurta'nın bir diğer adı – bak s. 148) ve Lagaş'taki tapınağı için uzun ilahilerden oluşurlar. Yapıtın biçemi fazlasıyla gelişkindir ve arkasında birçok edebi malzemenin oluşturulmuş ve kaydedilmiş olması gereken uzun gelişim dönemi bulunduğunu gösterir. İki Gudea silindirinin içeriği, seçkin Fransız Asurolog Thureau-Dangin tarafından yüzyılımızın ilk on yılı gibi erken bir tarihte özenle kopyalanmış ve çevrilmiştir.[19] Bununla birlikte, son birkaç onyılda Sümerolojinin ilerlemesi yeni bir çeviriyi zorunlu hale getirilmiştir.

NİPPUR KADİM SİLİNDİRİ

(Açıklama için, yan sayfaya bakın.)

Hasan Bay TABRIZ

GUDEA SİLİNDİRİ

(Açıklama için 48. sayfaya bakın.)

edebiyatları vardı. Ne yazık ki bunların büyük bölümü kolay bozulur bir malzeme olan papirüslere yazılmış olmalıdır ve kadim devrin Mısır edebiyatından önemli bir kesitin yeniden bulunması için hiç umut yoktur. Sonra, Suriye'nin kuzeyinde Raş-eş-Şamra'da Fransızlar tarafından son on yılda yapılan kazılarda çıkarılan tabletlerde bulunan, şimdiye değin bilinmeyen kadim Kenan edebiyatı vardır. Göreceli olarak sayıları daha az olan bu tabletler, Kenanlıların da bir zamanlar oldukça gelişkin edebiyatları olduğunu gösterir. Bunlar İÖ yaklaşık 1400'lerden kalmadır, yani, Sümer edebi tabletlerimizden yarım binyılı aşkın bir zaman sonra yazılmışlardır.[21] Sami Babil İmparatorluğu edebiyatına gelince, "Yaratılış Destanı," "Gılgamış Destanı" vb. eserlerce örneklendiği gibi, Sümer edebiyatımızdan epeyce sonra yazılmış olmalarının yanı sıra, büyük bölümünü de ondan yapılan ödünçlemeler oluşturur.[22]

Uygarlığımızın tinsel görüşleri üstünde çok derin etkiler yaratmış kadim edebiyatlara dönelim şimdi de. Bunlar, İbranilerin edebi yaratılarını içeren Kitab-ı Mukaddes; Yunanlıların destan ve mitsel bilgileriyle dolu İlyada ve Odisseia; kadim Hindistan'ın edebi ürünlerini içeren Rig-veda; kadim İran'ınkileri içeren Avesta'dır. Bu edebi koleksiyonlardan hiçbiri şimdiki biçimlerinde İÖ birinci binyılın ilk yarısından önce yazılmamıştı. İÖ yaklaşık 2000'den kalma tabletlere kazınmış Sümer edebiyatımız, bundan dolayı bu edebiyatlardan binyılı aşkın zaman önceden kalmadır. Üstelik, bir diğer önemli fark daha vardır. Kitab-ı Mukaddes'in, İlyada ve Odisseia'nın, Rig-

veda ve Avesta'nın metinleri, bugünkü biçimlerini alana değin, değişen motifler ve çeşitli görüş açılarıyla derlemeciler ve düzeltmenler tarafından değiştirilmiş, düzeltilmiş ve yeniden düzenlenmişlerdir. Sümer edebiyatımız öyle değildir; dört bin yıl önce kadim kâtipler tarafından yazıldıkları biçimiyle günümüze gelmişlerdir, sonraki derlemeciler ve yorumlayıcılar tarafından değiştirilmemiş ve dizgeleştirilmemişlerdir.

Böylelikle can alıcı noktaya geldik. Sümer edebiyatının insanlıkla ilgili ana değeri ve temel önemi açık olduğuna göre, neden yaygın biçimde tanınmamıştır; neden bilimadamı ve okuyucuların kullanımına sunulmamıştır? Sümer edebi metinlerinin çözülmelerini engelleyen nedir? İçeriklerinin yeniden düzenlenip çevrilmesinde neden bu kadar az ilerleme kaydedilmiştir? Bu üzücü duruma neden olan iki etken vardır: linguistik, Sümer dilinin dilbilgisi ve sözcük haznesinin ortaya çıkardığı güçlükler; ve metinsel, kaynak malzemelerimizin fiziksel niteliklerinden ortaya çıkan sorunlar.

Önce linguistik güçlükleri ele alalım. Sümerce ne Sami ne de Hint-Avrupa kökenli bir dildir. Türkçe, Macarca ve Fince'nin örnek oluşturduğu bitişimli diller denilen dil ailesine aittir. Buna karşın, bu dillerden hiçbirinin Sümerce ile yakın ilişkisi yoktur, bundan dolayı, hâlâ, ölü ya da yaşayan bilinen bütün dillerle ilişkisiz durmaktadır. Daha önce de söz edildiği gibi, Sümerlerin Sami fatihleri Sümer yazısını kendi dillerine uyarlamış olmalarının yanı sıra, edebi ve dinsel dilleri olarak da korumuş olmasalardı çözülmeleri olanaksız olurdu. Sonuç

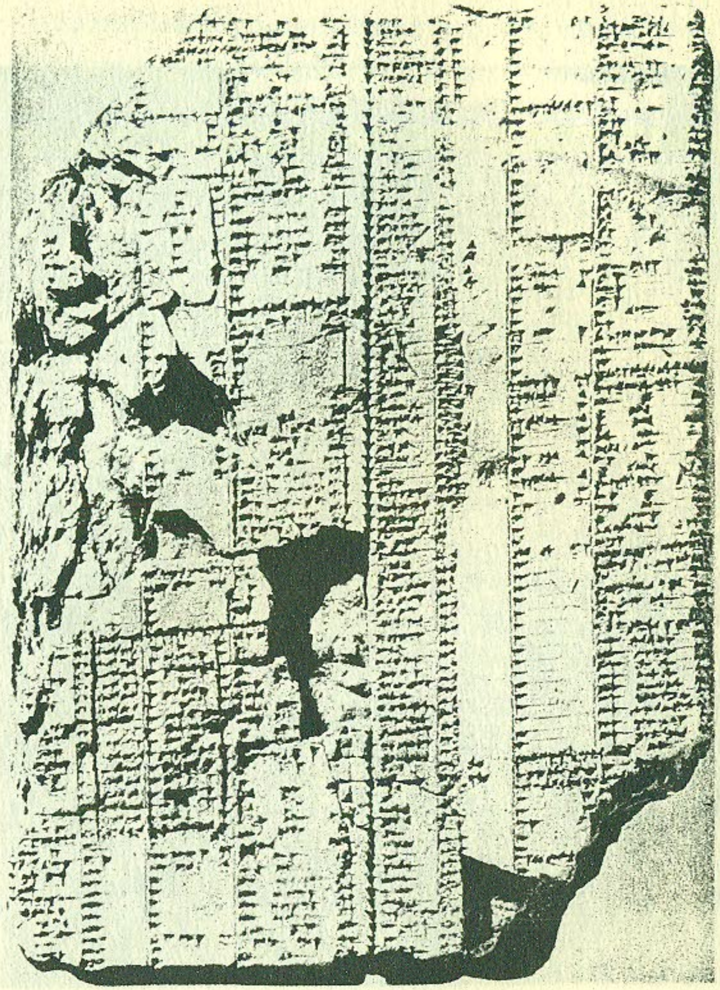
olarak, Babil ve Asur'daki yazı okulları Sümerce çalışmayı temel öğretileri haline getirmişlerdi. Bundan dolayı Sümerce sözcükler ya da deyimlerin kendi dilleri Akadcaya çevrildiği *iki dilli* hece-yazıtlar olarak tanımlanabilecek listeler ya da sözlükler derlediler. Ek olarak, Sümerce her satırın altında Akadca çevirisinin bulunduğu Sümer edebi yapıtlarının *satırarası* metinlerini oluşturdular. Bilinen pek çok dille ilişkili bir Sami dili olan Akadca, göreceli olarak daha erken çözüldü. Böylelikle bu iki dilli metinler Sümercenin çözülmesinde ana malzemeyi oluşturdular, çünkü bilinen Akadca sözcük ya da deyimin Sümercesiyle karşılaştırılmasıyla, ikincinin anlamı çıkarılabiliyordu. Bütün bunlar kâğıt üstünde göreceli olarak basit gelmekle birlikte uygulamada, iki dilli metinlerden Sümercenin çözülmesi birçok dilbilgisel ve sözlüksel yanlış anlamayla sonuçlanmıştır. Çünkü Akadca ve Sümerce, sözcük haznesi ve yapı olarak iki ayrı dilin olabileceği kadar birbirine uzaktır ve kadim sözlükler ve satırarası metinlerdeki sözde karşılıklılık, özellikle dilleri ilk çözen kişilerin şu ya da bu nedenle aceleci ve yüzeysel sonuçlara varma eğilimleri yüzünden sıkça yanlış sonuçlara götürmüştür. Sonuç olarak Sümer dilbilgisi ve sözcük haznesine öyle çok hata girmiştir ki bilim adamları, yalnızca Sümercede yazılmış, tek dilli edebi tabletlerimizden birini ele aldıkları zaman çabalar büyük oranda verimsizlikle sonuçlanmaktadır. Gerçekten, çoğu durumda yapılan çeviriler neredeyse bütünüyle güvenilmez ve tehlikeli bir biçimde yanlış yönlendiricidirler.

V. RESİM: "CHICAGO" HECE-YAZITI

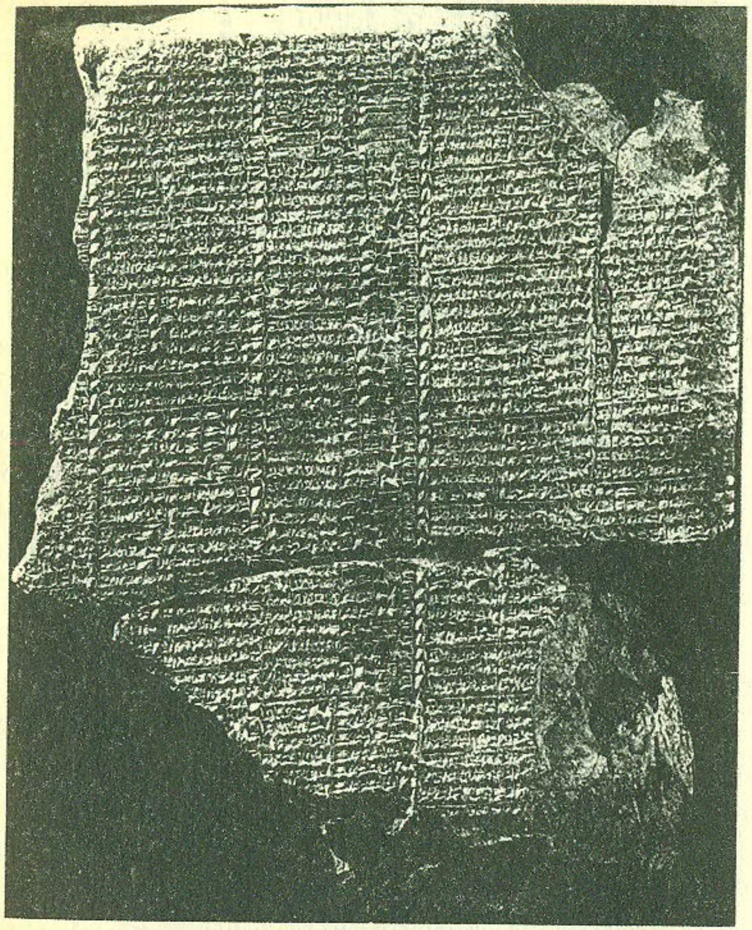
Sümer dili çalışmalarına yardımcı olmak üzere Babilli kâtipler tarafından derlenen sözlükler ve hece-yazıtları düzen ve yapı olarak dikkat çekecek çeşittedir. En yararlı tiplerden biri yakın zamanlarda Doğu Enstitisü'nden Richard Hallock tarafından bilimsel bir yayımı yapılmış olan "Chicago" hece-yazıtıdır.[23] University of Chicago Press'in izniyle bir kopyası V. Resimde verilmiştir. İÖ yaklaşık ikinci binyılda derlenmiş olmasına karşın, İÖ birinci binyılın sonunda yazılmıştır. Tabletin her iki yüzü iki parçaya bölünmüştür ve her parça dört sütuna ayrılmıştır. *İkinci* sütun açıklanan çiviyazısı işaretlerini içerirken *üçüncü* sütun Babilli kâtiplerce özdeşleştirildiği adı verir. *Birinci* sütunda işaretlerin gösterdiği Sümerce sözcük fonetik olarak yazılmıştır; *dördüncü* sütunda Sami dilindeki çevirisi yer alır.

VI. RESİM: NİPPUR DİLBİLGİSEL METNİ

Bu resim (Arno Poebel, *Historical and Grammatical Texts* (Philadelphia, 1914), res. CXXII) Sümerce bilgilerini ilerletmek için Sami kâtiplerce türetilmiş bir diğer sözlüksel metin türünü göstermektedir. Temelde dilbilgisel niteliklidir. Tablet aslında 16 sütun içerir. Her sütun iki parçaya ayrılmıştır. Sol parça Sümerce isim ya da fiil kompleksi gibi dilbilgisel bir öğeyi içerirken, sağ parça Sami dilindeki çevirisini içerir. Bu tablet "Chicago" hece-yazıtından çok daha eskidir; edebi malzemelerimizle aynı döneme aittir, yani İÖ yaklaşık olarak 2000.[24]

"CHICAGO" HECE-YAZITI
(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

NIPPUR DİLBİLGISEL METNİ

(Açıklama için 54. sayfaya bakın.)

Sümerce dilbilgisinin bilimsel temellere oturtulması, büyük oranda Arno Poebel'in *Grundzüge der Sumerischen Grammatik*'inin[25] bir sonucu olarak, ancak son yirmi yılda gerçekleşmiştir. Sözlüksel sorunlara gelince, bunlar hâlâ ciddi ve çözümden uzak durmaktadırlar.[26]

Ancak edebi tabletlerimizin yeniden birleştirilmesi ve çevrilmesi sürecinde sıkça karşılaştığımız *dilbilimsel* sorunların doğurduğu sıkıntı ve güçlükler başa çıkılmaz değildir. Başlıca engelleyici etken, ciddi hatalara düşüren engel, *metinsel* sorundur. Özellikle Sümer edebi yapıtlarının yazıldığı ve çoğu pişirilmemiş olan tabletlerin yeraltından bütün olarak çıkarılmaları enderdir. Genellikle parça parçadırlar ve bütünüyle dağılmış olmaları da *sık* rastlanan bir durumdur. Kadim kâtiplerin her yapıtı birden fazla kopyalamaları gerçeğiyle bu zarar aşılır. Bundan dolayı bir tabletteki kırıklar sadece bir kısmı kırık diğer kopyalardan tamamlanabilir. Örneğin, "İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi"nde (bkz. s. 153) ben ondört farklı parçadan yararlandım. Son zamanlarda yayımlanan "Ur'un Yıkılışına Ağıt"ta[15] metin yirmiiki farklı parça kullanılarak yeniden kurulmuştur. Ve "Ninurta'nın Başarıları ve Yiğitlikleri"nin (bkz. s. 148) yeniden oluşturulmasında 49 farklı parçadan yararlandım. Bununla birlikte, bu kopyalamalardan ve son restorasyonlardan tam bir yarar sağlamak için olabildiğince fazla kopyalanmış ve geçerli kaynak malzeme olması elzemdir. Ancak Pennsylvaina Üniversitesi'nce yapılan kazılarda çıkarılmış ve şimdi İstanbul ve Philadelphia'da bulunan

yaklaşık *iki bin* Nippur edebi tabletinden şimdiye değin yalnızca *beş yüz* kadarı kopyalanmış ve yayımlanmıştır. Ve British Museum, Louvre, Berlin Müzesi ve Aşmolean Müzesi'ndeki yaklaşık yedi yüz parça kopyalanmış ve yayımlanmışken,[12] daha önemli bazı metinler şimdiye değin ortaya çıkmamıştı. Bu koşullar altında, Sümer edebi yapıtlarımızın azami düzeyde güvenilir ve bilimsel yeniden kurulması ve çevirisinin yapılması açıkça olanaksızdı.

Bu durumu ve yarattığı etkileri ilk olarak on yıl kadar önce, 1933 yılında Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nde Asur Sözlüğü hazırlayan grubun bir üyesi olarak çalıştığım sırada fark ettim. Çünkü o yıl Nippur edebiyatının çoğunu bütün diğer katılımcılardan daha fazla kopyalayan bilim adamı Edward Chiera öldü. Pennsylvaina Üniversitesi'nde çalıştığı uzun süre boyunca zamanının ve enerjisinin büyük bölümünü Üniversite Müzesi'ndeki iki yüzden fazla tableti ve parçayı kopyalamaya adamıştı. Daha sonra, Chicago Üniversitesinin hızla gelişen Doğu Enstitisü'nün Asur Sözlüğü projesinin yöneticisi olarak davet edildiği zaman kopyalarını da götürdü ve Doğu Enstitüsü bunları iki cilt halinde yayımlamayı üstlendi. Chiera'nın zamansız ölümü üzerine, Doğu Enstitüsü bu iki cildin yayıma hazırlanması görevini bana verdi.[27] İşin gerçek boyutunu kavradığım zaman, İstanbul ve Philadelphia'da bulunan çoğu kopyalanmamış ve yayımlanmamış malzeme kullanıma hazır hale getirilmedikçe, elimdeki malzemeyi çevirme ve yorumlama çabalarının hepsinin bilimsel olarak yeter-

siz kalacağını fark ettim.

O günden bu güne bütün çabalarımı Sümer edebi yapıtlarının yeniden bir araya getirilip çevrilmesi üstüne yoğunlaştırdım. Sümer deyimleri üstüne çalışmaya yıllarımı verdikten sonra, 1937 yılında İstanbul'a gittim ve Eski Şark Eserleri Müzesi'nin Nippur koleksiyonunda bulunan yüz yetmiş Sümer edebi metin tableti ve parçasını kopyalayarak yaklaşık yirmi ay geçirdim; ne yazık ki bu Müze'de hâlâ *beş yüz* kadar kopyalanmamış ve kullanıma hazır hale gelmemiş parça vardır. 1939 yılında Birleşik Devletler'e döndüğümden, hemen hemen bütün zamanımı ve enerjimi Üniversite müzemizin Nippur koleksiyonundaki Sümer edebi tablet ve parçalarına verdim. Dolayısıyla koleksiyondaki kopyalanmamış ve yayımlanmamış Sümer edebi metinlerinin yaklaşık olarak *altıyüz yetmişbeş* tanesini tanımlamakta başarılı oldum; bu sayı, geçen kırk yıl içinde Müze'de çalışan pek çok bilim adamınca kopyalanan ve yayımlanan edebi malzemenin tamamının neredeyse iki katıdır. Bu altıyüz yetmişbeş parçadan yaklaşık yüz yetmişbeş tanesi destan ve mitolojik malzeme ile ilgilidir; üç yüz kadarı ilahi niteliğindedir; elli tanesi mersiye bölümleridir; kalan yüz elli tanesi atasözleri ve "bilgelik" yapıtlarıdır.

Geçen iki yılda çalışmalarım daha çok destan ve mitler üstüne yoğunlaştı. İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde kopyaladığım yayımlanmamış malzeme ile Philadelphia Üniversite Müzesi'ndeki bütün yayımlanmamış ilgili malzeme dahil, yayımlanmış bulunan bütün mevcut malzemeyi kullanarak yir-

midört Sümer destan ve mit metinlerinin büyük bölümünü yeniden oluşturmakta başarılı oldum;[28] izleyen bölümlerdeki Sümer mitolojisinin restorasyonunda ana kaynak malzeme budur. Bu destan ve mitlerin bilimsel yayımına gelince, yani yeniden bir araya getirilmiş Sümer metinlerinin satır satır çevirisi ve yorumu, bunlar hazırlık aşamasındadırlar; çalışma beklenmedik bir biçimde kesintiye uğramadıkça, gelecek iki üç yıl içinde tamamlanacaklardır.

I. BÖLÜM
SÜMER MİTOLOJİSİNİN KONUSU VE ÖNEMİ

Karşılaştırmalı mitoloji bilimi, kesinlikli olan ve olmayan hemen bütün bilimler gibi büyük oranda ondokuzuncu yüzyılın bir ürünüdür; kökeni ve gelişimi, dil ve edebiyat bilimi olan karşılaştırmalı filolojininkini yakından izlemiştir. Karşılaştırmalı filolojinin görüngüsel büyüyüşü ilk olarak Hint halklarının en eski dinsel edebiyat dili olan Sanskritçenin yanı sıra Zendi dili ya da İranlıların en eski dinsel edebiyat dili olan eski Farsça'nın Hint-Avrupa dillerinden olduğunun kabul edilmesiyle gerçekleşti; yani, bunlar Yunanca ve Latince ile aynı dil ailesine aittiler. Bunu izleyen Hint-Avrupa filolojisinin güçlü bir biçimde uyanışı büyük oranda kadim Yunan, Hint ve İran edebiyatına dayanıyordu, bu da doğal olarak ve doğrudan doğruya bunlarda anlatılan ve ortaya çıkan mitler ve efsanelerin karşılaştırmalı bir çalışmasını getirdi.

Dahası, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru, karşılaştırmalı mitoloji için yeni ve beklenmedik bir çalışma alanı açılmıştı. Çünkü Mısır hiyeroglif yazılarının ve Babil çiviyazılarının çözülmesi bu sıralarda gerçekleşmişti ve giderek daha yeni mitolojik malzeme ortaya çıkarılmıştı. Bu araştırma alanına hız ve heyecan katan şey Eski Ahit çalışmasına daha bilimsel bir yaklaşım sunması gerçeğiydi. Çünkü, Mısır

ve Babil kaynaklarından çıkarılan mitlerle açık paralellikler ve çağrışımlar içerdiğinden Eski Ahit'te anlatılan bazı olayların mitolojik nitelikli oldukları çok geçmeden açıklığa kavuşmuştu. Böylece filoloji ve dilbilimin izlerini takip eden karşılaştırmalı mitoloji çalışması artık kadim Hint-Avrupalılarla sınırlı değildi; şimdi kadim Sami halklarını ve Mısırlıları da kapsıyordu.

Yaklaşık olarak aynı sıralarda, neredeyse bütünüyle yeni bir bilim olan antropolojinin büyümesi ve gelişmesi karşılaştırmalı mitoloji çalışması için temel bir dayanak oluşturdu. Avrupa dışındaki bütün kıtalarda farklı uygarlık aşamalarında olan yeni halklar ve kabileler keşfedilmişti. Öğrenciler ve gezginler, bilim adamları ve misyonerler yeni diller öğrendiler, garip alışkanlıkları ve gelenekleri anlattılar ve dinsel inançları ve uygulamaları yazdılar. O zamana değin çoğu bilinmeyen mitolojik malzeme böylelikle bu az çok ilkel halklardan çıkarılmış oldu ve karşılaştırmalı mitoloji bilimi buna bağlı olarak genişledi ve yayıldı.

Böylece, karşılaştırmalı mitolojinin yararlandığı kaynak malzemeyi kabaca iki sınıfa ayırabiliriz. Birincisi bir yandan Hintliler, İranlılar ve Yunanlılar gibi kadim kültürlerin mitleri ve efsanelerini, öte yandan İbraniler, Babilliler ve Mısırlıların kileri içerir; bunların büyük bölümü İÖ birinci binyılda yazılmış bu halkların edebiyatlarından çıkarılmıştır. Daha geç bir dönemden kalma edebi kalıntılardan çıkarılmış İskandinavya ya da Edda, Çin, Japon vb. mitolojilerini de bu gruba alabiliriz. İkinci kategori yakın yüzyıllarda keşfedilmiş sözde ilkel halkların mitleri ve efsanelerinden oluşur; bunlar, bu halkların yaşayan üyelerinden sözlü olarak ve gezginler, misyonerler ve antropologlar tarafından yazılanlardan elde edilmiştir. Temelde ve uzun vadede, günümüz ilkel kaynak malzemesinin her kırıntısının, karşılaştırmalı mitoloji için olduğu kadar kadim kültürler gibi onunla ilgili bilimler için de önemli ve değerli olduğunu söylemeye gerek yoktur. Öte yandan bugün gördüğümüz ve bildiğimiz kadarıyla uygarlığımızın ilerleyiş tarihi için olduğu kadar, Yunanlıların, İbranilerin, Hintlilerin ve İranlıların, Babillilerin ve Mısırlıların kadim mitolojilerinin anlamı ve biçimi, sözü ve ruhu olduğu apaçıktır. Çağdaş uygar dünyaya işlemiş olan bu kadim edebiyatlarda ortaya çıkan tinsel ve dinsel kavramlardır.

Bugüne değin hâlâ tam olarak bilinmeyen Sümer mitolojisidir, yani yaklaşık olarak İÖ 3500'den 2000'lere, Dicle ile Fırat arasında yer alan ve Basra Körfezi'nin kuzeyine, bugünkü Bağdat'a kadar uzanan göreceli olarak küçük bir ülkede yerleşik olan Sümerlerin, tarihsel devirlerde Sami, Hint-Avrupa kökenli olmayan bir halkın kutsal öyküleri; bu ülkeyi bütün Yakın Doğu'nun uygarlık beşiği olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Okur, örneğin, Hastings'in *Encylopedia of Religion and Ethics*'ine[29] bakacak ve kozmogoni ya da dünyanın yaratılışı mitleri üstüne uzun makaleleri inceleyecek olursa, kadim ve çağdaş, uygar ve ilkel halkların kozmogonik kavramlarının betimlendiği ve çözümlendiği çok geniş ve göreceli olarak ay-

rıntılı bir liste bulur. Ama Sümer kozmogonisini boşuna arayacaktır. Aynı biçimde, *Mythology of All the Races*[30] başlıklı derlemenin onüç bölümü dünyadaki en önemli mitolojilerin incelenmesine ayrılmıştır; buna karşın, burada da Sümer mitolojisinin izine rastlamak güçtür. Sümer mitolojisi adına ne biliyorsak, bunları, İÖ üçüncü binyılın sonuna doğru Sümerleri ele geçirmiş ve Sümer öykülerini ve efsanelerini kendi mitlerinin gelişimi için kaynak ve çekirdek olarak kullanmış Babillilerin geniş oranda değiştirdiği, düzelttiği ve bir anlamda tahrip ettiği değişkelerinden elde ediyoruz.

Ancak İÖ yaklaşık 3500 ile 2000'ler arasındaki uzun dönemde bütün Yakın Doğu'nun başat kültürel grubunu temsil edenlerin Sümerler olduğu bilinen bir gerçektir. Çiviyazısını geliştiren ve büyük bir olasılıkla icat eden Sümerlerdi; Yakın Doğu'nun bütün halklarını derinden etkilemiş tinsel ve dinsel kavramlarla bütünlüklü bir panteon geliştiren Sümerlerdi; son olarak, içerikte zengin ve biçimde etkili bir edebiyat geliştiren Sümerlerdi. Dahası, şu önemli gerçeğin de unutulmaması gerekir; İÖ üçüncü binyılın sonunda Sümer, Samiler tarafından ele geçirilip zapt edildiğinden, Sümerlerin politik varlıkları zaten sona ermiş ve Sümerce ölü dil haline gelmişti, ülkenin yaşayan, konuşulan dili giderek Sami Akadca dili olmuştu. Buna karşın Sümerce yüzyıllar boyunca Sami fatihlerin edebi ve dinsel dili olarak kullanılmaya devam etti, aynı Roma devrindeki Yunanca ve Orta Çağdaki Latince gibi. Gerçekten de uzun yüzyıllar boyunca Sümer dili ve edebiyatı çalışması yal-

nızca Babillilerin ve Asurların değil, Elamlılar, Hurriler, Hititler ve Kenanlılar gibi çoğu çevre halkın da entelektüel ve tinsel merkezlerinin ve yazı okullarının temel uğraşı olarak kaldı. Şu halde, açıkça hem yaşları hem de içerikleri nedeniyle Sümer mitolojik masalları ve kavramları bütün Yakın Doğu'ya yayılmış ve işlemiş olmalıdır. Bundan dolayı Sümer mitleri ve efsanelerinin bilgisi, kadim Yakın Doğu'da geçerli olan mitolojiler üstüne yapılacak bilimsel çalışmalarda uygun bir yaklaşım için başlıca temeldir, çünkü bunların ardındaki köken ve gelişimi hiç de azımsanmayacak ölçüde aydınlatır ve açıklığa kavuşturur.[i]

İzleyen sayfalarda kısaca anlatma ayrıcalığına kavuştuğum, bu gerçekten bilinmeyen Sümer mitolojisidir. Anlatı, evrenin yaratılışı ve düzenlenmesi ve insanın yaratılışını ele alan mitlerle başlıyor. Ejderha-öldürme motifinin üç değişkesini ve "İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi" şiirini içeren Kur mitleri ile devam ediyor. Üç ilginç mitin bir taslağıyla sona eriyor. Bütün bunların sonucunda, okura Sümer mitolojisinin oldukça yeterli bir kesitini aktarabilmeyi umuyorum; içerdiği kültür çağı göz önünde bulundurulduğunda, dikkat çekecek genişlikte ve şaşırtıcı biçimde ayrıntılı bir kesit.

II. BÖLÜM

KÖKEN MİTLERİ*

Ele alınan bir kültürün en önemli mitleri çoğunlukla kozmogonik ya da evrenin yaratılışı mitleri, evrenin doğuşunu açıklama çabasıyla çıkarılmış ve geliştirilmiş kutsal öyküler ve insanın varoluşudur. Bundan dolayı monografimizin bu en uzun bölümünü, İÖ üçüncü binyılda Sümerde geçerli olan yaratılış kuramları ve kavramlarına ayırıyoruz. Konu üç ana başlık altında incelenmeyi gerektiriyor: (1) evrenin yaratılışı, (2) evrenin düzenlenmesi, (3) insanın yaratılışı.

EVRENİN YARATILIŞI

Sümerlerin evrenin yaratılışı anlayışlarının ana kaynağı benim "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" diye adlandırdığım bir Sümer şiirinin giriş bölümüdür. Şiirin çözülüş tarihi aydınlatıcı ve oldukça ilginçtir. 1934 yılında, ilk kez içeriğini

---

* Çevrilen Sümerce pasajlardaki italikler yabancı sözcüklerin yanında kuşkulu ifadeleri de belirtir. Parantez içindeki sözcükler Sümer metinlerinde yoktur, ancak açıklama amacıyla konmuştur. Köşeli parantez içindeki sözcükler kırılmış ya da kaybolmuştur ve yazar tarafından doldurulmuştur. Tırnak içindeki sözcükler, daha deyimsel bir ifade kullanmak için tam karşılıkları fazlasıyla belirsiz olan Sümerce sözcüklerin bire bir çevirilerini gösterir.

çözmeye çalıştığımda şiire ait sekiz parçanın –yedi tanesi Nippur, biri Ur kazılarında çıkarılmıştır– zaten kopyalanmış ve yayımlanmış olduğunu gördüm: Üniversite Müzesi'nden Hugo Radau, Philadelphia'da bulunan iki parçayı 1910'da yayımlamıştı; Stephen Langdon İstanbul'da bulunan ikisini 1914'de; Edward Chiera İstanbul'dan birini 1924'de ve Philadelphia'dan iki tanesini de 1934'de; British Museum'dan C. J. Gadd Ur'dan çıkarılmış kusursuz biçimde korunmuş bir tableti 1930'da yayımlamışlardı.[32] Ancak mitin ustaca yeniden bir araya getirilmesi ve çevirilmesi hâlâ olanaklı değildi, çünkü bazıları birbiriyle mantıksız olarak, ama üsluplarında çok az değişikliklerle eşleştirilmiş görünen tablet ve parçalar uygun biçimde düzenlenememişti. 1936 yılında, "İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi" mitinin ilk çevirisini *Revue d'assyriologie*'ye gönderdikten sonra (bkz. s. 153), çekici ve anlamlı bir öykü içerdiği açıkça belli olan şiirin içeriğini yeniden oluşturmak için ciddi bir çabaya girişmeye karar verdim. Parçaları uygun düzenlerinde bir araya getirmemi sağlayan ipucunu da o zaman buldum.

Bu ipucu Sümer şiirini niteleyen iki biçem özelliğinin etkin kullanımıyla berraklaştı. Birincisi sanatsal teknik açısından çok geri sayılıyordu, ama şifre çözücüye göre gerçek bir nimetti. Şöyle tanımlanabilir; şair bir betimleme veya olayı yinelemeyi uygun bulduğu zaman, bu yinelenen bölümü en ince ayrıntısına kadar özgününe uydurur. Dolayısıyla bir tanrı ya da kahraman ulağına bir mesaj iletmeyi emrettiği zaman, ne

kadar uzun ve ayrıntılı olursa olsun bu mesaj metinde iki kez verilir; ilk olarak ulağa efendisi tarafından verildiğinde ve ikinci olarak mesaj gerçekten iletildiği zaman. İki uyarlama bundan dolayı gerçekten özdeştir ve bir pasajdaki kırıklar diğerinden tamamlanabilir.

İkinci biçem özelliğine gelince, bu da şöyle açıklanabilir; Sümer şair, destan ve mitsel yapıtlarında *iki* lehçe kullanır, *asıl* lehçe ve *Emesal* lehçe olarak bilinen diğeri. İkincisi asıl lehçeye fazlasıyla benzer ve yalnızca düzenli ve karakteristik fonetik çekimler göstermesiyle ayrılır. Bununla birlikte, daha da ilginç olanı şairin Emesal lehçeyi eril değil *dişil* bir ilahın doğrudan konuşmasını anlatmakta kullandığı gerçeğidir; bu nedenle gök kraliçesi İnanna'nın sözleri her zaman Emesal lehçesinde verilir.[33] Böylece, önümdeki metinleri dikkatle incelemem sonucunda, çeşitli pasajlarda anlamsız ve konuyla bağlantısız olarak alınan tekrarların gerçekte, şairin önceden asıl lehçede hikaye formunda anlattıklarının tanrıça İnanna'nın *Emesal* lehçesinde yinelemesi olduğunu kavradım. Rehber olarak bu ipucuyla, şiirin ilk bölümünü bir araya getirmeyi başardım; bu 1938 yılında yayımlandı.[34] Şiirin ikinci yarısı hâlâ geniş oranda anlaşılmazdır ve yayımlanmış olan ilk parçasının metninde bile ciddi kırıklar vardır. 1939 yılında İstanbul'da, şiirin yazılı olduğu kırık bir prizma buldum. Ve geçen yıllarda Philadelphia Üniversite Müzesi'nde 7 parçayı daha tanımladım ve kopyaladım.[35] Sonuç olarak şu anda elimizde şiirin yazılı olduğu 16 parça var; metnin ikiyüz elli dizeden fazlası ustalıkla yeniden oluşturulmuş ve bir iki bölüm dışında doğru olarak çevrilmiştir.

Şiirimizin öyküsü özetle şöyledir; Bir zamanlar bir *huluppu*-ağacı, belki söğüt, vardı; Sularıyla beslendiği Fırat Irmağı'nın kenarına dikilmişti. Ama Güney Rüzgârı onu kökünden söküp çıkardı ve ağaç ırmağın sularıyla sürüklendi. O sırada oradan geçmekte olan gök-tanrıçası İnanna ağacı alıp ana tapınağının merkezi Uruk'a getirdi ve kendi kutsal bahçesine dikti. Ona binbir özenle baktı. Çünkü ağaç büyüdüğü zaman kerestesinden kendisi için bir iskemle ve sedir yapmayı tasarlıyordu.

VII. RESİM: TANRILAR VE ÖLÜLER DİYARI

Mezopotamya tarafından sanata yapılmış en önemli katkılardan biri silindir mühürlerdir. Başlangıçta gönderilen ya da depolanan malların sahiplerini tanıma ve koruma amacıyla icat edilmişler, zaman içinde resmi belgelerde bir tür imza olarak kullanılır olmuşlardır. İşlem, silindiri ıslak kil üstünde döndürüp mührün desenini basmaktan ibarettir. Mühürcüler tarafından taş silindirler üstüne oyulmuş bu desenlerin içeriklerinin Sümer mitolojisi çalışmamız için çok büyük değeri vardır. Özellikle İÖ üçüncü binyılın son yarısında Sümerde yaygın olan silindir mühürlerin çoğunun deseni dinsel ve mitolojiktir.[31]

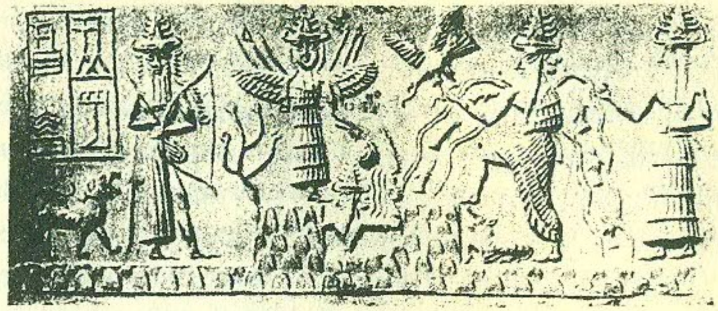
En üstteki desen az çok tamamlanmış bir mitolojik öyküyü resimlemeye çalışmaktadır. Tanrıların üçü kesin olarak tanınabilmektedir. Sağdan ikinci, akan ırmaklar ve yüzen balıklarla su-tanrısı Enki'dir. Onun hemen arkasındaki, Enki mitlerimizin birkaçında önemli rol oynayan başı iki-yüzlü ulak Isimud'dur. Testeresi ve ateş saçan ışınlarıyla aşağılardan yükselir gibi görünen

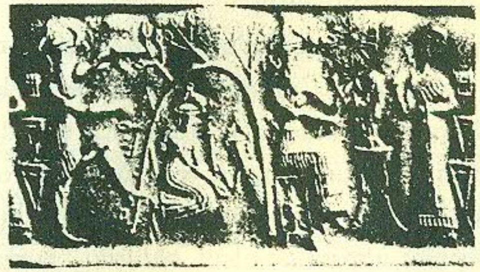
güneş-tanrısı Utu'dur. Oldukça harap görünen bir ağacın yanında, dağın üstünde duran dişi figür İnanna olabilir. Soldaki, elinde yayıyla duran figürün Gılgamış olduğu düşünülürse, bu desende "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" öyküsünün başkahramanlarının çoğunu buluruz. Bununla birlikte, Enkidu'nun bulunmadığına ve desende resmedilmiş Isimud'un öyküde bir rol oynamadığına dikkat edilmelidir. Bu nedenle desen ile destan arasında yakın bir bağlantı kurmak olanaklı değildir.

Ortadaki desende hiçbir figürü kesin olarak tanımak olanaklı değildir. Resmin sol yarısında yerden yükselir gibi görünen bir tanrının bir tanrıçaya asabenzeri bir nesneyi verdiğini görürüz. Solda, gövdesi eğilmiş bir ağacı budar gibi görünen bir tanrı, belki Gılgamış, vardır. Desenin sağında bir ayin sahnesi resmedilmiş gibidir.

En alttaki desen "Ölüler diyarı onu yakaladı" (bkz. s. 74-75) gibi bir dizenin resimsel anlatımı olabilir. Sahnenin sağında gerçekten yanan bir dağın içinde bir tanrı görürüz (Sümercede "dağ" anlamına gelen sözcük "ölüler diyarı" için kullanılır). Dağın sağında onu meşaleyle tutuşturacak gibi görünen bir tanrı durmaktadır. Bu tanrının arkasında İnanna olarak tanımlanabilecek ateş saçan ışınları ve halkasıyla bir tanrıça vardır. Desenin solunda bir tanrı bir boğa-adamı kuyruğundan tutmuştur; her ikisi de bir dağın içindedirler.

(MacMillan Company'nin izniyle, Henri Frankfort'un *Cylinder Seals*'inden alınmıştır (Londra, 1939), resim XIXa, XXIa ve XVIIIj.)

TANRILAR VE ÖLÜLER DİYARI

(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

Yıllar geçti, ağaç olgunlaştı ve büyüdü. Ama İnanna ağacı kesmek istediğinde bunun hiç de kolay olmadığını anladı. Çünkü ağacın dibine "Çekicilikten Nasibini Almamış" yılan yuva yapmıştı. Tepesine Zu-kuşu –zaman zaman haylazlık yapan mitolojik bir yaratık– yavrusunu koymuş, dallarına da harabe hizmetçisi Lilit evini kurmuştu. Her zaman şen, güler yüzlü olan genç tanrıça zavallı İnanna bunu görünce acı gözyaşları döktü. Ve tan yeri ağarıp da kardeşi güneş-tanrısı Utu uykusundan uyanınca, İnanna ona göz yaşları içinde *huluppu*-ağacının başına gelenleri anlattı.

Bu sırada, Yunanlı Herakles'in önceli Uruk'ta oturan büyük Sümer kahramanı Gılgamış, İnanna'nın sızlanmalarını duyup şövalyece onun yardımına koştu. Elli minalık –yaklaşık yirmi beş kilo– zırhını kuşandı ve yedi talent yedi minalık –iki yüz kilodan fazla– "yol baltası"yla ağacın dibindeki "çekicilikten nasibini almamış" yılanı öldürdü. Bunun üzerine Zu-kuşu yavrusuyla dağa kaçtı ve Lilit evini yıkıp, arkasına bile bakmadan avlanmaya alışkın olduğu harabelere kaçtı. O zaman Gılgamış'a eşlik eden Uruklular ağacı kestiler ve iskemle ve sedir yapması için İnanna'ya sundular.

İnanna ne yaptı? *Huluppu*-ağacının gövdesinden bir *pukku* (büyük bir olasılıkla bir tür davul) ve dallarından *mikku* denilen (büyük bir olasılıkla tokmak) bir nesne yaptı ve bunları cesaretinin ödülü olarak Gılgamış'a verdi. İzleyen oniki dizelik pasajda Gılgamış'ın, kusursuz durumda olmasına karşın benim hâlâ anlamlarını çözemediğim, bu iki nesneyle yaptıkları anlatılır. Öykümüz yeniden anlaşılır hale geldiğinde, *pukku* ve *mikku*'nun "genç kızların yakınışları nedeniyle" yeraltındaki bir deliğe düşüp, ölüler diyarını boylamalarıyla devam eder. Gılgamış onları almak için elini deliğe sokar, ama erişemez; ayağını sokar, ama işe yaramaz. Böylece ölüler diyarının kapısına gelip oturur ve yüzünden düşen bin parça bir halde sızlanır:

> *Pukku*'m, kim seni ölüler diyarından geri getirecek?
> *Mikku*'m, kim seni ölüler diyarının "yüzünden" geri getirecek?

Sadık izleyicisi ve yoldaşı, hizmetkârı Enkidu efendisinin sızlanışını duyar ve ona şöyle der:

> Ey efendim, niçin ağlıyorsun, yüreğin niçin kan ağlıyor?
> Gidip ölüler diyarından geri getireceğim *pukku*'nu,
> Gidip ölüler diyarının "yüzünden" geri getireceğim *mikku*'nu.

Bunun üzerine Gılgamış, ölüler diyarına inişinde başına gelecek tehlikeler konusunda onu uyarır – yeraltı dünyasının tabularını kısa ve öz bir biçimde anlatan muhteşem bir pasajdır bu. Gılgamış Enkidu'ya şöyle der:

> Eğer şimdi ölüler diyarına ineceksen,
> Diyecek bir çift sözüm var, dinle,
> Sana bir öğüt vereceğim, öğüdümü tut.
>
> Temiz giysiler giyme,
> Yoksa (*ölü*) *kahramanlar* düşman gibi üstüne gelirler;

Tastaki iyi yağdan sürünme,
Yoksa kokusu onları sana çeker.

Ölüler diyarında atış-sopasını fırlatma,
Yoksa değneğin değdiği her şey etrafını sarar;
Elinde asa tutma,
Yoksa gölgeler dört bir yanını kuşatır.

Ayağına sandalet giyme,
Ölüler diyarında haykırma;
Sevgili karını öpme,
Sevgili oğlunu öpme,
İğrendiğin karına vurma,
İğrendiğin oğluna vurma,
Yoksa ölüler diyarının "haykırışı" seni yakalar;
(*Haykırış*) yatan kadın için, orada yatan kişi için,
Orada yatan tanrı Ninazu'nun anası için,
Kutsal gövdesini örten giysi olmayan,
Kutsal göğsünü saran örtü olmayan.

Ama Enkidu efendisinin öğütlerine kulak asmadı ve Gılgamış'ın uyarılarının tam tersini yaptı. Böylece ölüler diyarınca tutsak alındı ve yeryüzüne yeniden çıkamadı. Bunun üzerine kahrolan Gılgamış Nippur kentine gitti ve İÖ üçüncü binyılda Sümer panteonunun baştanrısı olan yüce hava-tanrısı Enlil'in önünde gözyaşı döktü:

Ey Enlil Baba, *pukku*'m ölüler diyarına düştü,

Mikku'm ölüler diyarına düştü;
Onları bulup getirsin diye Enkidu'yu gönderdim, ölüler diyarı yakaladı onu.
Namtar (bir cin) yakalamadı onu, Asag (bir cin) yakalamadı onu,
Ölüler diyarı yakaladı onu.
Pusu kuran, kimseye acımayan Nergal yakalamadı onu,
Ölüler diyarı yakaladı onu .
Kahramanlık gösterilen savaşlarda düşmedi,
Ölüler diyarı yakaladı onu.

Ama Enlil yardım etmeye yanaşmayınca, Gılgamış Eridu'ya gitti ve su-tanrısı Enki'nin, "bilgelik tanrısı," önünde yakarışını yineledi. Enki, güneş-tanrısı Utu'ya ölüler diyarında bir delik açmasını ve Enkidu'nun gölgesini yeryüzüne çıkarmasını buyurdu. Güneş-tanrısı Utu emri yerine getirdi ve Enkidu Gılgamış'ın önünde belirdi. Efendi ve hizmetkârı kucaklaştılar ve Gılgamış Enkidu'ya ölüler diyarında ne gördüğünü sordu. Buradan şiirin sonuna kadar olan bölüm fena halde kırılmıştır ancak aşağıdaki haliyle elimizde olan diyalog bir fikir verebilir:[k]

Gılgamış: "Tek oğlu olan birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: (Yanıt kırık)

Gılgamış: "İki oğlu olan birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."

Hasan Bay TABRIZ

Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: (Yanıt kırık)

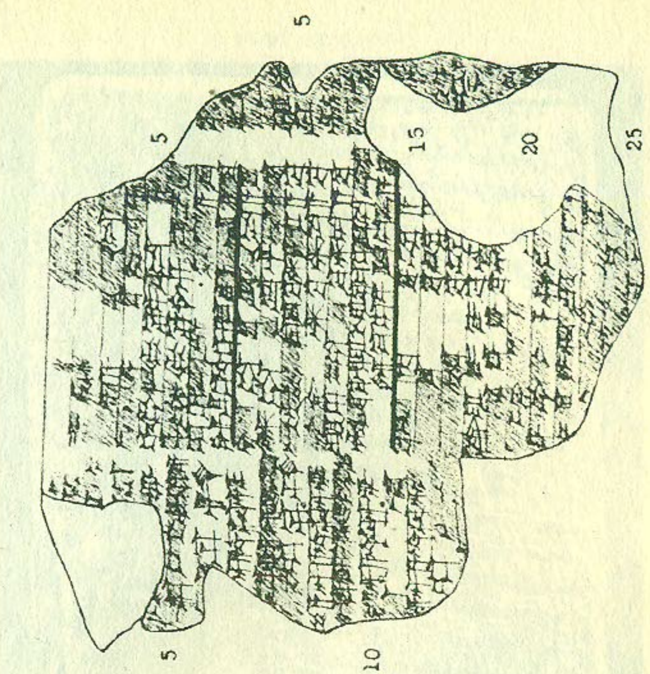
Gılgamış: "Üç oğlu olan birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: "... çok su içer."

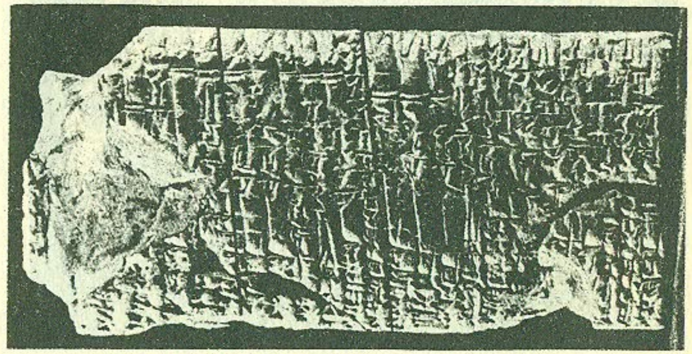
VIII. RESİM: GÖK İLE YERİN AYRILIŞI

Burada görülen iki parça "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" destansı masalına ait çoğaltmalardır. Soldaki, 1934 yılında Chiera tarafından yayımlanmış bir tablettir (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 14068).[36] Sağdaki (İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi, Nippur koleksiyonu, 4429) yazar tarafından kopya edilmiş ve şimdiye değin yayımlanmamış bir prizmanın parçasıdır. Buradaki pasajlar evrenin yaratılışı için önemli dizeler içerir; çeviri ve çevriyazı için sayfa 79 ve not 37'ye bakın.

IX. RESİM: ENLİL GÖK İLE YERİ AYIRIR

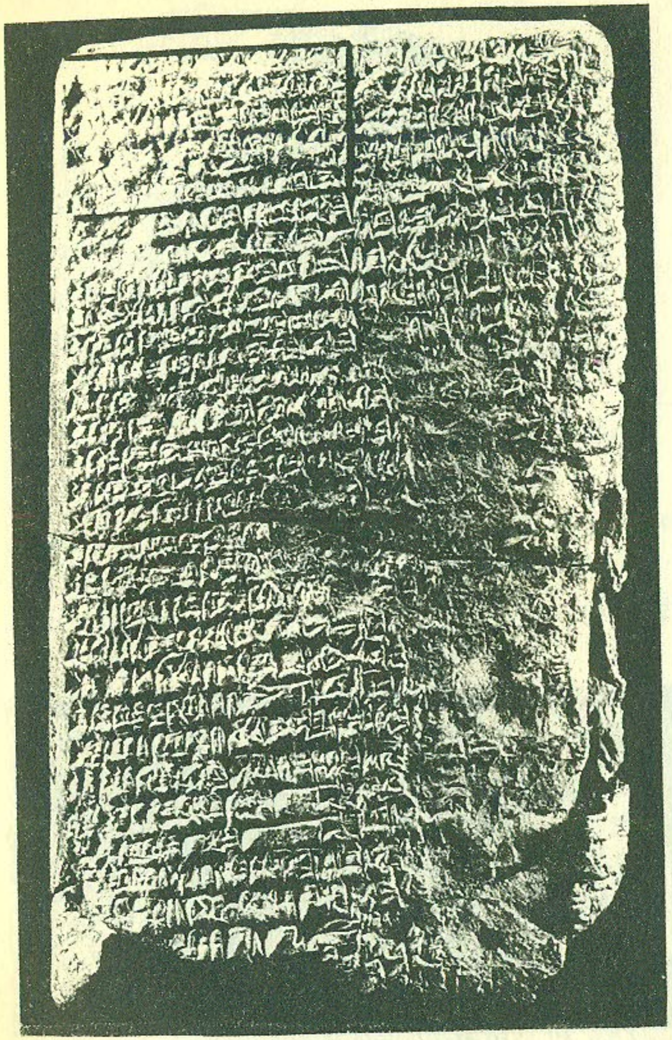
Bu tablet[38] (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 13877) "Kazmanın Yaratılışı" şiirinin metnini yeniden oluşturmakta yararlanılmış çoğaltılan yirmi parçadan biridir (bkz. s. 100-102). İlk beş dizesi Sümerlilerin evrenin yaratılışı görüşleri için önemlidir; çeviri ve çevriyazı için sayfa 83 not 39'a bakın.

GÖK İLE YERİN AYRILIŞI

(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

ENLIL GÖK İLE YERİ AYIRIR
(Açıklama için 76. sayfaya bakın.)

Gılgamış: "Dört oğlu olan birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: " ... gibi yüreği sevinç dolar."

Gılgamış: "Beş oğlu olan birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: "İyi bir kâtip gibi, *kolu* açılmıştı,
Saraya adalet getirir."

Gılgamış: "Altı oğlu olan birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: "*Saban* süren biri gibi yüreği sevinç dolar"

Gılgamış: "Yedi oğlu olan birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: "Tanrılara yakın olan biri gibi, o ..."

Soruların bir diğeri şöyledir:

Gılgamış: "Ölü bedeni ovada kalmış (gömülmemiş) birini gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gılgamış: "Ona nasıl davranıyorlardı?"
Enkidu: "Gölgesi ölüler diyarında huzur bulmaz."[1]

Böylelikle şiirimiz sona erer.[40] Sümerlerin evrenin yaratılışı kavramları üzerine en önemli malzemeyi sağlayan bu yapıtın giriş kısmıdır. Girişin okunabilen kısmı aşağıdaki gibidir:

Gök yerden uzaklaştıktan sonra,
Yer gökten ayrıldıktan sonra,
İnsanın adı konduktan sonra;

An göğü ele geçirdikten sonra,
Enlil yeri ele geçirdikten sonra,
Ereşkigal Kur'un ödülü olarak ele geçirilip götürüldükten sonra;

O denize açıldıktan sonra, o denize açıldıktan sonra,
Baba Kur'a doğru denize açıldıktan sonra,
Enki Kur'a doğru denize açıldıktan sonra;
(Kur) krala ufak taşlar fırlattı,
Enki'ye koca taşlar fırlattı;
Onun küçük taşları, el kadar taşlar,
Onun koca taşları, ... kamışların taşları,
Enki'nin gemisinin omurgası,
Saldıran kasırgaya benzeyen savaşta yenildi;

Krala karşı, geminin serenindeki sular,
Kurt gibi yutuyordu,
Enki'ye karşı, geminin ardındaki sular,
Aslan gibi vuruyordu.

Bu pasajın içeriğini başka sözcüklerle açıklar ve incelersek şöyle söylenebilir: Aslında bütün olan gök ile yer ayrıldı ve

birbirinden uzaklaştı ve böylece insanın yaratılışı buyuruldu. Sonra gök-tanrısı An göğü ele geçirdi buna karşılık hava-tanrısı Enlil yeri ele geçirdi. Bütün bunlar bir plana göre gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Buna karşın, sonrasında bir karışıklık ortaya çıkar. Çünkü ölüler diyarının kraliçesi olarak bildiğimiz, ama Yunanlı Persephone'un karşılık gelen ve aslında büyük bir olasılıkla bir gökyüzü tanrıçası olan tanrıça Ereşkigal, kuşkusuz Kur aracılığıyla ölüler diyarını ele geçirdi. Elbette bunun öcünü almak için su-tanrısı Enki, Kur'a saldırmak için denize açıldı. Bir canavar ya da ejderha olarak canlandırıldığı açık olan Kur boş durmadı, sular Enki'nin gemisine önden ve arkadan hücum ederken o da geminin omurgasına irili ufaklı taşlar fırlattı. Şiirimiz Enki ve Kur arasındaki bu mücadelenin sonunu belirtmez, çünkü kozmogonik ya da evrenin yaratılışına ilişkin girişinin Gılgamış yapıtımızın ana içeriğiyle bir ilgisi yoktur; şiirin başında yer alışının tek nedeni, Sümer kâtiplerin öykülerine yaratılışla ilgili giriş türünden çeşitli dizelerle başlamayı alışkanlık haline getirmelerindendir.

Bu girişin ilk yarısından aşağıdaki kozmogonik kavramları çıkarıyoruz:

1. Bir zamanlar gök ile yer birdi.
2. Gök ile yerin ayrılmasından önce bazı tanrılar vardı.
3. Gök ile yerin ayrılması üzerine, bekleneceği gibi, gök-tanrısı göğü ele geçirdi, ama yeri ele geçiren hava-tanrısı Enlil oldu.

Bu pasajda *dile getirilmeyen ya da belirtilmeyen* can alıcı nok-

talardan bazıları şunlardır:

1. Gök ile yerin yaratıldığı mı düşünülüyordu, eğer yaratılmışsa kimin tarafından?

2. Sümerlerce gök ile yerin biçimi nasıl düşünülüyordu?

3. Göğü yerden ayıran kimdi?

Neyse ki, bu üç sorunun yanıtı günümüze gelen diğer Sümer metinlerinden çıkarılabilir. Böylece:

1. Sümer tanrılarının listesini veren bir tablette[41] "deniz" ideogramı ile yazılmış olan tanrıça Nammu "gök ile yere yaşam veren ana" olarak betimlenmiştir. Şu halde Sümerler gök ile yeri ilksel denizin yarattığı ürünler olarak kabul ediyorlardı.

2. Sığır ve tahıl ruhlarının gökte doğumlarını, sonra da insanlığa bolluk bereket getirmek için yeryüzüne gönderilişlerini anlatan "Sığır ve Tahıl" miti (bkz. s. 104) şu dizelerle başlar:

> Gök ile yer dağının ardında,
> An, Anunnakiler'i (ardıllarını) dölledi, ...

Bundan hareketle, gök ile yerin birliğinin, eteği yerin altı, zirvesi de göğün tepesi olan bir dağ olarak düşünüldüğünü söylemek mantıklıdır.

3. Kazmanın, bu değerli tarım aletinin yapılışını ve kutsanmasını anlatan "Kazmanın Yaratılışı" miti (bkz. s. 102) şu bölümle başlar:

> Efendi, verdiği nimetlerin gerçek yaratıcısı *olan*
> Kararları değiştirilemeyen Efendi,
> Topraktan ülkenin tohumunu filizlendiren Enlil,
> Yerden göğü ayırmayı *düşündü*,
> Gökten yeri ayırmayı *düşündü*.

Hasan Bey TABRIZ

Böylece üçüncü sorumuzun yanıtını buluyoruz; yerden göğü ayırıp uzaklaştıran hava-tanrısı Enlil'di.

Şimdi Sümerlerin kozmogonik ya da evrenin yaratılışı görüşlerini özetleyecek olursak, evrenin kökeninin açıklanmasının gelişimi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

1. Başlangıçta *ilksel deniz* vardı; kökeni veya doğuşu konusunda bir şey söylenmemektedir, Sümerler onu her zaman varmış gibi düşünmüş olabilirler.

2. *Ilksel deniz* gök ile yerin birliğinden oluşan kozmik *dağı* vücuda getirdi.

3. Tanrılar insan biçiminde kişileştirildiğinde, An (gök) eril, Ki (yer) dişildi. Onların birleşmelerinden hava-tanrısı Enlil doğdu.

4. Hava-tanrısı Enlil yerden göğü ayırdı ve babası An göğü ele geçirirken, Enlil annesi Ki'yi, yeri, ele geçirdi. Enlil ile annesi Ki'nin birleşmesi –tarihsel devirlerde Ninmah, "yüce kraliçe"; Ninhursag, "(kozmik) dağın kraliçesi"; Nintu, "doğurgan kraliçe" gibi çeşitli adlar verilen tanrıçayla özdeşleştirilmiş olabilir– evrenin düzenlenmesini, insanın yaratılışı ve uygarlığın kuruluşunu başlattı.[42]

X. RESİM: ÇEŞİTLİ MİTOLOJİK SAHNELER

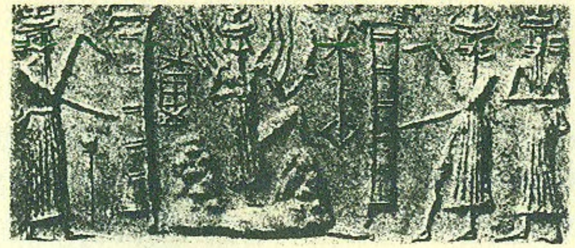
Üstteki desen Utu'nun yükselişini betimler, ateş saçan ışınları ve testeresinden tanınabilir. Beraberindeki tanrılar kapıları açık tutarken, o, sol ayağını bir dağın üstüne koymuştur.

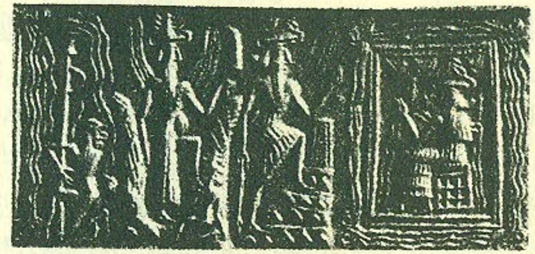
İkinci desende tanrılardan ikisi tanınıyor. En sağdaki su-tanrısı Enki'dir, "deniz evi"nde, tahtında oturmaktadır; belki de bu "Enki ve Eridu"da tanımlanan evin ta kendisidir (bkz. s. 119). Ortada, solda olan, ateş saçan ışınları ve testeresiyle güneş-tanrısı Utu'dur. Bir ayağı kanatlı bir aslanın üzerindeyken, diğerini diz çökmüş bir ilahın üstüne koymuştur. Bir kapı süvesi tutan soldaki diz çökmüş figür kuşkusuz Enki'nin bir hizmetkârıdır. Utu ile Enki arasındaki, bir dağa tırmanan tanrı henüz tanınamamıştır.

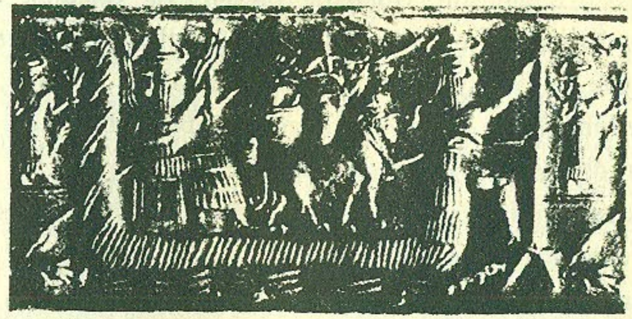
Üçüncü desen, sandalıyla yolculuk eden, ateş saçan ışınları olan tanımlanamamış bir tanrıyı betimler; sahne Nanna'nın Nippur'a yolculuğunu çağrıştırır (bkz. s. 95). Sandalın kıç tarafı bir yılan başı biçimindedir ve pruvası sandalı sırıkla süren bir tanrının gövdesinden oluşmuştur. Sandalda çeşitli kaplar, tarım aletleri ve insan başlı bir aslan vardır. Kıyıda bitki tanrıçası Uttu (bkz. s. 109) ya da tahıl tanrıçası Aşnan (bkz. s. 105) olarak tanımlanabilecek bitkilerle ilgili bir tanrıça vardır.

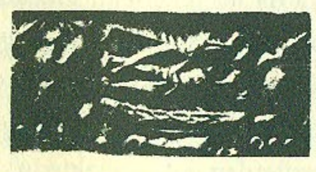
En alttaki desen kuşkusuz kutsal bir birleşmeyi betimlemektedir.

(Henri Frankfort, *Cylinder Seals*, MacMillan Company'nin izniyle basılmıştır, Resim XVIIIa, k, XIXe ve XVI.)

ÇEŞİTLİ MİTOLOJİK SAHNELER
(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

EVRENİN DÜZENLENMESİ

"Evren"in Sümerce ifadesi, sözcüğü sözcüğüne "gök-yer" anlamına gelen an-ki'dir. Bundan dolayı evren gök ve yere ait altbölümler halinde düzenlenmiş olmalıdır. Gök, gökyüzü ve "yukarıdaki büyük" denilen göğün üstündeki uzayı kapsar; gök tanrıları burada oturur. Yer, yeryüzünü ve "aşağıdaki büyük" denilen yeraltını kapsar; yeraltı ya da ölüler diyarının tanrıları burada oturur. Göğün düzenlenmesiyle ilgili elimizde varolan göreceli olarak küçük bir mitolojik malzeme şöyle açıklanabilir: Ay-tanrısı Nanna, Sümerlerin yıldızlarla ilgili baştanrısı olan hava-tanrısı Enlil ve onun karısı hava-tanrıçası Ninlil'den doğmuştur. Göklerde bir gufa'yla yolculuk ettiği düşünülen ve bundan dolayı zifiri karanlık lacivert taşı renkli göğe ışık getiren ay-tanrısı Nanna. "Küçükler," yıldızlar, üstünde tohum gibi saçılırken "büyükler," belki de gezegenler, yabani öküzler gibi etrafında gezinirler.[43]

Ay-tanrısı Nanna ve eşi Ningal, "doğu dağı"nda yükselip, "batı dağı"nda batan güneş-tanrısı Utu'nun ana babasıdırlar. Bununla birlikte güneş-tanrısı Utu'nun göğü geçmek için kullandığı bir kayık ya da iki tekerlekli arabadan söz edildiğine rastlamadık. Geceleri ne yaptığı da açık değildir.[m] Günün sonunda "batı dağı"na vardığı ve yolculuğunu yeraltı dünyasında sürdürdüğü, şafakta "doğu dağı"na vardığı gibi akla yatkın bir varsayım eldeki verilerden çıkmamaktadır. Bir fikir vermesi için, güneş-tanrısına edilen bir duada şöyle denir:[44]

Ey Utu, ülkenin çobanı, kara-kafalı halkların babası,

Sen yattığın zaman, insanlar da yatar,
Ey yiğit Utu, sen kalktığın zaman, insanlar da kalkar.

veya şafağın söküşü şöyle betimlenir:[45]

Gün ağarırken, ufuk çizgisi yarılırken, ...
Utu *ganunu*'sundan çıkarken,

ya da güneşin batışı şöyle betimlenir:[46]

Başını anası Ningal'in göğsüne doğru uzatmış, gidiyor Utu;

Sümerler Utu'nun gece boyunca uyuduğunu düşünür gibidirler.

Evrenin düzenlenmesine dönersek, "iyi günlerin gelmesini sağlayan"ın hava-tanrısı Enlil olduğunu öğreniyoruz; "topraktan tohum çıkarmayı" ve ülkeye *hegal*'i, yani bolluk, bereket ve mutluluk getirmeyi aklına koyan Enlil'dir. İnsan tarafından kullanılan tarım aletlerinin ilk örnekleri olan kazmaya ve belki sabana da ilk biçim veren yine bu aynı Enlil'dir; çiftçi-tanrı Enten'i sadık ve güvenilir rençberi olarak atayan odur. Diğer yandan, bitki tanrıçası Uttu'ya yaşam veren su-tanrısı Enki'dir. Dahası, gerçekte yeryüzünü, özellikle Sümer ve onu çevreleyen komşularının bulunduğu bölgeyi, düzenleyen Enki'dir. Sümer, Ur ve Meluhha'nın yazgılarını o belirler ve belirli işler için ikinci derece ilahlar atar. Ve, sığırlarını ve tohumlarını çoğaltmak için sığır-tanrısı Lahar'ı ve tahıl-tanrıçası Aşnan'ı gökyüzünden yeryüzüne Enlil ve Enki, hava-tanrısı ve su tanrısı, birlikte göndermişlerdir.

Yukarıda çizilen evrenin düzeni taslağı, şimdi içeriklerinin büyük bölümüne sahip olduğumuz dokuz Sümer mitine dayanır. Bunlardan ikisi ay-tanrısı Nanna'yla ilgilidir; *Enlil ile Ninlil: Nanna'nın Döllenmesi; Nanna'nın Nippur'a Yolculuğu*. Sümerlilerin yeryüzünde kültür ve uygarlığın kuruluşu ve kökeniyle ilgili görüşleri açısından kalan yedisi büyük önem taşır. Bunlar, *Emeş ile Enten: Enlil Çiftçi-Tanrıyı Seçer; Kazmanın Yaratılışı; Sığır ve Tahıl; Enki ve Ninhursag: Su-tanrısının İşleri; Enki ve Sümer: Yeryüzünün Düzenlenmesi ve Kültürel Süreçleri; Enki ve Eridu: Su-tanrısının Nippur'a Yolculuğu; İnanna ve Enki: Eridu'dan Uruk'a Uygarlık Sanatlarının Geçişi*. Şimdi sırasıyla bu mitlerin içeriklerini kısaca özetleyeceğiz; zenginlik ve çeşitliliklerinin okura, Sümer mitolojik kavramlarını tinsel ve dinsel etkileriyle birlikte değerlendirmekte yardımcı olacağını umuyoruz.

ENLİL İLE NİNLİL: NANNA'NIN DÖLLENMESİ[n]

Bu, 152 dizelik metinden oluşan hoş mit[49] neredeyse tamamlanmıştır. Ay-tanrısı Nanna'nın yanı sıra üç yeraltı tanrısının –Nergal, Ninazu ve adı okunamayan bir tanesi– döllenmelerini de bir dereceye kadar açıklar. Eğer doğru olarak yorumlanmışsa, bu şiir bize bir tanrının başkalaşımının bilinen ilk örneğini vermektedir; Enlil'in, üç yeraltı dünyası tanrısıyla karısı Ninlil'i gebe bırakırken üç ayrı kişiliğe girdiği kabul edilir.

Şiir Nippur kentini tanıtan bir giriş bölümüyle başlar, Nippur'un insanın yaratılışından önce de varolduğu düşünülür gi-

bidir:

İşte "göğün ve yerin kemiği," kent, ...
İşte Nippur, kent, ...
İşte "gönülden duvar," kent, ...
İşte Idsalla, onun duru ırmağı,
İşte Karkurunna, onun rıhtımı,
İşte Karasarra, kayıkların durduğu rıhtımı,
İşte Pulal, onun güzel suyunun kaynağı,
İşte Idnunbirdu, onun arı kanalı,
İşte Enlil, onun delikanlısı,
İşte Ninlil, onun genç kızı,
İşte Nunbarşegunu, onun ihtiyar kadını.

Bu kısa arkaplan anlatımından sonra asıl öykü başlar. Ninlil'in annesi, Nippur'un ihtiyar kadını Nunbarşegunu kızına Enlil'in sevgisini nasıl kazanacağı yolunda öğütler verir:

O günlerde ana, dünyaya getirdiği genç kıza öğüt verdi,
Nunbarşegunu Ninlil'e öğüt verdi:
"Duru ırmakta, ey kız, duru ırmakta yıkan,
Ey Ninlil, Idnunbirdu ırmağının kıyısı boyunca yürü,
Işıltılı gözlü, efendi, ışıltılı gözlü,
'Yüce dağ,' Enlil baba, ışıltılı gözlü, görecek seni,
Çoban ... yazgıları belirleyen, ışıltılı gözlü görecek seni,
O ..., öpecek seni."

Ninlil annesinin öğütlerini tutar ve sonuç olarak Enlil'in "tohum"uyla döllenip ay-tanrısı Nanna'ya gebe kalır. Ondan

sonra Enlil ölüler diyarına gitmek üzere Nippur'dan ayrılır, ama Ninlil peşinden gider. Enlil kapıdan çıkarken "kapının adamı"na meraklı Ninlil'e kendisinin nerelerde olduğunu söylememesini tembihler. Ninlil "kapının adamı"na gelir ve En-

---

XI. RESİM: ENLİL İLE NİNLİL: NANNA'NIN DÖLLENMESİ

Bu resim, 1918'in başlarında[47] merhum George Barton tarafından yayımlanmış bir tabletin (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 9205) ön yüzünü göstermekte. İçeriğinin Sümer mitolojisi için çok büyük önem taşımasına karşın uzun yıllar boyunca büyük bölümü okunamamıştır. Geçen çeyrek yüzyılda Sümeroloji alanında meydana gelen ilerlemelere ek olarak yazar tarafından dokuz parçanın bulunmasıyla (sekizi Üniversite Müzesi'nde, biri Eski Şark Eserleri Müzesi'nde)[48] şimdi bu şiirin yeniden oluşturulması ve çevirisinin yapılması olanaklı hale gelmiştir. Belirtilen pasaj aşağıdaki dizeleri içerir:

^{d}en-lil-li i-du ^{d}nin-lil in-us

^{d}nu-nam-nir i-du ki-sikil mu-un- ...

^{d}en-lil-li lu-ka-gal-ra gu mu-na-de-e

lu-ka-gal lu-gissi-gar-ra

lu-gissu-di-es lu-gissi-garkug-ga

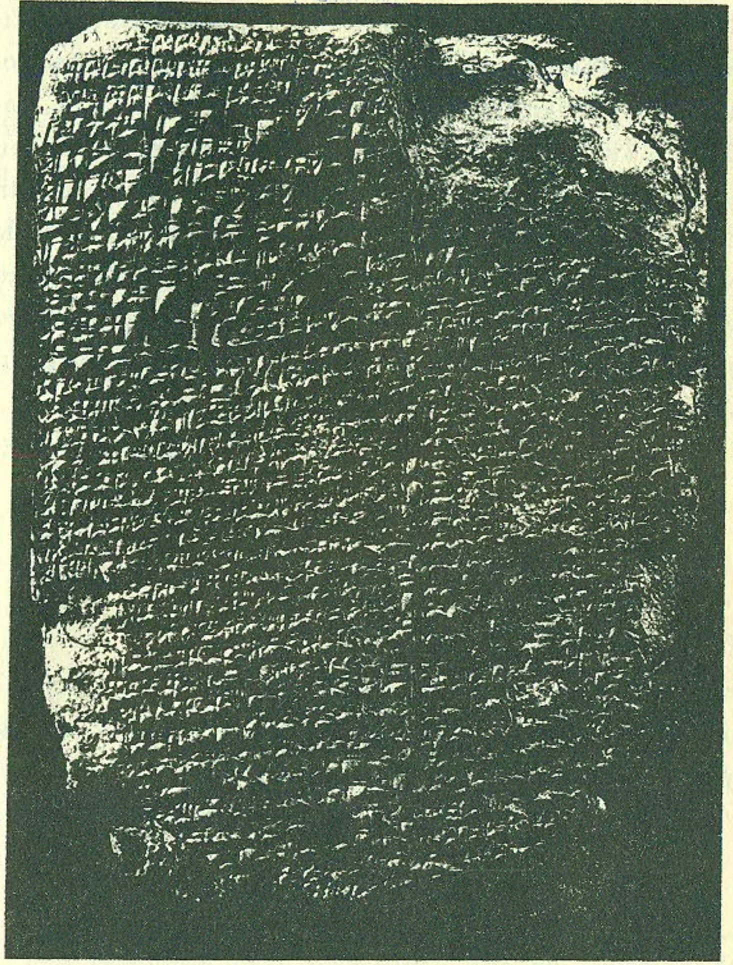
nin-zu-^{d}nin-lil-li i-im-du

u^{4}-da en-mu mu-ra-tar-ra

za-e ki-mu nam-mu-ni-in-pad-de

Çeviri için bkz. s. 92-93.

Hasan Bay TABRIZ

ENLİL İLE NINLİL: NANNA'NIN DÖLLENMESİ

(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

lil'in nereye gittiğini bilip bilmediğini sorar. *O zaman Enlil "kapının adamı"nın biçimine girip onun yerine yanıt verir.* Bu kısım henüz anlaşılmış değildir; Enlil'in nerede olduğunu söylemeyi reddeder gibidir. Bunun üzerine Ninlil ona, haklı olarak, Enlil'in onun kralı ve kendisinin kraliçesi olduğunu anımsatır. Daha sonra, hâlâ "kapının adamı" kılığında olan Enlil, Ninlil ile beraber olup onu döller. Bunun sonuncunda Ninlil daha çok ölüler diyarının kralı Nergal olarak bilinen Meslamtaea'ya gebe kalır. Okunamayan bölümlere karşın, bu olağanüstü pasajın tadı aşağıda yapılan alıntıdan kolayca alınabilir:

Enlil ... kentten ayrıldı,
Nunamnir (Enlil'in adlarından) ... kentten ayrıldı.
Enlil yürüdü, Ninlil peşinden gitti,
Nunamnir yürüdü, genç kız peşinden *gitti*,
Enlil kapının adamına şöyle dedi:

"Ey kapının adamı, kilidin adamı,
Ey sürgünün adamı, som kilidin adamı,
Kraliçen Ninlil geliyor;
Sana beni sorarsa,
Nerede olduğumu söyleme."

Ninlil kapının adamına yanaştı:
"Ey kapının adamı, kilidin adamı,
Ey sürgünün adamı, som kilidin adamı,
Enlil, kralın, *nereye gidiyor?*"

Enlil kapının *adamı* yerine yanıtladı:
"Enlil, bütün ülkelerin kralı, bana emretti":

Bu emrin özünü içeren dört dize vardır, ancak anlamları belirsizdir. Bundan sonra Ninlil ve "kapının adamı"nın kılığına giren Enlil arasındaki diyalog gelir:

Ninlil: "Elbette, Enlil senin kralın, ama ben de kraliçenim."
Enlil: "Eğer kraliçemsen, izin ver de dokunayım ..."
Ninlil: "Kralının 'tohum'u, ışıldayan 'tohum' dölyatağımdadır,
Nanna'nın 'tohum'u, ışıldayan tohum dölyatağımdadır."
Enlil: "Kralımın 'tohum'u bırak göğe çıksın, bırak yere insin,
Benim 'tohum'um, kralımın 'tohum'u gibi, toprağa düşsün."
Enlil, kapının adamı kılığında ... uzandı,
Onu okşadı, birleşti onunla,
Onu okşayarak, onunla birleşerek,
... Meslamtaea'nın "tohum"unu (onun) dölyatağına *akıttı*.

Bundan sonra şiir ölüler diyarı ilahı Ninazu'nun döllenmesiyle devam eder; bu kez Enlil, "insan-yutan ırmak, ölüler diyarı ırmağının adamı" kılığındadır. Pasaj hemen her yönden, Meslamtaea'nın döllenmesinin betimlemesinin bir tekrarıdır:

Enlil yürüdü, Ninlil peşinden *gitti*,
Nunamnir yürüdü, genç kız peşinden gitti,
Enlil insan-yutan ırmak, ölüler diyarı ırmağının adamına şöyle dedi:

"Ey insan-yutan ırmak, ölüler diyarı ırmağının adamı,

Kraliçen Ninlil geliyor;
Sana beni sorarsa,
Nerede olduğumu söyleme."

Ninlil, insan-yutan ırmak, ölüler diyarı ırmağının adamına yanaştı:
"Ey insan-yutan ırmak, ölüler diyarı ırmağının adamı,
Enlil, kralın, *nereye gidiyor?*"

Enlil insan-yutan ırmak, ölüler diyarı ırmağının adamı *yerine* yanıtladı:
"Enlil, bütün ülkelerin kralı, bana emretti."

Emrin içeriği okunamamıştır. Bundan sonra Ninlil ve "insan-yutan ırmak, ölüler diyarı ırmağının adamı"nın yerine geçen Enlil arasındaki diyalog gelir:

Ninlil: "Elbette, Enlil senin kralın, ama ben de kraliçenim."
Enlil: "Eğer kraliçemsen, izin ver de dokunayım ..."
Ninlil: "Kralının 'tohum'u, ışıldayan 'tohum' dölyatağımdadır,
Nanna'nın 'tohum'u, ışıldayan tohum dölyatağımdadır."
Enlil: "Kralımın 'tohum'u bırak göğe çıksın, bırak yere insin,
Benim 'tohum'um, kralımın 'tohum'u gibi, toprağa düşsün."
Enlil, kapının adamı kılığında ... uzandı,
Onu okşadı, birleşti onunla,
Onu okşayarak, onunla birleşerek,
... nın kralı, Ninazu'nun "tohum"unu, (onun) dölyatağına *akıttı*.

Daha sonra şiir adı okunamayan üçüncü bir yeraltı dünyası tanrısının döllenmesiyle sürer; Enlil bu kez "kayıkçı adam"ın yerine geçer. Mitimiz, Enlil'i bolluğun efendisi ve emirleri değiştirilmez kral olarak öven kısa bir ilahiyle sona erer.

NANNA'NIN NIPPUR'A YOLCULUĞU

Nippur, İÖ üçüncü binyılda yaşayan Sümerler için ülkelerinin tinsel merkeziydi. Onun koruyucu tanrısı Enlil, Sümer panteonunun baştanrısıydı; tapınağı Ekur, Sümer'deki en önemli tapınaktı. Bundan dolayı, Eridu ve Ur gibi diğer önemli Sümer kentlerinde refah ve bolluğun sağlanması için Enlil'in kutsaması temel bir gereklilikti. Bu kentlerin koruyucu tanrılarının, kutsanmak için Nippur tanrısı ve tapınağına götürdükleri armağanlarla yüklü olarak yolculuk ettikleri düşünülmektedir. Mitimiz,[50] Ur'un koruyucu tanrısı, ay-tanrısı Nanna'nın (Sin ve Aşgirbabbar olarak da bilinir) Ur'dan Nippur'a yaptığı böyle bir yolculuğu anlatmaktadır. Önceki Enlil-Ninlil yapıtında olduğu gibi, bu mitte de Nippur ve Ur gibi kentler tamamıyla kurulmuş, hayvan ve bitki yaşamı bakımından zengin gibi görünürler, buna karşın insanın varlığına rastlanmaz.

Nippur'un görkeminin anlatılmasıyla başlayan şiirimiz, Nanna'nın babasının kentini ziyaret etmeye karar vermesini anlatan bir pasajla devam eder:

Onun kentine gitmeyi, babasının huzuruna çıkmayı,

Aşgirbabbar aklına koydu:

"Kahraman olan ben, kentim için giderim, babamın huzuruna çıkarım;

Ben, Sin, kentim için giderim, babamın huzuruna çıkarım,

Babam Enlil'in huzuruna çıkarım;

Ben, kentim için giderim, anam Ninlil'in huzuruna çıkarım,

Babamın huzuruna çıkarım."

Böylece gufasını her türden ağaç, bitki ve hayvanla doldurur. Ur'dan Nippur'a yaptığı yolculukta, Nanna gemisiyle beş kentte mola verir: İm (?), Larsa, Uruk ve adları okunamayan iki kent; Nanna bunların her birinde ayrı ayrı koruyucu tanrılarla karşılaşır ve selamlaşır. Sonunda Nippur'a varır:

Lacivert taşından rıhtıma, Enlil'in rıhtımına,

Nanna-Sin gemisini yanaştırdı,

Ak rıhtıma, Enlil'in rıhtımına,

Aşgirbabbar gemisini yanaştırdı,

Babanın, vücuda getirenin ... üstünde, demir attı,

Enlil'in kapıcısına şöyle dedi:

"Aç evi, kapıcı, aç evi,

Aç evi, ey koruyucu cin, aç evi,

Aç evi, *ağaçları filizlendiren*, aç evi,

Ey ..., *ağaçları filizlendiren*, aç evi,

Kapıcı, aç evi, ey koruyucu cin, aç evi."

Sonra kapıcıya gemisinde getirmiş olduğu armağanları teker teker sayar ve konuşmasını şöyle bağlar:

Kapıcı, aç evi, ey koruyucu cin, aç evi,

Geminin baş tarafında olanı, baş tarafta olanı,

Sana veririm,

Geminin arkasında olanı, arka tarafta olanı,

Sana veririm."

Kapıcı, Nanna'ya kapıyı açar:

Neşeyle, kapıcı kapıyı neşeyle açtı;

Koruyucu cin, *ağaçları filizlendiren*, neşeyle,

Kapıcı kapıyı neşeyle açtı;

Ağaçları filizlendiren, neşeyle,

Kapıcı kapıyı neşeyle açtı;

Sin ile Enlil sevindi.

Hasan Bey TABRIZ

İki tanrı ziyafet verir; sonra Nanna babası Enlil'e aşağıdaki gibi seslenir:

"Irmakta bol su ver bana,

Tarlada *daha çok* tahıl ver bana,

Bataklıkta *ot* ve *kamış* ver bana,

Ormanlarda ... ver bana,

Ovada ... ver bana,

Hurma bahçelerinde, bağlarda bal ve şarap ver bana,

Sarayda uzun ömür ver bana,

Gideceğim Ur'a."

Ve Enlil oğlunun isteklerini kabul eder:

Ona verdi, Enlil ona verdi,

Ur'a gitti.

Irmakta ona bol su verdi,

Tarlada ona *daha çok* tahıl verdi,

Bataklıkta *ot* ve *kamış* verdi,

Ormanlarda ona ... verdi,

Ovada ona ... verdi,

Hurma bahçelerinde, bağlarda ona bal ve şarap verdi,

Sarayda ona uzun ömür verdi.

EMEŞ İLE ENTEN: ENLİL ÇİFTÇİ TANRIYI SEÇER

Bu mit[51] Kutsal Kitap'taki Habil-Kabil öyküsünün günümüze ulaşmış en yakın Sümer karşılığıdır, buna karşın cinayetle değil uzlaşmayla sonuçlanır. Üç binden fazla dizeden oluşan mitin yalnızca yarısına yakını tamamlanmıştır, sayısız kırık nedeniyle metnin anlamını kavramak çoğu yerde güçtür. Şiirin içeriği şimdilik şöyle açıklanabilir:

Hava-tanrısı Enlil, her tür ağaç ve bitkiyi filizlendirmeyi ve ülkeye bolluk ve refahı getirmeyi aklına koyar. Bu amaçla iki kültürel varlık olan Emeş ile Enten kardeşleri yaratır ve her birine özel görevler verir. Metin bu noktada fena halde hasar gördüğünden bu görevlerin kesin niteliklerini çıkarmak olanaksızdır; aşağıdaki kısa bölüm en azından genel yönelimleri konusunda bir fikir verebilir:

Enten dişi koyunlara kuzular, dişi keçilere oğlaklar doğurttu,

İnek ve buzağıyı çoğalttı, kaymağı ve sütü bollaştırdı,

Ovada, *yaban keçisini*, koyunu ve eşeği sevindirdi,

Gökyüzünün kuşlarına engin yeryüzünde yuva kurdurdu,

Denizin balıklarına, bataklıklara yumurtalarını koydurdu,

Hurma bahçelerinde ve bağlarda balı ve şarabı bolarttı,

Yetiştikleri her yerde ağaçlara meyve verdirtti,

Karıklar ...,

Tahıl ve ürünleri çoğalttı,

Iyi huylu bakire Aşnan gibi (tahıl tanrıçası) *gürbüzleşmelerini* sağladı.

Emeş ağaçları ve tarlaları var etti, ahırları ve ağılları genişletti,

Çiftliklerde ürünleri *çoğalttı*,

... toprağı kapladı,

Evlere bol ürün girmesini, ambarlara tepeleme yığılmasını sağladı.

Ama esas görevlerinin niteliği neyse, iki kardeşin arasında şiddetli bir kavga çıkar. Tartışmalar yaşanır ve sonunda Emeş, Enten'in "tanrıların çiftçisi" olma iddiasına meydan okur. Böylece Enlil'in önünde durumlarını ifade ettikleri Nippur'a giderler. Enten, Enlil'e şöyle yakınır:

"Ey Enlil baba, bana *bilgi* verdin, bol su getirdim,

Çiftlik üstüne *çiftlik* koydum, ambarları tepeleme doldurdum,

Iyi huylu bakire, Aşnan gibi, *gürbüzleşmelerini* sağladım;

Şimdi, ..., küstah, tarlalardan bi'haber olan Emeş,

Benim *baş kudretime, baş kuvvetime* el uzatıyor;

Kralın sarayında..."

Kurnazlıkla, Enlil'in lütfunu kazanmak için dalkavukça cümlelerle söze girişen Emeş'in kavgaya ilişkin söyledikleri kısadır, ancak henüz anlaşılamamıştır. Bundan sonra:

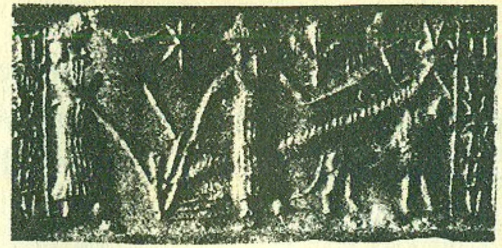
Enlil, Emeş ve Enten'e yanıt verir:
"Bütün ülkelere yaşam veren sular, Enten'den *'sorulur,'*
Tanrıların çiftçisi olarak, her şeyi o üretir,
Emeş, oğlum, kendini kardeşin Enten'le nasıl bir tutarsın?"

XII. RESIM: BİTKİ ÖRTÜSÜ TANRILARI

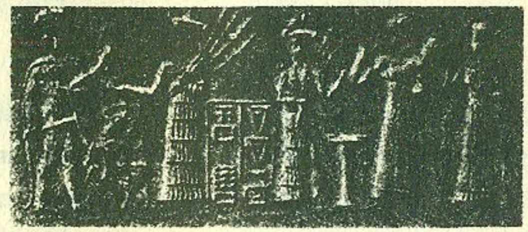
Desenlerin üçü sabanla yakın ilişkisi olan bir tanrıyı betimler. En üstteki desende iki tanrı aslan ya da kurt-benzeri bir ejderha tarafından çekilen bir sabanı sürer. İkincisinde, oturan bir tanrı önünde bir saban tutar. Onun arkasında, bir bitkinin sürgün verdiği bir dağ ve bu bitkiye tırmanan bir dağ keçisi var; önünde bir tanrı, kucağında ceylan taşıyan bir inanana önderlik eder. En alttaki desende tanınamayan, saban tutan bir tanrı, arkası yılan biçiminde ve ön tarafı gemiyi süren bir tanrının gövdesiyle biten bir gemide yolculuk ediyor.

Üçüncü desende, kitabenin sağında bir sunu sahnesi betimlenir gibidir. Kucağında ceylan olan bir inananı elinde vazo tutan bir tanrıça izler; vazodan iki su akıntısı dökülmektedir. İnanan, belki de savaş tanrıçası rolündeki İnanna ile özdeşleştirilebilecek bir diğer tanrıçanın önünde durur. Ancak burada bizi en fazla ilgilendirenler kitabenin solundaki iki tanrıdır. İkisinin omuzlarında da filiz vermiş buğday başakları var gibidir, ama eril tanrı sopa ve yay ile donanmıştır, bu arada bir koç ayaklarının dibinde neşeyle koşturmaktadır. Bunun sığır-tanrısı Lahar olduğu söylenebilir, karşısındaki de tahıl tanrıçası Aşnan olabilir (bkz. s. 105-106).

(Henri Frankfort, *Cylinder Seals*, MacMillan Company'nin izniyle basılmıştır, Resim Xxa,d,e ve XIXe.)

BİTKİ ÖRTÜSÜ TANRILARI
(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

Enlil'in derin anlamlı, yüce sözleri,
Verilen karar değişmez, karşı çıkmak kimin haddine!

Emeş, Enten'in önünde diz çöktü,
Evine ..., şarap, hurma getirdi,
Emeş, Enten'e altın, gümüş ve lacivert taşı armağan etti,
Kardeşlik ve dostlukla, neşeyle içki saçtılar,
Birlikte akıllıca ve iyi davranmayı kararlaştırdılar.
Emeş ile Enten arasındaki kavgada,
Tanrıların sadık çiftçisi Enten, Emeş'den üstün olduğunu kanıtlar,
... Ey Enlil baba, şükürler olsun sana!

KAZMANIN YARATILIŞI

108 dizeden oluşan bu şiir,[52] birkaç pasajın karanlıkta kalmasına ve anlaşılamamasına karşın, hemen hemen tamamlanmıştır. Evrenin yaratılışı ve düzenlenmesiyle ilgili Sümer görüşü açısından ana öneme sahip olan uzun bir giriş bölümüyle başlar. Bu önemli pasajın aşağıda verilen çevirisi donuk, fazla soğuk ve çapraşık gelirse, okura şunu anımsatmakta yarar vardır; Sümerce sözcük ve deyimlerin çoğunun anlamı bilinmekle birlikte, bunların uyumlu sesleri, çağrışımları ve imalarında hâlâ pek az bilgiye sahibiz. Çünkü bu sözcük ve deyimlerin ifade ettikleri ve bulundukları varsayılan zemin ve konum bizim için hâlâ bilinmezdir; Sümerlerin mitolojik ve dinsel örüntülerinin ana kısmı da bu zemin ve konumdur, Sümer şair ve onun "okur"unun çok iyi bildiği bu örüntü, metni tam olarak anlamak için dirimsel önem taşır. Sadece

Sümer edebiyatının canlı kavramlarının giderek birikmesiyle bu güçlüğün üstesinden gelmeyi umut edebiliriz; şimdilik sözcüğün anlamına sadık kalmak en iyisidir. Giriş pasajı şöyledir:[53]

Efendi, verdiği nimetlerin gerçek yaratıcısı *olan*
Kararları değiştirilemeyen Efendi,
Topraktan ülkenin tohumunu filizlendiren Enlil,
Yerden göğü ayırmayı *düşündü*,
Gökten yeri ayırmayı *düşündü*.
Ortaya çıkan varlıkların büyümesi için,
"Gök ile yerin kemiği"nde (Nippur) ... yaydı.

Kazmayı var etti, "gün"ü yarattı,
Emeği gösterdi, yazgıyı belirledi,
Kazmaya ve sepete "kudret" yükledi.
Enlil, kazmasını yüceltti,
Başı lacivert taşından olan altın kazmasını,
Gümüş ve altın ..., evinin kazmasını,
Lacivert taşından ...,
Geniş bir duvara çıkan tek boynuzlu bir öküzden *çıkıntısı* olan kazmasını.

Efendi kazmayı çağırdı, yazgısını belirledi,
Kutsal taç *kindu*'yu başına koydu,
Çamurdan insanın başını biçimledi,
Enlil'in önünde *o* (insan?) ülkesini *kapladı*,
Kara-kafalı halkının üstünde sebatla durdu.

Yanında duran Anunnakilerin,
Armağan olarak ellerine *onu* (kazma?) koydu,
Enlil'i duayla yatıştırdılar,
Kazmayı tutmaları için kara-kafalı halka verdiler.

Enlil kazmayı yarattıktan ve yüce yazgısını belirledikten sonra, diğer önemli tanrılar ona güç ve yararlılık eklerler. Şiir, kazmanın yararının parlak terimlerle betimlendiği uzun bir pasajla sona erer; son dizeler şöyledir:

Kazma ve sepet kentler kurar,
Sağlam evi kazma yapar, sağlam evi kazma kurar,
Sağlam eve bereket gelmesini sağlar.

Kralına karşı çıkan eve,
Kralına boyun eğmeyen eve,
Kazma boyun eğdirir.

Kötü ... bitkilerin başını o ezer,
Köklerini çeker çıkarır, başlarını koparır,
... bitkileri kazma *kurtarır*;
Kazmanın yazgısını Enlil baba belirledi,
Kazma yüceltildi.

SIĞIR VE TAHIL

Sığır-tanrısı Lahar'ı ve kızkardeşi tahıl-tanrıçası Aşnan'ı içeren mit,[53] Yakın Doğu mitolojisindeki Habil-Kabil motifinin bir başka yorumunu sunar. Mitimize göre, Lahar ve Aşnan, hava-tanrısı An'ın çocukları ve izleyenleri olan Anunnakilerin yiyecek yemek ve giyecek giysiye sahip olabilmeleri için tanrıların yaratma odasında yaratılmışlardı. Ancak Anunnakiler bu tanrıların ürünlerini etkin bir biçimde kullanamıyorlardı; insan, bu durumu düzeltmek için yaratıldı. Bütün bunlar bir giriş pasajında anlatılmaktadır, insanın yaratılışının Sümer düşüncesindeki önemini gösterdiğinden 137-139 sayfalarda tamamıyla alıntılanmıştır. Girişi izleyen pasaj bir diğer şiirsel cevherdir; Lahar ve Aşnan'ın gökyüzünden yeryüzüne inişlerini ve kültürel nimetleri insanlara nasıl bağışladıklarını anlatır:

O günlerde Enki, Enlil'e dedi ki:
"Enlil baba, Lahar ile Aşnan'ı,
Dulkug'da yaratılanları,
Dulkug'dan indirelim."

Enki ve Enlil'in kutsal buyruğu üzerine,
Lahar ve Aşnan Dulkug'dan indirildiler.
Lahar için (Enki ve Enlil) ağıl kurdu,
Bitkiler, otlar ve ... armağan ettiler ona;
Aşnan için bir ev kurdular,
Saban ve boyunduruk armağan ettiler ona.
Lahar ağılında,
Ağılının cömertliklerini çoğaltan bir çobandır;
Aşnan ekinlerin ortasında,
İçten ve eli açık bir bakiredir.

... göğün bolluğunu,

Lahar ve Aşnan taşıdı,
Topluma bolluk getirdiler,
Ülkeye yaşam soluğunu getirdiler,
Tanrı yasalarını uyguladılar,
Ambarların içindekini çoğalttılar,
Depoları doldurdular.

Yoksulların toz toprak dolu evine,
Girip bolluk getirirler;
Her ikisi de, ayak bastıkları yere,
Evlere bolluk bereket getirirler;
Yerleştikleri yeri doyururlar, oturdukları yeri beslerler,
An ile Enlil'in yüreğini sevinçle doldurur onlar.

Ama sonra Lahar ve Aşnan öyle çok şarap içerler ki çiftliklerde ve tarlalarda ağız dalaşına girerler. Uzun tartışmalarda, her tanrı kendi başarılarıyla övünür ve diğerininkileri aşağılar. Sonunda Enlil ve Enki araya girer ancak kararlarını içeren şiirin sonu hâlâ eksiktir.

ENKI VE NINHURSAG: SU-TANRISININ İŞLERİ[P]

Öykünün karmaşıklığı ve biçeminin basitliği açısından, bu mit[57] bütün gruplarımız içinde en dikkat çekici olanlardan biridir. Kahramanı Sümerlerin büyük su-tanrısı, Sümer'in dört yaratıcı tanrısından biri olan Enki'dir; en yakın Yunanlı karşılığı Poseidon'dur. Öykümüz, Basra Körfezi'nin doğu kıyılarıyla özdeşleştirilebilecek ve bu nedenle tarihsel devirlerde aslın-

da Sümer sınırları dışında kalan Dilmun diye bir bölgede geçer. Şiirimiz Dilmun'un saflık ve neşe ülkesi olarak tanımlanmasıyla başlar:

Dilmun ülkesi saf bir yerdir, Dilmun ülkesi temiz bir yerdir,
Dilmun ülkesi temiz bir yerdir, Dilmun ülkesi aydınlık bir yerdir;
Dilmun'da sözü geçen tek odur,
Enki'nin karısıyla yattığı yer,
Ora temizdir, ora aydınlıktır;
Dilmun'da sözü geçen tek odur,
Enki'nin Ninsikil'le yattığı yer,
Ora temizdir, ora aydınlıktır.

Dilmun'da kuzgun sesini çıkarmaz,
Çaylak, çaylak sesi çıkarmaz,
Aslan öldürmez,
Kurt kuzuyu kapmaz,
Oğlak-boğazlıyan köpek bilinmez,
Tahıl yiyen *yabani domuz* bilinmez,
... yüksekteki kuşun *yavrusu* yoktur,
... güvercinin başı yoktur,
Gözü ağrıyan "gözüm ağrıyor" demez,
Başı ağrıyan "başım ağrıyor" demez,
(Dilmun'un) ihtiyar kadını, "ben ihtiyar bir kadınım" demez,
İhtiyar erkeği, "Ben ihtiyar bir adamım" demez,
Yıkanmayan genç kızı kentte ... değildir,
Irmağı *geçen* ... demez,

Ustabaşı ... yapmaz,
Şarkıcı ağıt yakmaz,
Kentin çevresinde hiç yas tutmaz.

Bununla birlikte, bu cennet ülkesinde eksik olan şey tatlı sudur. Böylece Dilmun tanrıçası Ninsikil, taze su için Enki'ye yakarır. Enki yakarıyı dikkate alır ve güneş-tanrısı Utu'ya, yeryüzünden Dilmun'a taze su getirmesini buyurur. Sonuçta:

Onun kenti kana kana su içer,
Dilmun kana kana su içer,
Acı su kaynakları iyi su kaynağı oluyor bak,
Tarlaları ve *çiftlikleri ekinler* ve tahıllar üretir,
Onun kenti, ülkenin rıhtımları *ve sahillerinin* evi oluyor bak,
Dilmun, ülkenin rıhtımları *ve sahillerinin* evi oluyor bak.

Dilmun'a su getirilişinden sonra şiirimiz bitki tanrıçası Uttu'nun doğumunu anlatır; oldukça karmaşık bir süreci izleyen bir doğum. Enki, önce tanrıça Ninhursag'ı ya da daha önceki devirlerde toprak ana Ki ile özdeşleştirilebilecek Sümer tanrıçası, bir başka adıyla Nintu'yu, döller. Bunu dokuz gün süren bir gebelik dönemi izler, şair her günün insanın gebelik döneminindeki bir ayı karşıladığını özellikle belirtir; bu birleşmeden tanrıça Ninsar varlık bulur. Bu ilginç pasaj şöyledir:

Ninhursag'a "yürek suyu"nu *akıttı*,
O da "yürek suyu"nu, Enki'nin tohumunu aldı.
Bir gün ona bir aydır,

İki gün ona iki aydır,
Üç gün ona üç aydır,
Dört gün ona dört aydır,
Beş gün (ona beş aydır,)
Altı gün (ona altı aydır,)
Yedi gün (ona yedi aydır,)
Sekiz gün (ona sekiz aydır,)
Dokuz gün ona dokuz aydır, "kadınlık" ayıdır,
... kaymak gibi, ... kaymak gibi, leziz tereyağ gibi,
Ülkenin anası Nintu, ... kaymak gibi, (... kaymak gibi, leziz tereyağ gibi,)
Ninsar'ı doğurdu.

Ninsar daha sonra, babası Enki tarafından gebe bırakılır ve gebeliğinin üstünden dokuz gün geçtikten sonra tanrıça Ninkur'u doğurur. Ninkur da Enki tarafından gebe bırakılır ve böylece bitki tanrıçası Uttu doğar. Sonra bu bitki-tanrıçasına, Enki ile ilişkisi kurması için öğüt veren büyük büyükannesi Ninhursag görünür. Pasajın bir kısmı kırık, kırık olmayan kısmını ise şimdiye değin anlayabilmiş değilim. Ama Uttu verilen öğüde en ince ayrıntısına kadar uyar. Sonuçta o da Enki tarafından döllenir ve sekiz farklı bitki sürgün verir. Ama Enki bitkileri yiyip bitirir; bundan sonra:

Enki, bataklıklarda, bataklıklarda çevresine bakınır,
Ulağı Isimud'a şöyle der:
"Bu (bitki) nedir, bu (bitki) nedir?"

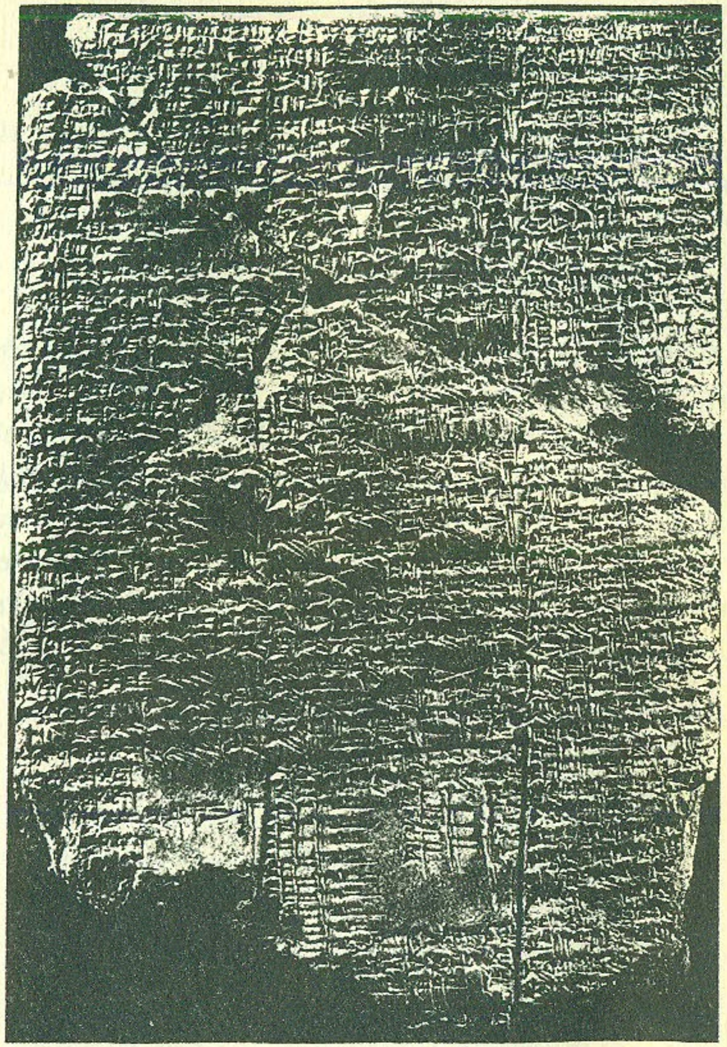
Ulağı Isimud yanıt verir;
"Kralım, bu "ağaç-bitkisi"dir, der ona.
Onu Enki için keser, o da yer.

Enki: "Bu nedir, bu nedir?"
Isimud: "Kralım, bu bal-bitkisidir."
Onu Enki için keser, o da yer.

Enki böylece sekiz bitkinin hepsini yer. Bunun üzerine, anımsanacağı gibi, gerçekte bu bitkilerin yaratılmasından sorumlu olan Ninhursag Enki'yi lanetler.[58] Lanet şöyledir:

XIII. RESİM: ENKİ VE NİNHURSAG: SU TANRISININ İŞLERİ

Bu, Stephen Langdon tarafından 25 yıldan fazla zaman önce "Cennet, Tufan ve İnsanın Düşüşünün Sümer Destanı" başlığıyla yayımlanan bir tabletin (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 4561) fotoğrafıdır.[54] Yayımlandığı sırada, Sümer dilbilgisine ve sözlüğüne ilişkin çalışmalar göreceli olarak fazla bilimsel ilerleme kaydetmemişti ve bu zor şiirin içeriği büyük oranda yanlış anlaşıldı. Yazarın şiiri yorumlaması, şimdi Louvre'da[55] bulunan bir eşinden, Henri de Genouillac'ın 1930 yılında yaptığı baskıdan da oldukça yararlanmış olmakla birlikte, linguistik sorunlara daha bilimsel bir yaklaşım getirmesinin sonucudur. İkinci sütundaki son 14 dizeyi içeren pasajı "Bir Tanrıçanın Doğumu" diye adlandırmak uygun düşebilir; çeviri ve çevriyazı için sayfa 108-109, not 56'ya bakınız.

ENKİ VE NİNHURSAG: SU-TANRISININ IŞLERİ
(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

"Sen ölünceye değin, sana 'yaşamın gözüyle' bakmayacağım."

Enki'yi lanetleyen Ninhursag gözden kaybolur. Tanrılar allak bullak olurlar; "aşağılanırlar." Bunun üzerine tilki Enlil'e şöyle der:

Sana Ninhursag'ı getirirsem, ödülüm ne olacak?"

Enlil tilkiye gerektiği biçimde ödüllendirileceği yolunda söz verir ve tilki onu geri getirmeyi başarır; bununla birlikte, metnin bu parçası kırık olduğundan ve eldeki bölümün büyük kısmı henüz anlaşılamadığından tilkinin bu işi nasıl becerdiği açık değildir. Böylece Ninhursag durumu hızla kötüleşen Enki'den lanetin etkisini kaldırmaya girişir. Enki'nin ağrıyan her yeri için özel bir tanrı doğurmakla bunun üstesinden gelir. Şiirimizin bu bölümü şöyledir:

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"
Enki: " ...m ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrı Abu'ya yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"
Enki: "*Kalçam* ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrı Nintul'a yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"
Enki: "Dişim ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrıça Nintul'a yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"

Enki: "Ağzım ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrıça Ninkasi'ye yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"
Enki: "...m ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrı Nazi'ye yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"
Enki: "Yanlarım ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrıça Dazimua'ya yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"
Enki: "Kaburgam ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrıça Ninti'ye yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Kardeşim, neren ağrıyor?"
Enki: "...m ağrıyor."
Ninhursag: "Tanrı Enşagag'a yaşam verdim senin için."

Ninhursag: "Yaşam verdiğim küçükler için..."
Enki: "Abu bitkilerin kralı olsun,
Nintul, Magan'ın efendisi olsun,
Ninsutu, Ninazu ile evlensin,
Ninkasi, yüreği doyuran (tanrıça) olsun,
Nazi, Nindar ile evlensin,
Dazimua, Ningişzida ile evlensin,
Ninti ayların kraliçesi olsun,
Enşagag Dilmun'un efendisi olsun."

Ey Enki Baba, sana şükürler olsun!

Böylece, okurun da gördüğü gibi, sekiz bitkiyi yediği için Enki'ye ceza olarak verilen sekiz ağrı ve sızı Ninhursag'ın bu amaçla yaşam verdiği sekiz tanrı tarafından iyileştirilir. Üstelik, mitimizin bu kapanış bölümünde belirtilen kavramların yüzeyselliği ve yavan yapaylığı, İngilizce çevirisinden anlaşılmamasına karşın Sümerce aslında oldukça açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Çünkü işin aslı, bu "şifa" tanrıları ile iyileştikleri varsayılan hastalıklar arasındaki gerçek ilişki yalnızca sözel ve sözdedir; bu ilişki tanrıların adlarının, Enki'nin gövdesinin ağrıyan kısmına karşılık gelen sözcüğün bir bölümünü ya da hepsini içermesi gerçeğiyle kendini gösterir. Kısacası, mit yaratıcısını ikisi arasında ilişki kurmaya yönelten, sadece tanrı adlarının hasta olan uzvun adıyla benzeşmesidir; aslında ikisi arasında hiçbir organik bağ yoktur.

ENKİ VE SÜMER: YERYÜZÜNÜN VE KÜLTÜREL SÜREÇLERİNİN DÜZENLENMESİ[9]

Bu yapıt bize, Sümerlerin bilgelik tanrısı, su-tanrısı Enki'nin, yeryüzünün düzenlenmesi ve işleyiş kuralları diye tanımlanabilecek yasaların oluşturulması etkinliklerinin ayrıntılı bir açıklamasını sağlar.[59] Şiirimizin yaklaşık yüz dizelik ilk bölümü, içeriğini yeniden kurmak için fazla bölük pörçüktür. Şiir anlaşılır hale geldiğinde, Enki Sümer'in yazgısını belirlemektedir:

"Ey Sümer, evrendeki ülkelerin yüce ülkesi,
Hep ışıkla dolu olan, gün batımından gün doğumuna kutsal yasaya uyan halk,
Senin yasaların yüce, erişilmez yasalardır,
Yüreğin derin, sırrına erilmezdir,
Senin ... gökyüzü gibi, erişilmezdir

"Yaşam verdiğin kral, *ölümsüz mücevherle süslenir*,
Yaşam verdiğin efendi başında taç taşır,
Efendin kutlu bir efendidir; kral An ile birlikte gök kubbede oturur,
Kralın koca dağ, Enlil babadır,
Bütün ülkelerin babası ... gibi.

Hasan Bay TABRIZ

"Anunnakiler, büyük tanrılar,
Senin ortanı mesken tuttular,
Yiyeceklerini senin engin *koruluklarından sağlarlar*.

"Ey Sümer'in evi, ahırların çok olsun, ineklerin çoğalsın,
Ağılların çok, koyunun sayısız olsun,
Senin ... kalksın,
Sarsılmaz ... ellerini göğe açsın,
Anunnakiler senin ortanda yazgıları belirlesin."

Sonra Enki, kuşkusuz şiirimiz yazıldığında Sümer'in başkenti olan Ur'a gider ve kentin yazgısını belirler:

Ur'a geldi,
Deniz dibinin kralı Enki, yazgıyı belirledi:

"Ey kent, bakımlı, bol suyla yıkanmış, sağlam yapılı öküz,
Ülkenin kutsal bolluk ambarı, dizleri ayrık, 'dağ' gibi yemyeşil,
Haşur-ormanı, geniş gölgelik, kahramanca ...,
Senin kusursuz yasalarını o buyurdu,
Koca dağ Enlil, evrende senin yüce adını söyler;
Ey kent, yazgısını Enki'nin belirlediği,
Ey kutsal Ur, göğe kadar yükselmelisin."

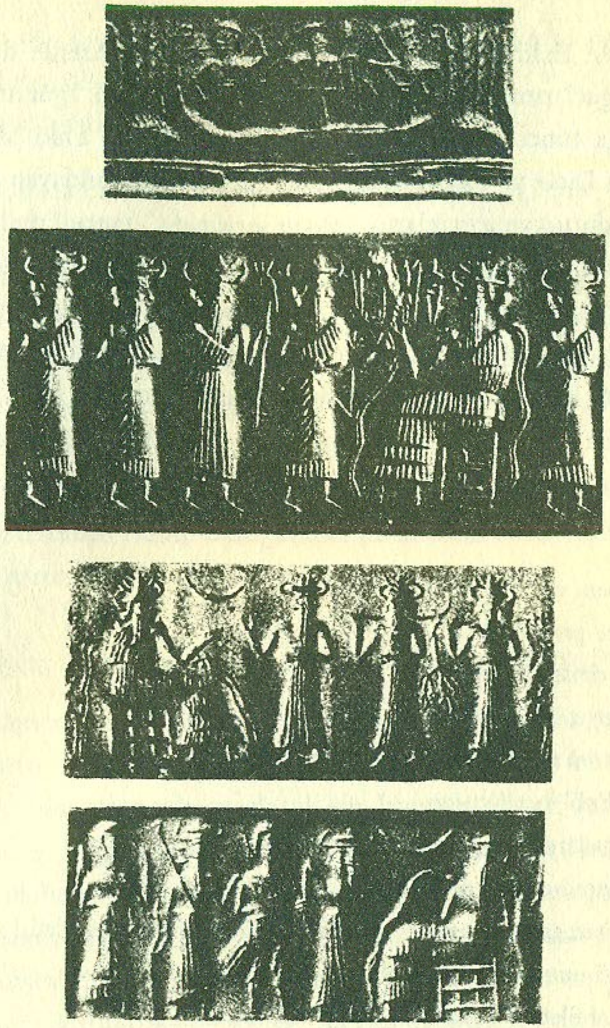
Daha sonra Enki, Afrika'nın doğu kıyısıyla özdeşleştirilebilecek, "kara dağ" Meluhha'ya varır. Oldukça dikkat çekici bir

---

XIV. RESİM: SU-TANRISI ENKİ

Üçüncü binyılın ikinci yarısında su-tanrısı Enki Sümer dini ve mitinde üstün bir rol oynadı. Bu resimler onun etkinliklerini göstermektedir. En üstteki desen akan ırmaklar, yüzen balıklar ve herhalde sürgün veren bitkilerle bir sandalda Eridu sazlığında yolculuk eden Enki'yi betimler. İkinci desende, dört tanrı oturan Enki'ye yaklaşmaktadır; ikincisi bir saban taşır. Üçüncü desen Enki'yi hüküm verirken betimler. Ulağı, iki-yüzlü İsimud'u bitki taşıyan bir tanrı izler; bunu da, suçlanan kuş-adamın ayaklarından bağlı olarak asıldığı bir topuzu omuzunda taşıyan bir tanrı izler. En alttaki desen aynı sahnenin bir diğer yorumunu betimler. Mahkemede oturan Enki'nin önünde, İsimud, suçlanan kuş-adamı tutar, onun arkasında bir diğer tanrı ve bir inanan vardır.

(Henri Frankfort, *Cylinder Seals*, MacMillan Company'nin izniyle yayımlanmıştır, Resim XXf, XXIe ve XXXIIId,f.)

SU-TANRISI ENKİ
(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

biçimde, Enki bu ülkeyi de Sümer'e gösterdiği özenle düzenler. Ağaçlarını, sazlarını, sığırlarını ve kuşlarını, gümüşünü, altınını, tuncunu ve bakırını ve halkını kutsar. Enki Meluhha'dan Dicle ve Fırat ırmaklarına gider. Onları ışıldayan sularla doldurur ve ırmakların *"ondan soruldugu,"* tanrı Enbililu'yu onlardan sorumlu kılar. Sonra ırmakları balıklarla doldurur ve bunların sorumluluğunu "Keş'in oğlu" olarak tanımlanan tanrıya verir. Ve denize (Basra körfezi) dönen Enki onun kurallarını koyar, sorumluluğunu da tanrıça Sirara'ya verir.

Daha sonra Enki rüzgârları çağırır ve başlarına "göğün 'yürek'inin gümüş kilidi"nden sorumlu tanrı İşkur'u getirir. Sırada saban ve boyunduruk, tarlalar ve bitki örtüsü vardır:

Sabanı ve boyunduruğu o gösterdi,
Yüce prens Enki ... öküzün ... sağladı;
Saf *ekine* o *kükredi*,
Sonsuz tarlada tahılı yeşertti;
Ovanın mücevheri ve süsü olan efendiye,
... Enlil'in çiftçisine,
Kanalların ve hendeklerin sorumluluğunu
Enkimdu'ya verdi Enki.
Sonsuz tarlaya seslendi efendi, bol tahıl vermesini sağladı,
Enki onun iri, ufak bakla vermesini sağladı ...
... tahıllarını ambara tepeleme doldurdu,
Enki ambara ambar ekledi,
Enlil ile birlikte ülkedeki bolluğu artırır;
Başı ... olan, yüzü ...,

... olan hanıma, ülkenin kudreti, kara-kafalıların yılmaz *destekçisi*,
Her şeyin gücü, Aşnan'a,
Enki bunların sorumluluğunu verdi.

Daha sonra Enki kazma ve tuğla kalıbıyla ilgilenir ve bunlardan tuğla-tanrısı Kabta'yı sorumlu kılar. Böylece sıra *gugun* denilen inşaat aletine gelir, temeller atar, evler kurar ve bunların sorumluluğunu "Enlil'in büyük inşaatçısı" Muşdamma'ya verir. Sonra ovayı bitkisel ve hayvansal yaşamla doldurur ve bunların gözetimini "dağ kralı" Sumugan'a verir. En sonunda Enki ahırlar, ağıllar kurar, bunları süt ve kaymakla doldurur ve bunların koruyuculuğunu çoban-tanrı Dumuzi'ye verir. Metnin kalanı tahrip olduğundan şiirin nasıl sona erdiğini bilemiyoruz.

ENKİ VE ERİDU: SU-TANRISININ NİPPUR'A YOLCULUĞU[r]

Sümer'deki en eski ve saygın kentlerden birisi, bugün Ebu-Şehreyn höyüğünde gömülü olan Eridu kentiydi; bu önemli yerde tam anlamıyla yapılacak bir kazının, Sümer kültürü ve uygarlığı bilgimize her anlamda, özellikle tinsel açılardan, büyük katkılar sağlayacağı kesindir. Bir Sümer geleneğine göre bu, Sümer'deki en eski kentti, ilk beş kent taşkından önce kurulmuştu; diğer yandan, mitimiz Nippur kentinin ondan çağlar önce kurulduğunu söyler. Kadim devirlerde Basra Körfezi üstüne kurulmuş olması gereken bu kentte, su-tanrısı Enki, Nudimmud olarak da bilinir, kendi "deniz-evi"ni kurar:[60]

Yaratılış suyu belirlendikten sonra,
Hegal (bolluk) adı gökte doğduktan sonra,
Bitki ve ot ülkeyi bürümüştü,
Deniz dibinin efendisi, kral Enki,
Yazgıları belirleyen efendi, Enki,
Gümüş ve lacivert taşından evini kurdu;
Gümüş ve lacivert taşına, *parıldayan ışık gibi*,
Denizin dibinde *uygun biçimi* verdi baba.

Parlak çehreli ve bilge (*yaratıklar*), denizin dibinden çıktılar,
Efendi Nudimmud'un çevresini aldılar;
Saf evi kurdu, lacivert taşıyla donattı,
Bol altınla süsledi,
Eridu'da *su-kıyısı* evini yaptı,
Tuğla-işçiliği, söz söylemesi, öğüt vermesi,
...ı kükreyen bir öküz gibi,
Enki'nin evi, der *kahinler*.

Bunu, Enki'nin ulağı İsimud'un "deniz-evi"ne övgüler düzdüğü uzun bir bölüm izler. Sonra Enki, *denizin derinliklerinden* Eridu'ya *yükselir* ve onu yüksek bir dağ gibi su üstünde *yüzdürür*. Yeşil, meyve-yüklü bahçelerini kuşlarla doldurur; balıkları da çoğaltır. Artık Enki, yeni yaptığı kenti ve tapınağı Enlil'in kutsaması için gemiyle Nippur'a gitmeye hazırdır. Denizin dibinden çıkışının nedeni budur:

Enki yükseldiği zaman ... balıklar yükselir,
Denizin dibi merak içinde kalır,

Denize neşe gelir,
Korku derinlerden çıkar,
Yüce ırmakları dehşet kaplar,
Güney Rüzgârı Fırat'ı *dalgalarla doldurur*.

Böylece Enki gemisine biner ve önce Eridu'ya varır; burada birçok öküz ve koyun keser. Ondan sonra Nippur'a gider ve varır varmaz ilk iş olarak tanrılar, özellikle Enlil için her türden içki hazırlar. Sonra:

Enki kutsal Nippur'da,
Babası Enlil'e yesin diye ekmek verir,
Önce An'ı (gök-tanrısı) oturtur,
An'ın yanına Enlil'i oturtur,
Nintu'yu "büyük taraf"a oturtur,
Anunnakiler yan yana otururlar.

Tanrılar yürekleri "neşelenene" değin böylece yerler, içerler, sonunda Enlil kutsamaya hazır hale gelir:

Enlil Anunnakilere şöyle der:
"Burada hazır bulunan siz büyük tanrılar,
Oğlum, kral Enki, bir yurt kurdu;
Eridu'yu, bir dağ gibi, yeryüzünde yükseltti,
Onu güzel bir yere kurdu.

Hasan Bay TABRIZ

Kimsenin giremediği, temiz yer, Eridu,
Gümüşten yapılan, lacivert taşıyla donanan yurt,
Büyülü sözlerle yedi "*lir-şarkısı*" ile yönetilen yurt,

Saf şarkılarla ...,
Deniz dibi, Enki'nin tanrıçalarının tahtı, kutsal yasalara uyar,
Eridu, saf yurt kuruldu,
Ey Enki, şükürler olsun sana!"

İNANNA VE ENKİ: UYGARLIK SANATLARININ ERİDU'DAN URUK'A AKTARILIŞI

Özellikle, gök-kraliçesi İnanna ve bilgeliğin efendisi Enki'yi içeren büyüleyici öyküsüyle olağanüstü bir mittir bu. İçeriği uygarlık tarihi ve gelişimi çalışmaları için büyük önem taşır, çünkü Sümer kâtipleri ve düşünürlerinin az çok yüzeysel çözümlemelerine göre, Sümer uygarlığını iplik iplik dokumuş bütün bu kültürel başarıları yöneten yüzden fazla kutsal yasanın bir listesini içerir. Bu mite ait olan ve Philadelphia Üniversite Müzesi'nde bulunan bir parça ilk olarak 1911'de David W. Myhrman tarafından yayımlandı.[62] Bundan üç yıl sonra, Arno Poebel yapıtın bir başka kısmını içeren bir diğer Philadelphia tabletini yayımladı;[61] bu büyük, iyi-korunmuş, üst sol köşesi kırık olan altı sütunlu bir tabletti. Bu kırık köşeyi 1937 yılında, yirmiüç yıl sonra, İstanbul'da Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bulacak kadar şanslıydım.[63] Bu nedenle, ilk olarak 1914 yılında mitin büyük bölümü kopyalandı ve yayımlandı. Bununla birlikte, bütün bu yıllar boyunca hiçbir çeviri girişiminde bulunulmadı, çünkü öyküden bütünlüklü bir anlam çıkar gibi görünmüyordu; anlaşılabildiği biçimiyle zekice bir anafikirden yoksundu. 1937'de, kayıp ipucunu veren küçük

bir parçayı[64] bulup kopyaladım ve sonuç olarak hepsi de fazlasıyla insancıl olan Sümer tanrılarının bu öyküsü artık anlatılabilir hale geldi.[67]

Gök kraliçesi ve Uruk'un koruyucu tanrıçası İnanna, kentinin refah ve mutluluğunu artırmaya ve onu Sümer uygarlığının merkezi haline getirip kendi adını ve ününü yüceltmeye can atar. Bunun için, Bilgeliğin Efendisi, "tanrıların yüreklerini okuyan" Enki'nin, sulu yeraltı Abzu'da yaşadığı, Sümer uygarlığının kadim ve saygın beşiği Eridu'ya gitmeye karar verir. Çünkü Enki uygarlığın bütün temel tanrısal yasalarını elinde tutmaktadır. Eğer tanrıça bunları herhangi bir yoldan ele geçirebilir ve sevgili kenti Uruk'a getirebilirse, kentin şanı ve onun egemenliği gerçekten erişilmez olacaktır. Eridu'nun Abzu'suna yaklaşırken, kuşkusuz onun çekiciliğine kapılan Enki ulağını çağırır ve şöyle der:

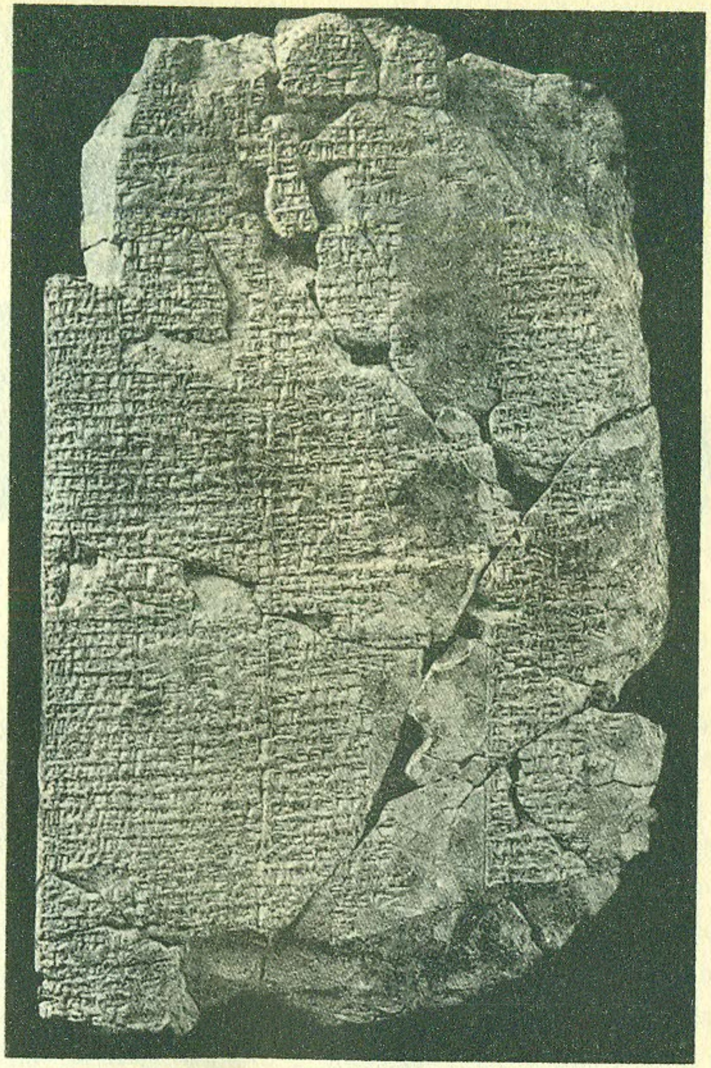
"Gel, ulağım, İsimud, emirlerime kulak ver,
Sana bir söz söyleyeceğim, dinle.
Genç kız, tek başına, adımlarını Abzu'ya yöneltti,
İnanna, tek başına, adımlarını Abzu'ya yöneltti,
Genç kızı Eridu'nun Abzu'suna buyur et,
İnanna'yı Eridu'nun Abzu'suna buyur et,
Yemesi için tereyağlı arpa çöreği ver,
Yüreği serinleten soğuk sudan ikram et,
'Aslan yüzü' içinde hurma-şarabı sun ona,
... onun için ..., onun için ...,
Kutsal sofrada, gök sofrasında,

XV. VE XVI. RESİMLER: İNANNA VE ENKİ: UYGARLIK SANATLARININ ERİDU'DAN URUK'A AKTARILIŞI

XV. resim 1914 yılında Poebel tarafından yayımlanan büyük, altı-sütunlu tabletin ön yüzüdür. (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 15283);[61] üst, sol köşesi kırıktır. XVI. resimde aynı şiire ait üç parça vardır. Büyük parça (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, 13571) 1911 yılında Myhrman tarafından yayımlanmıştır.[62] Onun altında, solda, yazar tarafından İstanbul'da kopyalanmış ve şimdiye değin yayımlanmamış olan küçük parçanın ön ve arka yüzleri (Eski Şark Eserleri Müzesi, Nippur koleksiyonu, 4151) vardır. *Kuşkusuz bu XV. Resimde gösterilen Philadelphia tabletinin kırık köşesidir.* Sağda, yazar arafından İstanbul'da kopyalanmış ve şimdiye değin yayımlanmamış bir diğer küçük parçanın (Eski Şark Eserleri Müzesi, Nippur koleksiyonu, 2724) ön ve arka yüzü yer alır. Küçük olmasına karşın, bu parça öyküde harekete geçirici bağlantıyı kurmayı sağlamıştır. Enki'nin uygarlık sanatlarını tanrıça Inanna'ya sunduğu bölümün ilk sekiz dizesinin çevirisi ve çevriyazısı için bkz. s. 127, not 65.

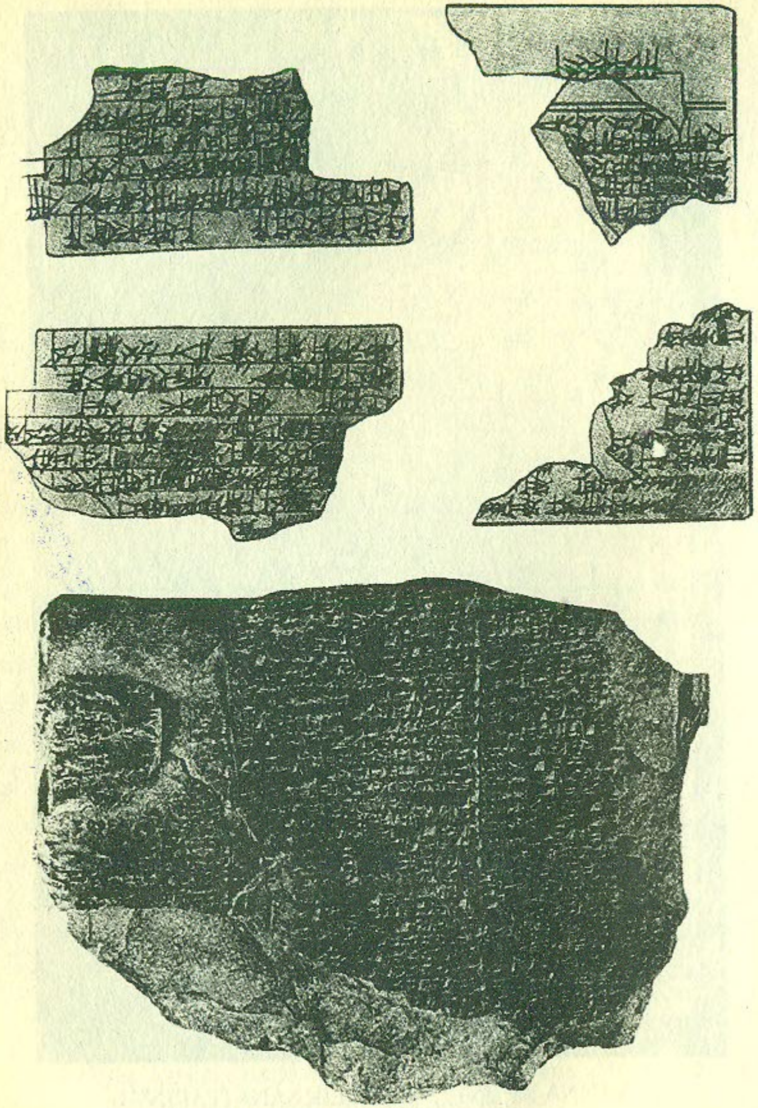
Bu pasajdaki bir diğer önemli bölüm şöyledir:[66]

> "Kudretim adına, kudretim adına,
> Işıltılı Inanna'ya, kızıma, ... armağan edeceğim,
> Ahşap işçiliği, metal işçiliği, yazı, alet yapımı, deri işçiliği, ... yapımı, sepet örme sanatlarını,"
> Kutsal Inanna aldı onları.

İNANNA VE ENKİ: UYGARLIK SANATLARININ ERİDU'DAN URUK'A AKTARILIŞI

(Açıklama için yan sayfaya bakınız.)

İNANNA VE ENKİ: UYGARLIK SANATLARININ
ERİDU'DAN URUK'A AKTARILIŞI
(Açıklama için 124. sayfaya bakın.)

İnanna'yı hoş sözlerle karşıla."

İsimud efendisinin emirlerini sözcüğü sözcüğüne yerine getirir ve böylece İnanna ile Enki ziyafet sofrasına otururlar. İçkiyle keyifleri yerine geldikten sonra, Enki haykırır:

"Kudretim adına, kudretim adına,
Kutsal İnanna'ya, kızıma, ... armağan edeceğim,
Efendiliği, ...liği, tanrılığı, yüce ve sonsuz tacı, krallık tahtını."

Kutsal İnanna aldı onları.

"Kudretim adına, kudretim adına,
Kutsal İnanna'ya, kızıma, ... armağan edeceğim,
Yüce saltanatı, *asayı*, yüce tahtı, çobanlığı, krallığı."

Kutsal İnanna aldı onları.

Hasan Bey TABRIZ

Böylece, Sümer uygarlığının temel taşlarını oluşturan yüzden fazla tanrısal yasayı aynı anda İnanna'ya sunar. Bu mitin İÖ 2000 kadar erken bir tarihte yazıldığı ve içerdiği kavramlar göz önüne alındığında, Mısırlılarınki dışında hiçbir uygarlığın, çağ ve nitelik bakımlarından Sümerlilerinkiyle karşılaştırılamayacağını söylemek hiç de abartı değildir. Enki tarafından İnanna'ya armağan edilen kutsal yasalar arasında şunlar sayılır; efendilik, tanrılık, yüce ve sonsuz taç, krallık tahtı, yüce krallık asası, yüce alametler, çobanlık, krallık, sayısız rahiplik görevi, doğruluk, yeraltı dünyasına iniş ve oradan çıkış, "sancak," tufan, cinsel ilişki ve fahişelik, *resmi* dil ve *konuşma*

dili, sanat, kutsal kült odaları, "göğün hizmetkârları," müzik, yaşlılık, kahramanlık ve kudret, düşmanlık, dürüstlük, kentlerin yok edilmesi ve mersiye, yüreğin sevinci, yalan, asi ülke, erdem ve adalet, marangozluk sanatı, metal işçisi, kâtip, demirci, deri işçisi, duvarcı, sepet örücü, bilgelik ve anlayış, arınma, korku ve *haykırış*, tutuşan alev ve *sönen* alev, bezginlik, zafer haykırışı, sağduyu, sıkıntılı yürek, yargı ve karar, coşkunluk, müzik aletleri.

İnanna sarhoş Enki'nin kendisine sunduğu armağanları almaktan pek mutlu olur. Bunları alır, "gök kayığı"na yükler ve değerli yükü ile birlikte Uruk'un yolunu tutar. Ama şölenin etkisi geçtikten sonra, Enki kutsal yasalarının her zamanki yerlerinde durmadıklarını fark eder. İsimud'a sorar, o da kendisinin bunları kızı İnanna'ya armağan ettiğini söyler. Altüst olan Enki cömertliğinden dolayı büyük pişmanlık duyar ve gök kayığın Uruk'a yanaşmasına engel olmaya karar verir. Böylece ulağı İsimud'u bir grup deniz canavarıyla birlikte, Eridu'nun Abzu'su ile Uruk arasındaki yedi mola yerinin ilkine gitmeleri için İnanna ve kayığının peşine salar. Burada deniz canavarları "gök kayığı"nı İnanna'dan alacaklar, buna karşın İnanna'yı Uruk'a yolculuğunu yürüyerek sürdürmesi için bırakacaklardır. Enki'nin İsimud'a verdiği emirleri ve İsimud'un, babası Enki'yi "Bir eliyle verdiğini ötekiyle alan biri" olarak kınayan İnanna ile konuşmasını içeren, başlı başına klasik bir şiir cevheri olan pasaj şöyledir:

Prens ulağı İsimud'u çağırır,

Enki "göğün güzel adı"na konuşur:
"Ey ulağım İsimud, 'göğün güzel adı'm."
"Ey kralım Enki, işte buradayım, *sonsuza* değin övülen."
" 'Gök kayığı' şimdi nereye vardı?"
"İdal *rıhtımına* vardı."
"Git, onu *deniz canavarlarına* yakalattır."

İsimud emri yerine getirir, "gök kayığı"na yetişir ve İnanna'ya şöyle der:

"Ey kraliçem, beni baban gönderdi,
Ey İnanna, beni baban gönderdi,
Sözleri yüce babanın,
Söylevleri yüce Enki'nin,
Ulu sözleri *yabana atılmaz.*"

Kutsal İnanna şöyle karşılık verir:
"Babam seninle ne konuştu, ne dedi sana?
Yabana atılmaması gereken sözleri nedir, rica ederim?

"Kralım benimle konuştu,
Enki bana dedi ki:
'Bırak İnanna Uruk'a gitsin,
Ama sen, "gök kayığı"nı bana, Eridu'ya geri getir.

Kutsal İnanna ulak İsimud'a şöyle der:
"Babam, bana verdiği sözden niye vazgeçti, rica ederim,
Bana verdiği erdemli sözden niye döndü,

Bana verdiği yüce söze niye saygısızlık etti?
Babam bana yalan söyledi, yalan söyledi,
Kudreti adına, Abzu adına yalan sözler söyledi."

Tam bu sözcükleri söylemişken,
Deniz canavarları "gök kayığı"nı ele geçirir.
İnanna ulağı Ninşubur'a şöyle der:
"Gel, Eanna'nın sadık ulağı,
Güzel sözcükler iletenim,
Doğru sözcükler taşıyanım,
Elleri asla titremeyen, ayakları asla titremeyen,
'Gök kayığı'nı ve İnanna'ya armağan edilmiş yasaları kurtar."

Ninşubur denileni yapar. Ama Enki inat eder. İsimud'u ve beraberindeki deniz canavarlarını "gök kayığı"nı yakalamaları için Eridu ile Uruk arasındaki yedi mola yerinin hepsine gönderir. Her defasında Ninşubur İnanna'nın imdadına yetişir. Sonunda İnanna ve kayığı Uruk'a sağ salim ulaşırlar; sevinç içindeki halkın düzenlediği ziyafetler ve şenliklerle kutsal yasaları kayığından birer birer boşaltır. Şiir, Enki'nin İnanna'ya verdiği bir söylevle sona erer, ancak metin fazlasıyla zarar görmüş olduğundan özünde uzlaşma mı yoksa misilleme mi yapıldığı açık değildir.

İNSANIN YARATILIŞI[5]

İnsanın yaratılışını anlatan yapıt iki ayrı tablete yazılmış olarak bulunmuştur: birisi şimdi Üniversite Müzesi'nde bulunan bir Nippur tabletidir; bir antikacıdan satın alınan diğeri ise Louvre'dadır. 1934 yılında Louvre tableti ve Üniversite tabletinin büyük bölümü kopyalanmış ve yayımlanmış olmasına karşın[72] içerikleri anlaşılamamıştır. Bu üzücü durumun başlıca nedeni, Louvre'daki parçadan daha iyi korunmuş olan Üniversite Müzesi tabletinin Philadelphia'ya kırk elli yıl kadar önce, dört parça halinde gelmiş olmasıdır. 1919 yılında parçalardan ikisi belirlendi ve birleştirildi; bunlar Stephen Langdon tarafından kopyalanıp yayımlanmışlardır.[68] 1934'de Edward Chiera üçüncü parçayı[69] yayımladı, ancak bunun 1919'da Langdon tarafından yayımlanan iki parçaya eklendiğini anlayamadı. Ben, yayımlanan üç parçayla birleştirilen henüz yayımlanmamış dördüncü tableti[70] belirlemekle, şiiri uygun biçimde düzenleyebildim. Burada şiirimizin metnini oluşturan yaklaşık yüzelli dizenin hâlâ sayısız kırığı olduğu vurgulanmalıdır; dizelerin çoğu oldukça kötü durumdadır.[73] Dahası, bu yapıttaki linguistik zorluklar özellikle sıkıntı vericidir; Sümer edebiyatında, ilk kez bu yapıtta karşılaşılan çok sayıda önemli sözcük vardır. Bu nedenle çeviri kesintilerle doludur ve bunun yalnızca bir deneme olduğunun altı çizilmelidir. Yine de, İÖ üçüncü binyılda Sümer'de geçerli olan insanın yaratılışı ile ilgili kavramların tam bir betimlemesini sunar.

İnsanın yaratılışı konusunda bilinen en eski görüşler İbranilerin ve Babillilerin görüşleridir; Birincisi Tekvin kitabında anlatılır, ikincisi Babillilerin "Yaratılış Destanı"nın bir parçası-

nı oluşturur. Kitab-ı Mukaddes'teki öykülere göre ya da en azından bunun yorumlarından birine göre, insan, bütün hayvanları yönetmesi amacıyla kilden biçimlenmiştir. Babil mitinde, insan, en baş belası tanrılardan birinin bu amaçla öldürülmesiyle onun kanından yapılmıştı; yaratılış nedeni temelde tanrılara hizmet etmesi ve ekmekleri için onların yerine çalışmasıydı. İbrani ve Babil yorumundan bin yıl önceye tarihlenen Sümer şiirimize göre, Babil yorumunda olduğu gibi kilden biçimlenen insanın yaratılış amacı, yine, tanrıların geçimleri için emek harcamak zorundan kurtarmaktı.

Şiir, tanrıların ekmeklerini sağlamakta, özellikle, tahmin edilebileceği gibi dişi ilahlar varlık bulduktan sonra, çektikleri güçlüklerin betimlenmesi denilebilecek bir girişle başlar. Tanrılar yakınırlar, ama su-tanrısı Enki, Sümerlerin bilgelik tanrısı da olduğundan onlara yardım edebilecekken, öyle derin uyumaktadır ki onları işitmez. Bunun üzerine annesi, "bütün tanrıları doğuran ana," ilksel deniz, tanrıların gözyaşlarını ona getirir ve şöyle der:

"Ey oğul, kalk yatağından, ...dan bilgeliğini göster,
Tanrılara hizmetkârlar biçimle, onların ... onlar üretsin."

Enki konu üstüne düşünür, "iyi ve soylu *şekilleyici*"lerin başına geçer ve annesi Nammu'ya, ilksel denize şöyle der:

Ey ana, sözünü ettiğin *yaratık*, var edildi,
Onun üstüne tanrıların ... yerleştir;
Deniz dibinin yüzeyindeki kilden yüreğini *yoğur*,

İyi ve soylu *şekilleyiciler* kili *berkitecekler*,
Sen, sen onun uzuvlarını ortaya çıkar;
Ninmah (toprak-ana tanrıça) senin üstünde çalışacak,
... (doğum tanrıçaları) sen biçimlerken yanında olacaklar;
Ey ana, (yeni doğanın) yazgısını belirle,
Ninmah onun üstüne tanrıların ... yerleştirecek,
... insan olarak ...

İçerikleri açıklanabilirse çok aydınlatıcı olacak birkaç kırık dizeden sonra şiir, Enki'nin, insanın yaratılışı onuruna tanrılara verdiği bir ziyafeti anlatır. Bu ziyafette Enki ve Ninmah çok fazla şarap içer ve çakırkeyif olurlar. Bunun üzerine Ninmah denizin dibinden bir parça kil alır ve altı değişik tipte bireyi şekillendirir, Enki de onların yazgılarını belirler ve onlara yiyecek ekmek verir. Yalnızca son iki tipin nitelikleri okunabilmekte; bunlardan biri kısır kadın ve diğeri cinsiyetsiz ya da hadım tiptir. Dizeler şöyle:

... (Ninmah) doğurganlığı olmayan bir kadın yaptı.
Doğurganlığı olmayan bu kadını gören Enki,
Onun yazgısını belirledi, "kadın evi"nde kalmasını yazgıladı.

... (Ninmah) erkeklik organından yoksun, kadınlık organından yoksun bir varlık yaptı.
Erkeklik organından yoksun, kadınlık organından yoksun bu varlığı gören Enki,
Onun yazgısını kralın önünde durmak olarak belirledi.

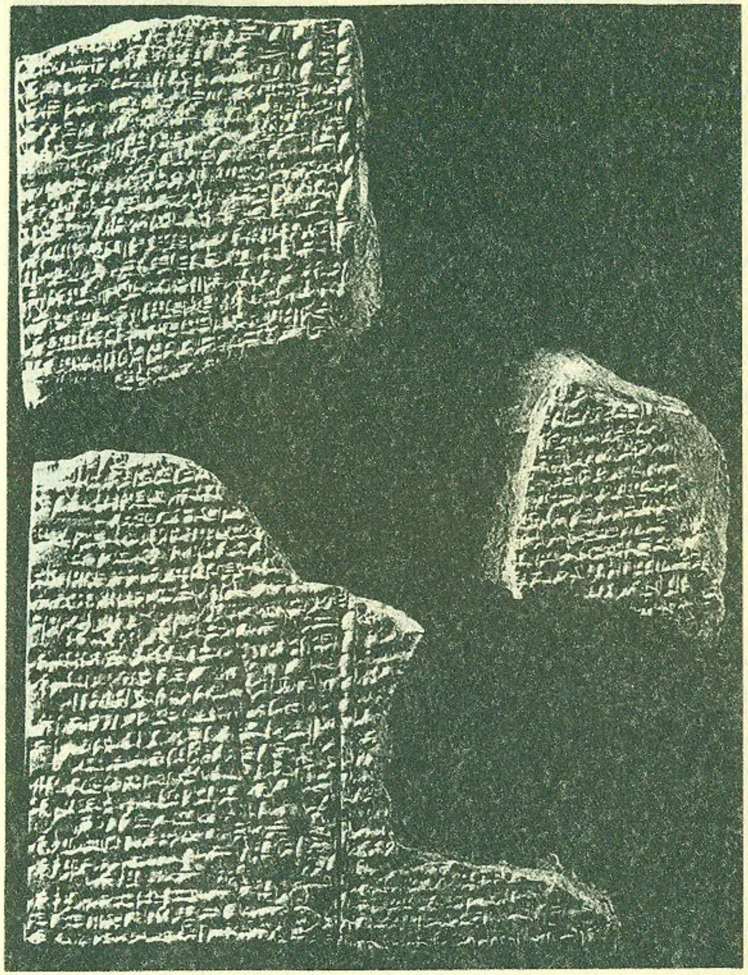
Ninmah'ın bu altı insan tipini yaratması üzerine, Enki de

kendi başına bir şeyler yaratmaya karar verir. Bu noktaya nasıl gelindiği açık olmamakla birlikte, sonuçta ortaya çıkan yaratık başarısızdır; vücut ve zekâca cılız ve geridir. Endişelenen Enki, Ninmah'tan bu umutsuz yaratığa yardım etmesini ister; ona şunları söyler:

"Senin elinle şekillenenin yazgısını belirledim,
Ona yiyecek ekmek verdim;
Sen de benim elimde şekillenenin yazgısını belirle,
Sen de ona yiyecek ekmek ver."

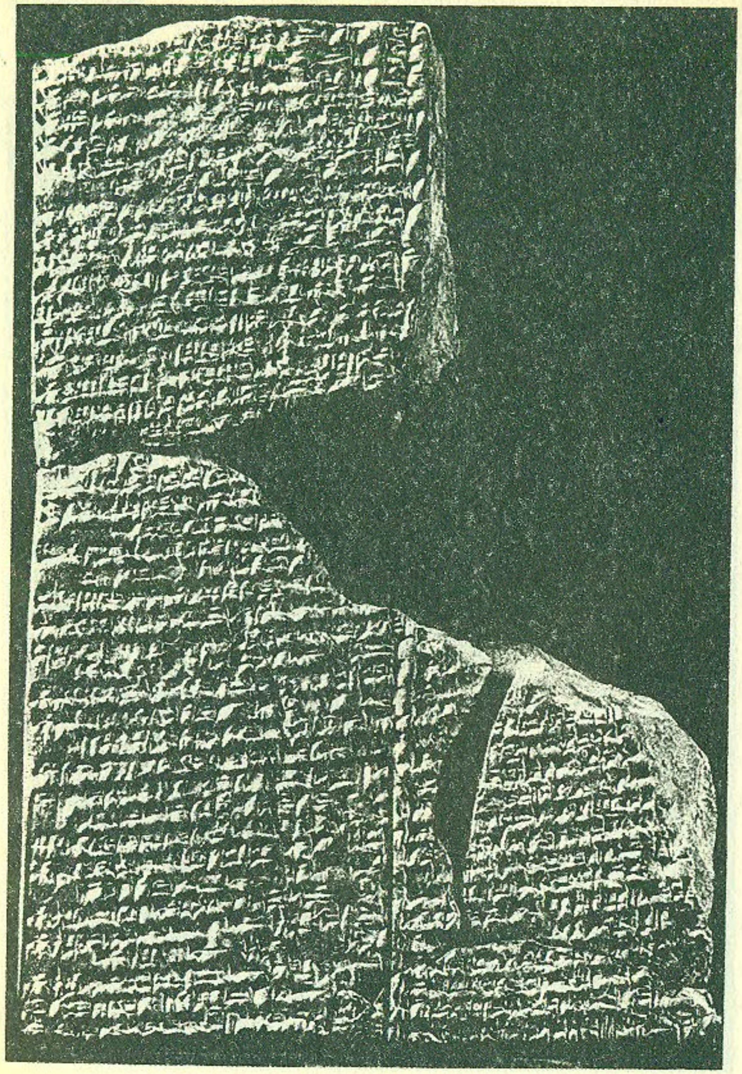
XVII VE XVIII. RESİMLER: İNSANIN YARATILIŞI

Bu resimler aynı tabletin ön yüzünü göstermektedir. XVII. resimdeki tablet hâlâ üç ayrı parça halindedir (Üniversite Müzesi, Nippur koleksiyonu, "birleştirilmeden" önce, 13386, 11327 ve 2168). Gerçekte tablet Philadelphia'ya dört parça halinde gelmiştir. XVII. resmin alt kısmındaki parça Langdon tarafından yayımlandığı zaman, 1919'dan önceki bir tarihte Üniversite Müzesi'nde iki parçanın birleştirilmesinden oluşmuştur.[68] Üstteki büyük parça 1934 yılında Chiera tarafından yayımlanmıştır.[69] Dördüncü parça şimdiye değin yayımlanmamıştır.[70] XVIII. resim aynı tableti parçaları birleştirilmiş olarak göstermektedir. Birinci sütunun alttaki bölümü su-tanrısı Enki'nin, göğe, yere ve tanrılara yaşam veren annesi tanrıça Nammu'ya insanı nasıl biçimleyeceğinin yolunu gösterdiği pasajın ilk bölümünü içerir. Çeviri ve çevriyazı için bkz. s. 132-133, not 71.

İNSANIN YARATILIŞI

(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

İNSANIN YARATILIŞI
(Açıklama için 134. sayfaya bakın.)

Ninmah yaratık için elinden geleni yapar, ama işe yaramaz. Onunla konuşur, ama o yanıt veremez. Ona ekmek verir, ama o uzanıp da alamaz. Ne oturabilir, ne ayakta durabilir, ne de dizlerini bükebilir. Bunu, Enki ile Ninmah arasında geçen uzun bir konuşma izler, ancak tabletler öyle kırık ki bir anlam çıkarmak olanaksız. Bir olasılık, sonunda Ninmah Enki'yi böyle hasta, cansız yaratıklar yarattığı için lanetler ve görünüşe bakılırsa Enki de bunu hak ettiğini düşünür.

Yukarıda ana hatlarıyla verilen yaratılış şiirine ek olarak, insanoğlunun yaratılış amacının ayrıntılı bir betimlemesi "Sığır ve Tahıl" mitinin girişinde bulunur (bkz. s. 104); bu bölümün öyküsü şöyledir; Anunnakilerden sonra, gök-tanrıları doğmuştu, ama sığır-tanrısı Lahar ve tahıl-tanrıçası Aşnan'dan önce ne sığır ne de tahıl vardı. Bu nedenle tanrılar ekmek yemeyi ya da giysi giymeyi "bilmezlerdi." Sonra sığır-tanrısı Lahar ve tahıl-tanrıçası Aşnan göğün yaratılış odasında yaratıldılar, ancak tanrılar hâlâ açtı. O zaman tanrıların "iyi şeyleri" ve ağılların refahı hatırına insana "soluk verildi." Bu giriş şöyledir:

Gök ile yer dağından sonra,
An (gök-tanrısı) Anunnaki'lerin (ardılları) doğumuna neden oldu,
Aşnan (tahıl-tanrısı) adı henüz doğmadığından, henüz biçimlenmediğinden,
Uttu (bitki-tanrıçası) henüz biçimlenmediğinden,
Uttu için hiçbir kutsal alan kurulmadığından,
Hiç koyun yoktu, hiç kuzu inmemişti,

Hiç keçi yoktu, hiç oğlak inmemişti,
Koyun iki kuzusunu yavrulamıyordu,
Keçi üç oğlağını yavrulamıyordu.

Çünkü bilge Aşnan'ın ve Lahar'ın (sığır-tanrısı) adını,
Anunnakiler, büyük tanrılar, bilmiyordu,
Otuz günlük ... tohumu henüz yoktu,
Kırk günlük ... tohumu henüz yoktu,
Küçük tohumlar, dağ tohumu, saf canlı yaratıkların tohumu henüz
yoktu.

Uttu henüz doğmadığından, (bitkilerin?) tacı henüz yetişmediğinden,
... efendi henüz doğmadığından,
Ova tanrısı Sumugan henüz ortaya çıkmadığından,
İnsanoğlunun ilk yaratıldığı zaman gibi,
Onlar (Anunnakiler) ekmek yemeyi bilmiyorlardı,
Giysi giymeyi bilmiyorlardı,
Koyunlar gibi ağızlarıyla ot yiyorlardı,
Arklardan su içiyorlardı.

O günlerde, tanrıların yaratma odasında,
Dulkug evlerinde, Lahar ve Aşnan biçimlendi;
Lahar ve Aşnan'ın ürünlerini,
Dulkug'un Anunnakileri yiyor, ama doymuyorlardı;
Has ağıllarındaki sütü, ... ve iyi şeyleri,
Dulkug'un Anunnakileri içiyor, ama doymuyorlardı;
Has ağıllarındaki iyi şeylerin hatırına,

İnsana soluk verildi.

Evrenin kökenini, tanrılar ve insanların varoluşunu açıklamak için Sümerlerce geliştirilmiş kuramlar ve kavramlardan oluşan Sümer kozmolojisi incelememiz, insanın yaratılışıyla sona eriyor. Sümerlerin kozmogonik kavramlarının, erken olmakla birlikte hiçbir biçimde *ilkel* olmadıkları yeterince vurgulanamamış olabilir. Bunlar, doğanın güçlerini ve kendi varoluşunu düşünen Sümerlinin olgun düşüncesini ve düşünce uslamlamasını yansıtırlar. Bu kavramlar çözümlendiğinde; tanrıbilimsel paravan ve çok-tanrıcı süslemeler kaldırıldığı zaman (*buna karşın, malzememizin sınırlı olmasının yanı sıra içeriğini anlayışımız ve yorumlayışımız da sınırlı kalacağından günümüzde bu her zaman olanaklı değildir*), Sümerlerin yaratılış kavramları keskin bir gözlem anlayışıyla birlikte gözlenen verilerden uygun sonucu çıkarıp bunu ifade etme yeteneği de göstermektedir. Bundan yola çıkarak, akılcı bir biçimde ifade edilen Sümer kozmogonik görüşleri şöyle özetlenebilir:

1. Başlangıçta ilksel *deniz* vardı; Sümerlerin bu denizi *ezeli* ve *yaratılmamış* olarak kabul etmiş olmaları mümkündür.

2. İlksel deniz *birleşik haldeki göğü ve yeri* ortaya çıkardı.

3. Gök ile yer, *katı* öğeler olarak düşünülmüştü. Bununla birlikte, aralarında, ana niteliği genişlemek olan, *onlardan* çıkan *hava* öğesi vardı. Böylece gök ile yer genişleyen *hava* öğesi tarafından ayrıldı.

4. Gök ile yerden daha hafif ve yoğunluğu çok daha az olan hava, Sümerlerce belki de havayla aynı maddeden oldu-

ğu düşünülen *ayı* meydana getirmekte başarılı oldu. *Güneşin aydan* doğduğu düşünülüyordu; yani, ayın havadan ortaya çıkıp gelişmesi gibi o da aydan ortaya çıkıp gelişmişti.

5. Gök ile yer birbirinden ayrıldıktan sonra, yeryüzünde *bitki*, *hayvan* ve *insan* yaşamı olanaklı hale geldi; yaşam hava, toprak ve su bileşiminin bir sonucu olarak düşünülmüş gibi görünmektedir; kuşkusuz güneş de buna dahildi. Yeryüzündeki bitki ve hayvan yaşamının ortaya çıkışı ve üremeleri konusunda elimizdeki malzemeden bir şey çıkarmak ne yazık ki güçtür.

Sümerlerin tanrıbilimsel dile aktarılan bu usçu kavramları şöyle tanımlanabilir:

1. Başlangıçta ilksel denizle kişileştirilen tanrıça *Nammu* vardı.

2. Tanrıça *Nammu* eril gök-tanrısı *An* ile yer-tanrıçası *Ki*'yi doğurdu.

3. *An* ve *Ki*'nin birleşmesinden, gök-baba *An*'ı toprak-ana *Ki*'den ayıran hava-tanrısı *Enlil* doğdu.

4. Hava-tanrısı *Enlil* kendini, Sümerlerce tavanı ve duvarlarını koyu lacivert taşı rengi gökyüzünün ve yerini yer yüzeyinin oluşturduğu düşünülen evinde, zifiri karanlıkta bulur. Ve evinin karanlığını aydınlatması için ay-tanrısı *Nanna*'ya yaşam verir. Sonra da ay-tanrısı *Nanna*, babasından daha parlak olan güneş-tanrısı *Utu*'ya yaşam verir. Burada, yaşam verilen oğulun, yaşam veren babadan daha güçlü olması düşüncesi –daha derin anlamıyla *ilerleme* dediğimiz gelişimin içinde gerçekten meydana gelende budur– Yakın Doğu felsefesi ve psikolojisi için oldukça doğaldır. Örneğin, tarihsel devirler içinde hava-tanrısı *Enlil*, babası gök-tanrısı *An*'dan daha güçlü hale gelir. Daha sonra Sami Babillilerin tanrısı *Marduk*, babası su-tanrısı *Enki*'den daha güçlü hale gelir. Hıristiyan öğretisinde, oğul İsa, birçok bakımdan insanlığın kurtuluşu için baba Tanrı'dan daha önemli ve başarılı hale gelir.

5. Bundan sonra hava-tanrısı *Enlil* annesi yer-tanrıçası *Ki* ile birleşir. Bu birleşme ve su-tanrısı *Enki*'nin büyük yardımı sonucunda yeryüzünde bitkisel ve hayvansal yaşam yaratılır. Öte yandan insan, ilksel deniz, tanrıça *Nammu*, toprak ana, *Ki* ile özdeşleştirilebilecek tanrıça *Ninmah* ve su-tanrısı Enki'nin ortaklaşa çabalarının bir ürünü gibidir. Bu belirli bileşimin içeriği için –ve zamana ait az çok yüzeysel verilerle bunun ardında sağlam bir mantık bulunduğuna, sadece hoş bir fantezi olmadığına inanmak için her türlü neden vardır– bugün elimizde bulunan malzeme ve sınırlı anlayışımızdan bir sonuç çıkarmak güçtür.

III. BÖLÜM
KUR MİTLERİ

Sümercede *kur* sözcüğü ile ifade edilen kavramlar grubu, tanımlanması ve yorumlanması en güç olan kavramlardan biridir. Bu sözcüğün asıl anlamlarından biri olan "dağ," bunun için kullanılan işaretin gerçekten de bir dağı göstermesiyle kanıtlanmıştır. Sonraları "dağ"dan "yabancı ülke" anlamı da türetilmiştir, çünkü Sümer'i çevreleyen dağlık ülkeler Sümerliler için sürekli bir tehdit oluşturuyorlardı. Ayrıca *Kur* genelde "ülke" anlamına da geliyordu; Sümerler kendilerini *kur-gal*, "büyük ülke" olarak tanımlıyorlardı.

Bunların yanı sıra Sümerce *kur* sözcüğü kozmik bir kavramı da gösteriyordu. Dolayısıyla Sümerce *ki-gal*, "aşağıdaki büyük" ile belli bir derecede özdeşleştirilmiş gibidir. Bu nedenle *ki-gal* gibi, "ölüler diyarı" anlamına da gelmektedir; gerçekten de "Inanna'nın Ölüler Diyarına Inişi" ve "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" gibi şiirlerde sürekli olarak "ölüler diyarı" yerine *kur* sözcüğü kullanılmıştır. Bu nedenle *kur*, kozmik olarak yer kabuğu ile ilksel deniz arasındaki boş alandır. Dahası, ana suların hemen üstünde, "aşağıdaki büyük"ün dibinde yaşayan korkunç yaratıklara da Kur denmesi olasıdır; eğer öyleyse, bu canavar Kur bir anlamda Babillilerin Tiamat'ını karşılamaktadır. Elimizdeki üç "Kur Miti"nde, *kur* sözcüğünün bu kozmik niteliklerinden biri ya da diğeri içerilmektedir.

KUR'UN YIKILIŞI: EJDERHANIN ÖLDÜRÜLMESİ

Bilimadamı ve okuyucuların Babillilerin, tanrıça Tiamat ve onun ejderha ordusunun öldürülüşünü konu alan, "Yaratılış Destanı" ile tanışmalarından bu yana yarım yüzyıldan fazla zaman geçmiştir. Sami dillerinden olan Akadcada yazılmış tabletler İÖ birinci binyıldan kalmadır –yani, bizim Sümercede yazılmış edebi yazıtlarımızdan bin yıl sonra gelmektedirler– ve mitoloji ve din ile ilgili başlıca çalışmalarda Sami mityapısının örneği olarak alıntılanmış ve aktarılmışlardır. Ancak bunların içeriklerine yüzeysel bir bakış bile Sümer kökeni ve etkisini açığa çıkarır. Kahramanlarının adlarının büyük bölümü Sümercedir. Araştırmacıları etkin bir karşılaştırma yapmaktan alıkoyan şey, bir ejderhanın öldürülmesini içeren özgün bir Sümer öyküsünün bilinmemesi gerçeğidir. Bundan dolayı ejderha-öldürme mitinin üç farklı Sümer uyarlamasını sunma durumunda bulunmak çok sevindirici. Bunlardan ikisi hiç bilinmemektedir; içerikleri benim tarafımdan geçen yedi yıl içinde yeniden kurulmuş ve çözülmüştür. Üçüncüsü yaklaşık yirmi otuz yıldır bir dereceye kadar biliniyordu, ancak İstanbul ve Philadelphia'daki yeni malzemeler, kapsamına ve anlaşılmasına büyük katkılar sağlamıştır.

Ejderha-öldürme motifinin Mezopotamya mitleriyle sınırlı kalmadığı açıktır. Hemen her çağda her halkın kendi ejderha öyküleri olmuştur. Özellikle Yunanistan'da, tanrıları ve kahramanları içeren bu öykülerin sürüsüne bereketti. Herakles ve Perseus'un en çok tanınan ejderha-öldürenler olmasına kar-

şın, ejderha öldürmemiş bir Yunan kahramanı yoktu. Hıristiyanlığın yükselişiyle, bu kahramanlık göstergesi azizlere geçti; "Aziz George ve Ejderha" ve sayısız benzerleri bunun kanıtıdır. Adlar farklıdır ve ayrıntılar öyküye, yere göre değişir. Ama en azından olayların bazılarında gözlenen, kökene ve asıl kaynağa gidiş benzerliğin çok ötesindedir. Ve ejderha-öldürme teması İÖ üçüncü binyılda Sümer mitolojisinin önemli bir motifi olduğuna göre, Yunan ve erken Hıristiyan ejderha öykülerinin dokumasındaki ilmeklerin Sümer kaynaklarından geldiğini öne sürmek hiç de akıldışı değildir.

Yukarıda belirtildiği gibi, İÖ üçüncü binyılda Sümerde geçerli olan ejderha-öldürme mitlerinden üç tanesi elimizdedir. Bunlardan birincisi, Yunan tanrıları arasında Poseidon ile büyük benzerlikler taşıyan, Sümer su-tanrısı Enki'yi içerir. İkincisinin kahramanı, Babillilerin "Yaratılış Destanı"nda "tanrıların kahramanı" rolünü oynayan, Babil tanrısı Marduk'un önceli olan Ninurta'dır. Üçüncüsünde başrolü oyanayan, Sami tanrı İştar'ın karşılığı, İnanna'dır. Buna karşın, üç uyarlamada da yok edilen canavar Kur olarak anılır. Kesin biçimi ve niteliği hâlâ belirsizdir, ancak ilk iki uyarlamada "aşağıdaki büyük"ün ana sularla buluştuğu derinliklerde yaşayan büyük bir yılan olarak tasarlandığına ilişkin göstergeler vardır. Çünkü en azından bir uyarlamaya göre, Kur yok edildiği zaman, bu sular yeryüzüne yükselmiş ve bunun sonucunda tarım yapmak olanaksız hale gelmiştir.

Ejderha-öldürme uyarlamalarından ilki en özgünü gibi gö-

rünmektedir; öykünün ayrıntıları az olmakla birlikte önemli ve öğreticidir. Çünkü ilk elde, tanrı ve Kur arasındaki savaş gök ile yerin ayrılmasından hemen sonra gerçekleşmiş gibidir. Dahası, işlenen suç büyük bir olasılıkla bir tanrıçanın kaçırılmasıdır; bundan dolayı Persephone'un ırzına geçilmesini anlatan Yunan öyküsünü akla getirir. Son olarak, "bilgelik-tanrısı," Sümerin yöneten ve yaratan tanrılarından biri olan su-tanrısı Enki öykünün kahramanıdır. Ne yazık ki elimizde öyküyü yeniden kurmak için yalnızca çok kısa ve özlü bir bölüm var; Mitin ayrıntılarının yazıldığı tabletler kuşkusuz hâlâ Sümer kalıntıları içinde bulunmaktadır. Elimizde bulunan, içeriği 66. sayfada ve devamında verilmiş olan "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" destanının giriş bölümüdür. Kısaca özetlersek, öykümüzün bu uyarlaması aşağıdaki gibidir:

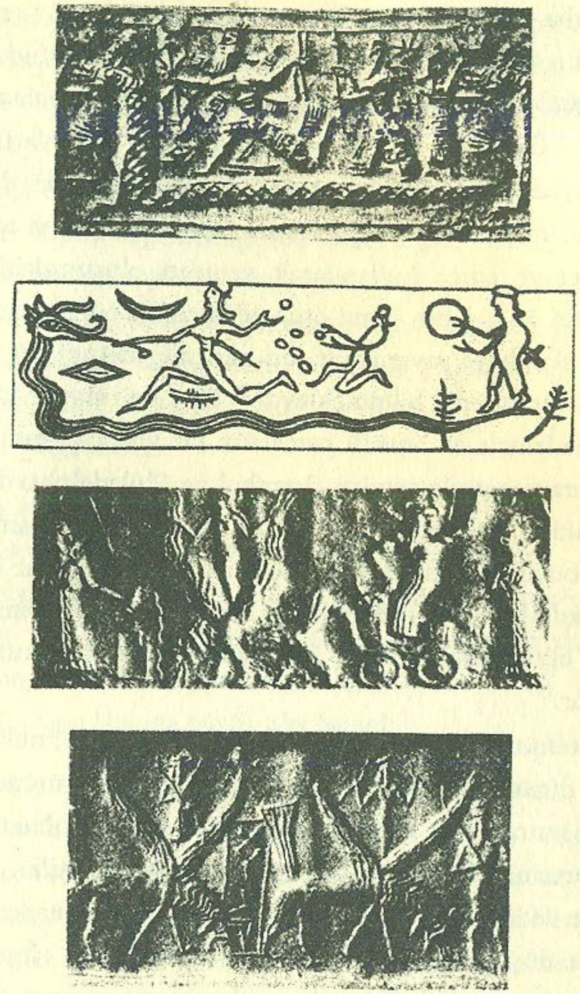
Gök ile yer ayrıldıktan sonra, gök-tanrısı An göğü, hava-tanrısı Enlil yeri ele geçirmiştir. Çirkin hareket bundan sonra gerçekleşir. Tanrıça Ereşkigal, büyük bir olasılıkla Kur'un kendisi tarafından kaçırılıp ölüler diyarına götürülür. Bunun üzerine, Sümer kökeni belirsiz olmakla birlikte İÖ üçüncü binyılın sonlarına doğru Sümer panteonunun en önemli tanrılarından biri olan su-tanrısı Enki, tanrıça Ereşkigal'in kaçırılmasının öcünü almak ve Kur'a saldırmak için bir gemiyle yola çıkar. Kur, irili ufaklı her türden taşla zalimce karşılık verir. Üstelik Enki'nin gemisine, kuşkusuz egemenliği altındaki ilksel sularla arkadan ve önden saldırır. Kısa giriş bölümümüz burada sona eriyor, çünkü "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler diya-

rı"nın yazarı temelde ejderha öyküsünü değil Gılgamış destanını işlemektedir. Böylece savaşın sonucu gibi biz de belirsizlik içinde kalıyoruz. Bununla birlikte, kazananın Enki olduğu neredeyse kesindir. Gerçekten de, mitin tarihsel devirlerde neden Enki'nin, Yunanlı Poseidon gibi, deniz-tanrısı olarak düşünüldüğünü, niye "derin denizlerin efendisi" olarak nitelendiğini, Eridu'daki tapınağının niye "deniz-evi"olarak adlandırıldığını açıklamak amacıyla yazılmış olduğu düşünülebilir.[74]

XIX. RESİM: TANRILAR VE EJDERHALAR

Birinci ve ikinci desenler bir tanrının yılan-benzeri bir ejderhayla mücadelesini gösterir. Bununla birlikte, her iki desenin de İÖ birinci binyılın silindir mühürlerinde olduğu belirtilmelidir ve bunların Sümer mitimizdeki Ninurta-Kur savaşını anlattıkları kuşkuludur. Üçüncü desen, ateş saçan, kanatlı bir ejderhanın, belki de savaşta onu yenen bir tanrının arabasını sürüşünü gösterir; kanatlarının arasında çıplak bir tanrıça durmaktadır. Tanrı ve tanrıçanın kanatlı birer ejdere bindikleri dördüncü desen de bununla yakından ilişkilidir.

(Birinci ve ikinci desen A. Jeremias'ın *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur*'undan alınmıştır (Berlin ve Leipzig, 1929) s. 431. Üçüncü ve dördüncü desenler Henri Frankfort, *Cylinder Seals*, resim XXIIa, d'den MacMillan Company'nin izniyle basılmıştır.)

TANRILAR VE EJDERHALAR

(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

Ejderha-öldürme mitinin ikinci uyarlaması özellikle önemlidir, çünkü bu Babillilerin "Yaratılış Destanı"nda Sami düzeltmenler tarafından büyük oranda kullanılmış olan uyarlamadır.[74] Öykü, en iyi biçimde "Ninurta'nın Başarıları ve Yiğitlikleri" diye adlandırılabilecek, altı yüzden fazla dizeden oluşan uzun bir destanın parçasıdır. Şimdi içeriği en azından 49 tablet ve parça kullanılarak yeniden oluşturulabildi ve bunlardan 30'u geçen yirmi otuz yılda çeşitli bilim adamlarınca kopyalandı ve yayımlandı; bu nedenle metnin büyük bir bölümü bir süredir bilinmekteydi.[75] Yine de, sayısız kırık ve çatlak nedeniyle en önemli parçaların bir kısmı uygun biçimde bir araya getirilememişti. İstanbul ve Philadelphia'da şiire ait yirmiden fazla parçayı yerlerine oturtabildiğim zaman bu durum büyük ölçüde değişti.[1] Böylece, metnin sayısız önemli noktasında hâlâ çok kötü kırıklar olmasına karşın, şimdi içeriği bir bütün olarak belirli bir kesinlikle yeniden kurulabilmektedir.[76]

Öykünün kahramanı, Sümerlerce hava-tanrısı Enlil'in oğlu olduğu düşünülen savaşçı-tanrı Ninurta'dır. İlahi türünden bir girişten sonra, öykü, tanrının silahlarının kişileştirilmiş biçimi olan Şarur'un Ninurta'ya verdiği bir söylevle başlar. Eldeki metinde ifade edilmemekle birlikte, Şarur bir nedenden dolayı Kur'a düşmanlık beslemektedir. Bu nedenle, Ninurta'nın kahramanca niteliklerini ve başarılarını uzun uzun övdüğü konuşmasında, Ninurta'yı Kur'a saldırıp yok etmesi yönünde kışkırtır. Ninurta söyleneni yapmaya girişir. Bununla birlikte,

başta rakibini alt edemez ve "bir kuş gibi kaçar." Şarur tekrar yüreklendirici ve güven tazeleyici bir söylev çeker. Bunun üzerine Ninurta, Kur'a emrindeki bütün silahlarla şiddetli bir biçimde saldırır, Kur tamamıyla yok olur.

Ancak Kur'un yok edilmesiyle, ülkede ciddi bir felaket baş gösterir. Kur'un egemenliği altındaki ilksel sular yeryüzünü basar ve bunların şiddeti sonucunda tatlı su tarlalara ve bahçelere ulaşamaz. Ülkenin "kazma ve sepet" taşıyan, yani ülkenin sulanması ve tarıma hazırlanmasıyla yükümlü olan tanrıları, ümitsizliğe kapılırlar. Dicle'nin suları yükselmez, artık ırmak iyi su getirmez.

Açlık korkunçtu, hiçbir şey üretilemedi,
Küçük ırmaklar *temizlenmiyordu, kirlilik akıp gitmiyordu,*
Tarlalar hiç sulanmıyordu, sulama hendekleri kazılmıyordu,
Hiçbir ülkede *ekin* yetişmedi, yalnızca zararlı otlar büyüdü.
Bunun üzerine efendi yüce zekasını işletti,
Enlil'in oğlu Ninurta büyük işler başardı.

Ölü Kur'un üstüne taşlar yığar ve bunlarla ülkenin önüne büyük bir duvar örer. Bu taşlar "kudretli sular"ı engeller ve bunun sonucunda alt diyarların suları artık yeryüzüne yükselmez. Ülkeyi kaplamış olan sulara gelince, Ninurta bunları bir araya toplar ve Dicle'ye akıtır böylece ırmağın taşmasıyla tarlalar sulanır. Şiire dönersek:

Yayılanları, bir araya getirdi,
Kur'*dan* dağılanları,

Topladı ve Dicle'ye attı,
Ondan taşan sular *tarlalara* aktı.

Şimdi yeryüzündeki her şey
Ülkenin kralı Ninurta'yla neşelendi;
Tarlalar *bol* tahıl yetiştirdi,
Hurma bahçeleri ve bağlar meyveyle doldu,
Ambarlara ve tepelere ürün yığıldı;
Efendi yeryüzünden *kederi* sildi,
Tanrıların yüreğini ferahlattı.

Oğlunun kahramanca başarılarını işiten annesi Ninmah'ın –Ninhursag ve Nintu diye de bilinir, en özgün biçimiyle toprak ana Ki– ona olan sevgisi kabarır; onu görmek için öyle sabırsızlanır ki, "yatak odası"nda gözünü uyku tutmaz. Bundan dolayı onu ziyaret etmek ve yüzüne doyasıya bakabilmek için oğlundan izin ister. Ninurta ona "dünya gözü" ile bakar ve şöyle der:

"Ey hatun, sen yabancı bir ülkeye gelmek istiyorsan,
Ey Ninmah, benim uğruma düşman bir ülkeye gelmek istiyorsan,
Beni kuşatan savaşın dehşetinden korkmadığın için,
Ben yiğidin, yığdığı tepenin adı,
Hursag (dağ) olsun ve sen de onun kraliçesi ol."

Daha sonra Ninurta her türden bitki, şarap ve bal, çeşitli cinsten ağaçlar, altın, gümüş ve tunç, sığır, koyun ve bütün "dört ayaklı yaratıklar"ı versin diye Hursag'ı kutsar. Hursag'ı

kutsamasından sonra taşlara döner, Kur ile savaşında kendisine düşmanlık edenleri lanetler, dostluk edenleri kutsar; *içerik olarak değil*, ama biçem ve tarz olarak bu pasaj, Tekvin'in kırk dokuzuncu bölümünde Yakup'un oğullarının kutsanması ve lanetlenmesini çağrıştırır. Şiir, Ninurta'yı öven uzun bir ilahi ile sona erer.

Ejderha-öldürme mitinin üçüncü uyarlaması en iyi biçimde "İnanna ve Ebih"[77] olarak adlandırılabilecek metnin yüz doksan dizesinden oluşan bir şiirdir. Öyküye ait sekiz parçanın 1934'te merhum Edward Chiera ve Stephen Langdon tarafından kopyalanmış ve yayımlanmış olmasına karşın mitin o kadar az bir kısmı anlaşılmıştı ki, bazı parçaların ona ait oldukları bile fark edilememişti.[78] İkisi İstanbul'dan ikisi Philadelphia'dan[79] şimdiye değin bilinmeyen dört parça da dahil olmak üzere, malzemeyi yeniden gözden geçirmekle, geçtiğimiz iki yılda metnin büyük bölümünü yeniden kurabildim.

Öykünün bu uyarlamasında ejderhayı öldüren bir tanrı değil, Samilerin İştar'ının karşılığı olan tanrıça İnanna'dır. Çünkü garip gelebilir ama, malzemelerimizden anlaşıldığı kadarıyla İnanna yalnızca aşk tanrıçası değil, aynı zamanda savaş ve mücadele tanrıçası olarak da tasarlanmıştır. Ve ilahilerde İnanna'nın şaşırtıcı ve akıl karıştırıcı bir biçimde sürekli olarak "Kur'un yok edicisi" gibi sıfatlarla tanımlanmasının nedeni şimdi açıklığa kavuşmuştur. Mitimizde, Kur'a "Ebih dağı" da –Sümer'in kuzeydoğusunda bir bölge– dendiğine dikkat edil-

melidir. Bundan dolayı bu Kur, düşman bir ülkeyi göstermektedir ve Ninurta ile Enki uyarlamalarının kozmik Kur'u ile özdeşleştirilmemektedir.

Şiir İnanna'nın erdemlerini öven uzun bir ilahiyle başlar. İnanna'nın, Sümer panteonunun en azından ismen önde gelen tanrılarından (gerçekte İÖ üçüncü binyılda hava-tanrısı Enlil onun yerini çoktan ele geçirmişti) gök-tanrısı An'a verdiği uzun bir söylevle devam eder. Zaman zaman sözlerinin anlamını çıkarmak güç olsa da, İnanna'nın talebi açıktır; onun güç ve kudretinden habersiz görünen ya da en azından unutmuş görünen Kur, ona gerektiği biçimde boyun eğmedikçe ve erdemlerini yüceltmeye hazır olmadıkça, İnanna canavara karşı acımasız olacaktır. Verdiği gözdağının bir kısmını alıntılayalım:

> "Onun üstüne uzun mızraklar fırlatacağım,
> Ona karşı atış-sopası, silah, atacağım,
> Yanındaki ormanları ateşe vereceğim,
> ...na tunç balta vuracağım,
> Bütün sularını arıtıcı Gibil (ateş-tanrısı) gibi kurutacağım,
> Aratta Dağı gibi, *korkusunu sileceğim*,
> An'ın lanetlediği kent gibi, bir daha kurulamayacak,
> Enlil'in gazabına uğrayan (kent) gibi, bir daha kendine gelemeyecek."

An, Kur'un tanrılara ettiği kötülükleri ayrıntılarıyla sıralayarak onu yanıtlar:

> "Tanrıların durdukları yere karşı dehşetini yöneltti o,
> Anunnakilerin oturma yerine korkaklık saldı o,
> Iğrenç korkusunu ülkenin üstüne saçtı,
> 'Dağ,' korkunç ateş ışınlarını bütün ülkelere yöneltti."

Kur'un kudret ve zenginliğinin bir tanımıyla devam eden An, İnanna'yı ona saldırırken dikkatli olması yönünde uyarır. Ama İnanna, An'ın cesaret kıran konuşmasına aldırmaz. Kızgınlık ve öfke dolu olarak "savaş evi"ni açar ve bütün silahlarını ve yardımcılarını dışarı çıkarır. Saldırıp Kur'u yok eder ve onun üzerine kurulup, kendini kutlayan bir zafer şarkısı söyler.

İNANNA'NIN ÖLÜLER DİYARINA İNİŞİ[11]

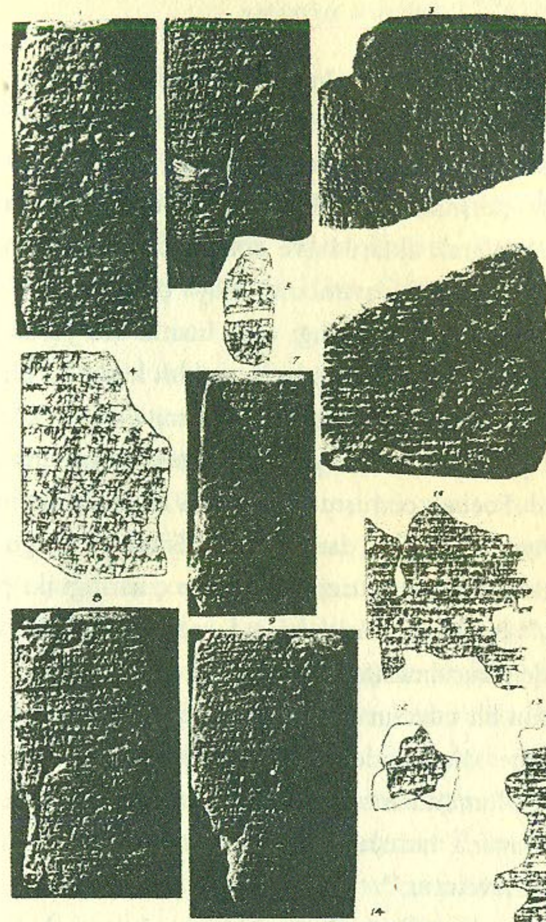
"İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi" olarak adlandırdığım bu mitin metnini geçtiğimiz altı yıl içinde yeniden bir araya getirip çözdüm. Bu mitin edebiyat ve mitoloji üstündeki etkisi evrensel ve çok derindir. Dahası, çözülüş öyküsü Sümer edebi yapıt metinlerinin yeniden kurulmasındaki ilginç sürecin çok aydınlatıcı bir açıklamasını verir.

Yıllarca, neredeyse bir yüzyılın dörtte üçü gibi bir zaman boyunca, bu mit bilimadamları ve okuyucularca "İştar'ın Ölüler Diyarına İnişi" adıyla bilindi. Babil "Yaratılış Destanı" gibi bu şiir de İÖ birinci binyıldan kalma tabletlerde Akadcada yazılmış olarak bulunmuştu; bu nedenle bunlar, bizim Sümer edebi tabletlerimizin tarihinin binyıldan daha sonraya ait ol-

XX. RESİM: İNANNA'NIN ÖLÜLER DİYARINA İNİŞİ

Burada gösterilen 14 tablet ve parça, yazar tarafından yakın zamanlarda yayımlanan "İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi" mitinin yeniden bir araya getirilmesi ve çevirisi üstüne tarihsel bir açımlama sağlarlar.[80] Resim düzenlenirken, şiirin yeniden oluşturulmasında yararlanılan tabletlerin ve parçaların bir araya getiriliş süreçlerini göstermek amaçlanmıştır. 1, 2 ve 5 numaralar Poebel,[81] 3 ve 4 numaralar ise Langdon tarafından 1914 yılında yayımlanmıştır.[82] Resmimizde 3 numara ile gösterilen, Üniversite Müzesi'nde bulunan 6 numaralı tabletin, İstanbul'da Langdon tarafından kopyalanan aynı tabletin alt parçası olduğu Chiera tarafından saptanmıştır. Chiera'nın keşfi sayesinde yeniden kurduğum miti ilk kez 1937 yılında yayımladım.[83] 7 ve 9 numaralar 1934'de Chiera tarafından yayımlandı.[84] 10 ve 12 numaralar yazar tarafından beş yıl kadar önce İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde tespit edildi ve kopyalandı.[85] 13 ve 14 numaralar yazar tarafından yakın zamanlarda Philadelphia'da tespit edildi ve kopyalandı.[86] Bu beş yeni keşfedilen metnin kullanımıyla 1942 yılında yapılan yayın gerçekleştirilebildi. Numara 8'de verilen pasaj, İnanna'nın ölüler diyarına iniş kararını anlatan dizeleri içerir; 13 numara ise tanrıçanın ölümünü anlatan dizelerden oluşur; 10 numaranın arkasında (resmimizde yalnızca ön yüzü var) diriliş bölümü vardır. Bu çok önemli üç pasajın çevriyazısı ve çevirisi 87. notta bulunabilir.

(Bu resim *Proceedings of the American Philosophical Society* 85 (3), resim 1-10'dan hazırlanmıştır.)

Hasan Bey TABRİZ

İNANNA'NIN ÖLÜLER DİYARINA İNİŞİ

(Açıklama için yan sayfaya bakın.)

duğunu düşünmemize neden olmaktadırlar. Bu nedenle "Yaratılış Destanı" gibi, "Iştar'ın Ölüler Diyarına İnişi"nin de genel olarak Sami kökenli olduğu kabul edilmişti; Mitoloji ve din ile ilgili başlıca çalışmalarda Babil mit-yaratıcılığının olağanüstü bir örneği olarak aktarıldı ve alıntılandı. Buna karşın, Nippur malzemesine bağlı yayımların ortaya çıkışıyla, bu "Sami" mitinin, Iştar'ın Sümer karşılığı olan İnanna'nın yerini aldığı Sümerce bir kökene gittiği giderek açıklık kazandı. Philadelphia Üniversite Müzesi'nde bulunan bu mite ait üç küçük parçayı ilk kez yerleştiren Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nden Arnold Poebel olmuştu; bunlar 1914'ün başlarında yayımlandı.[81] Ayn yıl, Oxford'dan merhum Stephen Langdon, Istanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde ortaya çıkardığı iki parçayı yayımladı.[82] Bunlardan birisi, aşağıda görüleceği gibi, mit metninin yeniden kurulmasında çok büyük öneme sahip, büyük, dört sütunlu bir tabletin üst parçasıydı. Merhum Edward Chiera, Üniversite Müzesi'nde üç parça daha ortaya çıkardı. Bunlar, yazarın ölümünden sonra 1934 yılında benim Doğu Enstitüsü için yayıma hazırladığım Sümer edebi metinlerini içeren iki ciltte mevcuttur.[84]

Böylelikle zaman içinde mitle ilgili, hepsi de az çok kırık sekiz parçamız oldu. Yine de içeriği karanlıktı, çünkü tabletlerdeki kırıklar öyle çoktu ve öyküde öyle önemli noktalardaydılar ki, mitin eldeki bölümlerinin ustaca yeniden birleştirilmesi olanaksızdı. Neyse ki Chiera'nın yaptığı olağanüstü keşif bu durumu değiştirdi. Philadelphia Üniversite Müzesi'nde, *üst yarısı* yıllar önce İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde Langdon tarafından bulunmuş ve kopyalanmış dört sütunlu tabletin *alt yarısını* keşfetti. Anlaşılan tablet kazı sırasında ya da daha önce kırılmış ve iki parçaya ayrılmıştı; bir parçası İstanbul'da kalırken diğeri Philadelphia'ya gelmişti. Ne yazık ki keşfinin önemini bilen Chiera bunu kullanamadan önce öldü.

Çok kötü durumda olması gerçeğine karşın, dört sütunlu tabletin bu alt yarısını kullanmakla mitin içeriğini yeniden kurabildim. Çünkü tabletin iki yarısı birleştirildiği zaman ortaya çıkan metin, eldeki bütün diğer parçaların uygun biçimde yerleştirilebildikleri kusursuz bir çatı meydana getirdi. Metinde, çeviri ve yorumlamayı güçleştiren yarıklar ve kırıkların hâlâ bulunduğunu ve öyküdeki en önemli pasajların birkaçının anlamının karanlıkta kaldığını söylemeye gerek yok. 1937 yılında mite ait üç parçayı İstanbul'da bulma şansına eriştim[85] ve 1939 yılında Birleşik Devletlere dönüşümde Philadephia Üniversite Müzesi'nde bir diğer büyük parçayı ve 1940'da bir başkasını yerlerine koydum.[86] Bu üç parça benim öyküyü ilk bir araya getirdiğim ve çevirdiğim zaman varolan en ciddi boşlukları doldurmaya yardım etti ve sonuç olarak mit şu anda neredeyse tamamlanmış durumdadır; özgün metni, çevriyazısı ve çevirisini içeren bilimsel baskısı yeni yayımlanmıştır.[80]

Gök kraliçesi, ışığın, aşkın ve yaşamın tanrıçası İnanna, herhalde sevgilisi Tammuz'u kurtarmak için, ölüler diyarını

ziyaret etmeyi aklına koyar. Bütün kutsal yasalarını bir araya toplar, kraliçelere has giysi ve mücevherleriyle süslenir ve "dönüşü olmayan ülke"ye gitmeye hazırlanır. Ölüler diyarı kraliçesi, İnanna'nın ablası ve acımasız düşmanı olan karanlık, kasvet ve ölüm tanrıçası Ereşkigal'dir. Ölüler diyarında ablasının kendisini öldüreceğinden korkan İnanna, her zaman hazır ve nazır ulağı Ninşubur'a üç gün sonunda dönmezse, göğe gidip tanrıların toplantı salonunda onun için ağıt yakmasını söyler. Sonra da tabletlerimizin çıkarıldığı Nippur kentine gidip, İnanna'yı Ereşkigal'in pençelerinden kurtarmak için tanrı Enlil'in önünde gözyaşı döküp yakarması talimatını verir. Enlil reddederse, Ur'a gidecek –Keldanilerin Ur'u, Kitab-ı Mukaddes'e göre İbrahim Filistin'e buradan göç etmişti– ve Sümerlerin yüce ay-tanrısı Nanna'nın huzurunda bir daha yakaracaktır. Nanna da reddederse, Sümer uygarlığının ortaya çıktığı söylenen kente, Eridu'ya gidecek ve bilgelik tanrısı Enki'nin huzurunda ağlayıp yakaracaktır. "Hayat yiyeceğini, hayat içeceğini bilen" Enki onu yaşama döndürecektir.

Önlemlerini alan İnanna ölüler diyarına iner ve Ereşkigal'in lacivert taşından yapılmış tapınağına yaklaşır. Kapıda, ona kim olduğunu soran ve neden geldiğini öğrenmek isteyen başkapıcıyla karşılaşır. İnanna bir bahane uydurur ve kapıcı onu, hanımı Ereşkigal'in talimatı üzerine ölüler diyarının yedi kapısından geçirir. Geçtiği her kapıda giysi ve takılarından birisi itirazlarına bakılmaksızın alınır. Sonuncu kapıyı da geçtiğinde çırılçıplaktır ve Ereşkigal ile ölüler diyarının korkunç

yargıçları olan yedi Anunnaki'nin huzurunda diz çöktürülür. Bu yedisinin "ölüm bakışlarını" ona dikmeleriyle, İnanna bir cesede döner ve bir kazığa asılır.

Böylece üç gün üç gece geçer. Dördüncü gün, hanımının geri dönmemesi üzerine Ninşubur, onun verdiği talimatlara göre tanrıları sırayla dolaşmaya başlar. İnanna'nın öngördüğü gibi, Nippur'lu Enlil ve Ur'lu Nanna yardım etmeyi reddederler. Buna karşın Enki onu tekrar yaşama döndürmek için bir plan tasarlar. İki cinsiyetsiz yaratık, *kurgarru* ve *kalaturru*, şekillendirir ve onlara "hayat yiyeceği" ile "hayat içeceği"ni verip, ölüler diyarına gitmelerini ve bu yiyecekle içeceği İnanna'nın cansız bedenine altmış kez dökmelerini emreder. Buyruğu yerine getirirler ve İnanna canlanır. Bununla birlikte, yeryüzüne dönmek için ölüler diyarından ayrılırken orada evleri olan ölülerin gölgeleri, gulyabaniler ve harpyalar da onun peşine takılır. Bu hayaletimsi ve korkunç orduyla sarılmış olarak Sümer'i kenttten kente dolaşır.

"İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi" ile ilgili elde bulunan kaynak malzemenin bundan sonrası ne yazık ki kırıktır, ama mit bununla sona ermiyor. Yine de, öykünün sonunun yazılı olduğu parçaların yakın bir gelecekte keşfedilip çözülecek olması hiç de olmayacak şey değil. Yapıtın edebi bir çevirisi aşağıda verilmiştir; eksikleri olmasına karşın Sümer şiirinin canlılık ve ritmini, genel havası ve karakterinin kusursuz bir resmini vermektedir:

"Yukardaki büyük"ten "aşağıdaki büyük"e inmeyi aklına koydu,

"Yukardaki büyük"ten "aşağıdaki büyük"e inmeyi aklına koydu
tanrıça,
"Yukardaki büyük"ten "aşağıdaki büyük"e inmeyi aklına koydu
İnanna.

Hanımım gökyüzünü terk etti, yeryüzünü terk etti,
İndi ölüler diyarına,
İnanna gökyüzünü terk etti, yeryüzünü terk etti,
İndi ölüler diyarına,
Efendilik haklarını terk etti, hanımlık haklarını terk etti,
İndi ölüler diyarına.

Eanna'yı Uruk'ta bıraktı,
İndi ölüler diyarına,
Emuşkalamma'yı Badtibira'da bıraktı,
İndi ölüler diyarına,
Giguna'yı Zabalam'da bıraktı,
İndi ölüler diyarına,
Eşarra'yı Adab'da bıraktı,
İndi ölüler diyarına,
Baratuşgarra'yı Nippur'da bıraktı,
İndi ölüler diyarına,
Hursagkalamma'yı Kiş'te bıraktı,
İndi ölüler diyarına,
Eulmaş'ı Agade'de bıraktı,
İndi ölüler diyarına.

Yedi tanrısal yasayı yanlarına bağladı,

Tanrısal yasaları topladı, eline aldı,
Bütün yasaları hazır bekleyen ayağına yerleştirdi,
Şugurra'yı, ovanın tacını başına koydu,
Işıltıyla yüzünü kapladı,
Lacivert taşından ... değneğini elinde sımsıkı tuttu,
Küçük lacivert taşlarını boynuna taktı,
Parıldayan ... taşlarını göğsüne tutturdu,
Altın bileziğini bileğine taktı,
... zırhını göğsüne taktı,
Hanımlık giysilerinin hepsiyle gövdesini *örttü*,
... *merhemini* yüzüne sürdü.

İnanna ölüler diyarına doğru yola çıktı,
Ulağı Ninşubur yanında yürürken,
Saf İnanna Ninşubur'a şöyle dedi:
"Ey benim sadık dayanağım (olan),
Güzel sözlü ulağım,
Tuttuğu sözleri taşıyanım,
Ben şimdi ölüler diyarına iniyorum.

"Ölüler diyarına vardığım zaman,
Göğü *feryatla doldur benim için*,
Kutsal toplantı yerini benim için *inlet*,
Tanrıların evinde benim için *koşuştur*,
Gözlerini *indir* benim için, ağzını *çarpıt* benim için,
... *ile* büyük ...ni *eğ* benim için,
Bir yoksul gibi tek giysine bürün benim için,

Enlil'in evi Ekur'a doğru yola çık.

"Ekur'a, Enlil'in evine girince,
Enlil'in önünde gözyaşı dök:
'Ey Enlil baba, kızının ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme,
Değerli madeninin ölüler diyarının tozuyla *kaplanmasına* izin verme,
Güzel lacivert taşının taş işçisinin taşı olup *kırılmasına* izin verme,
Şimşirinin *dülger kerestesi* olup *kesilmesine* izin verme,
Bakire İnanna'nın ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme.'

"Enlil sana bu işte arka çıkmazsa, Ur'a git.

"Ur'da ülkenin ... evine girince,
Ekişşirgal'e, Nanna'nın evine,
Nanna'nın önünde gözyaşı dök:
'Ey Nanna baba, kızının ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme,
Değerli madeninin ölüler diyarının tozuyla *kaplanmasına* izin verme,
Güzel lacivert taşının taş işçisinin taşı olup *kırılmasına* izin verme,
Şimşirinin *dülger kerestesi* olup *kesilmesine* izin verme,
Bakire İnanna'nın ölüler diyarında öldürülmesine izin verme.'

"Nanna sana bu işte arka çıkmazsa, Eridu'ya git.

"Eridu'da Enki'nin evine girince,
Enki'nin önünde gözyaşı dök:
'Ey Enki baba, kızının ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme,

Değerli madeninin ölüler diyarının tozuyla *kaplanmasına* izin verme,
Güzel lacivert taşının taş işçisinin taşı olup *kırılmasına* izin verme,
Şimşirinin *dülger kerestesi* olup *kesilmesine* izin verme,
Bakire İnanna'nın ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme.'

"Enki baba, bilgeliğin efendisi,
Hayat yiyeceğini bilen, hayat içeceğini bilen,
Mutlaka beni hayata döndürecektir."

İnanna ölüler diyarına yöneldi,
Ulağı Ninşubur'a şöyle dedi:
"Git, Ninşubur,
Sana verdiğim *emri* ..."

İnanna ölüler diyarının lacivert taşından sarayına vardığında,
Ölüler diyarının kapısında şeytanca davrandı,
Ölüler diyarının sarayında şeytanca konuştu:
"Evi aç, kapıcı, evi aç,
Evi aç, Neti, evi aç, tek başıma gireceğim."

Neti, ölüler diyarının başkapıcısı,
Kutsal İnanna'yı yanıtladı:
"Kimsin sen rica ederim?"

"Gökyüzünün, güneşin doğduğu yerin kraliçesiyim ben."

"Eğer sen gökyüzünün, güneşin doğduğu yerin kraliçesiysen,
Niye dönüşü olmayan ülkeye geldin rica ederim?
Yüreğin yolcunun asla geri dönmediği yola seni nasıl getirdi?"

Kutsal İnanna onu yanıtladı:
"Ablam Ereşkigal'in,
Kocası efendi Gugalanna öldürüldüğü için,
Cenaze törenine katılmak için,
...; bırak geçeyim."

Neti, ölüler diyarının başkapıcısı,
Kutsal İnanna'ya şöyle dedi:
"*Bekle*, İnanna, kraliçemle konuşayım,
Kraliçem Ereşkigal'le dur da konuşayım ... konuşayım."

Neti, ölüler diyarının başkapıcısı,
Kraliçe Ereşkigal'in evine girdi ve ona şöyle dedi:
"Ey kraliçem, bir bakire,
tanrı gibi ...,
kapı ...,
...,
Eanna'da ...,
Yedi tanrısal yasayı yanlarına bağladı,
Tanrısal yasaları topladı, eline aldı,
Bütün yasaları hazır bekleyen ayağına yerleştirdi,
Şugurra'yı, ovanın tacını başına koydu,
Işıltıyla yüzünü kapladı,
Lacivert taşından ... asasını elinde sımsıkı tuttu,
Küçük lacivert taşlarını boynuna taktı,
Parıldayan ... taşlarını göğsüne tutturdu,
Altın bileziğini bileğine taktı,

... zırhını göğsüne taktı,
Hanımlık giysilerinin hepsiyle gövdesini *örttü*,
... *merhemini* yüzüne sürdü."

O zaman Ereşkigal ...,
Ölüler diyarının başkapıcısı Neti'ye şöyle dedi:
"Gel, Neti, ölüler diyarının başkapıcısı,
Sana diyeceğim emre kulak ver.
Ölüler diyarının yedi kapısının sürgülerini kaldır,
Ölüler diyarının "yüzü" Ganzir kapısının kurallarını açıkla;
(İnanna) girdiği zaman,
Yerlere eğilsin ..."

Neti, ölüler diyarının başkapıcısı,
Kraliçesinin emirlerine uydu.
Ölüler diyarının yedi kapısının sürgülerini kaldırdı,
Ölüler diyarının "yüzü" Ganzir kapısının kurallarını açıkladı.
Şöyle dedi kutsal İnanna'ya:
"Gel, İnanna, gir içeri."

İlk kapıdan geçince,
Şugurra, "ovanın tacı," başından alındı.
"Ne oluyor, rica ederim?"
"Kusursuz bir biçimde, ey İnanna, ölüler diyarının yasaları yerine getirilecektir,
Ey İnanna, ölüler diyarının törelerini *sorgulama*."

İkinci kapıdan geçince,
Lacivert taşından ... asası elinden alındı.

"Ne oluyor, rica ederim?"

"Kusursuz bir biçimde, ey İnanna, ölüler diyarının yasaları yerine getirilecektir,

Ey İnanna, ölüler diyarının törelerini *sorgulama."*

Üçüncü kapıdan geçince,

Küçük lacivert taşları boynundan alındı.

"Ne oluyor, rica ederim?"

"Kusursuz bir biçimde, ey İnanna, ölüler diyarının yasaları yerine getirilecektir,

Ey İnanna, ölüler diyarının törelerini *sorgulama."*

Dördüncü kapıdan geçince,

Parıldayan ... taşları göğsünden alındı.

"Ne oluyor, rica ederim?"

"Kusursuz bir biçimde, ey İnanna, ölüler diyarının yasaları yerine getirilecektir,

Ey İnanna, ölüler diyarının törelerini *sorgulama."*

Beşinci kapıdan geçince,

Altın bilezik bileğinden çıkarıldı.

"Ne oluyor, rica ederim?"

"Kusursuz bir biçimde, ey İnanna, ölüler diyarının yasaları yerine getirilecektir,

Ey İnanna, ölüler diyarının törelerini *sorgulama."*

Altıncı kapıdan geçince,

... zırhı göğsünden çıkarıldı.

"Ne oluyor, rica ederim?"

"Kusursuz bir biçimde, ey İnanna, ölüler diyarının yasaları yerine getirilecektir,

Ey İnanna, ölüler diyarının törelerini *sorgulama."*

Yedinci kapıdan geçince,

Hanımlık giysilerinin hepsi üstünden çıkarıldı.

"Ne oluyor, rica ederim?"

"Kusursuz bir biçimde, ey İnanna, ölüler diyarının yasaları yerine getirilecektir,

Ey İnanna, ölüler diyarının törelerini *sorgulama."*

Yerlere eğilmiş ...

Kutsal Ereşkigal tahtında yerini aldı,

Anunnaki, yedi yargıç, onun huzurunda hükümlerini bildirdiler,

Ölüm bakışlarını, gözlerini ona diktiler,

Sözleri üzerine, ruha işkence eden sözleri,

...,

Güçsüz kadın bir *cesede* dönüştü,

Ceset bir *kazığa* asıldı.

Üç gün, üç gece geçince,

Ulağı Ninşubur,

Güzel sözlü ulağı,

Tuttuğu sözleri taşıyanı,

Göğü *feryatla doldurdu onun için,*

Kutsal toplantı yerini onun için *inletti,*

Tanrıların evinde onun için *koşuşturdu,*

Gözlerini *indirdi* onun için, ağzını *çarpıttı* onun için,

... *ile* büyük ...ni *eğdi* onun için,
Bir yoksul gibi tek giysiye büründü onun için,
Enlil'in evi, Ekur'a doğru yola çıktı.

Ekur'a, Enlil'in evine, girince,
Enlil'in önünde gözyaşı döktü:
"Ey Enlil baba, kızının ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme,
Değerli madeninin ölüler diyarının tozuyla *kaplanmasına* izin verme,
Güzel lacivert taşının taş işçisinin taşı olup *kırılmasına* izin verme,
Şimşirinin *dülger kerestesi* olup *kesilmesine* izin verme,
Bakire İnanna'nın ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme.'

Enlil baba Ninşubur'a şöyle dedi:

"... 'yukarıdaki büyük'teki, ... 'aşağıdaki büyük'teki kızım, ...,
... 'yukarıdaki büyük'teki, ... 'aşağıdaki büyük'teki İnanna, ...,
Ölüler diyarının yasaları, ... yasalar, onların yerine ...,
Kim, rica ederim, onların yerine ...?"

Enlil baba ona bu işte arka çıkmadı, Ur'a gitti o da.

Ur'da ülkenin ... evine girince,
Ekişşirgal'e, Nanna'nın evine,
Nanna'nın önünde gözyaşı döktü:
Ey Nanna baba, kızının ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme,
Değerli madeninin ölüler diyarının tozuyla *kaplanmasına* izin verme,
Güzel lacivert taşının taş işçisinin taşı olup *kırılmasına* izin verme,

Şimşirinin *dülger kerestesi* olup *kesilmesine* izin verme,
Bakire İnanna'nın ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme.'

Nanna baba Ninşubur'a şöyle dedi:

"... 'yukarıdaki büyük'teki, ... 'aşağıdaki büyük'teki kızım,
... 'yukarıdaki büyük'teki, ... 'aşağıdaki büyük'teki İnanna,
Ölüler diyarının yasaları, ... yasalar, onların yerine ...,
Kim, rica ederim, onların yerine ...?"

Nanna baba ona bu işte arka çıkmayınca, Eridu'ya gitti o da.

Eridu'da, Enki'nin evine girince,
Enki'nin önünde gözyaşı döktü:
Ey Enki baba, kızının ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme,
Değerli madeninin ölüler diyarının tozuyla *kaplanmasına* izin verme,
Güzel lacivert taşının taş işçisinin taşı olup *kırılmasına* izin verme,
Şimşirinin *dülger kerestesi* olup *kesilmesine* izin verme,
Bakire İnanna'nın ölüler diyarında *öldürülmesine* izin verme.'

Enki baba Ninşubur'a şöyle dedi:
"Kızıma ne oldu! Kaygılandım,
Inanna'ya ne oldu! Kaygılandım,
Bütün ülkelerin kraliçesine ne oldu! Kaygılandım,
Göğün kutsal hizmetkârına ne oldu! Kaygılandım."

... *çamur çıkarıp kurgarru*'yu şekillendirdi,
... *çamur çıkarıp kalaturru*'yu şekillendirdi,
Kurgarru'ya hayat yiyeceğini verdi,

Hasan Bey TABRIZ

Kalaturru'ya hayat içeceğini verdi,
Enki baba *kalaturru* ve *kurgarru*'ya şöyle dedi:
... (ondokuz dize kayıp)
"Kazığa asılı olan cesedin üstüne ateş ışınlarının korkusunu salın,
Altmış kez hayat yiyeceğini, *altmış kez* hayat içeceğini üstüne saçın,
İnanna gerçekten canlanacak."

... (yirmidört (?) dize kayıp)

Kazığa asılı cesede ateş ışınlarının korkusunu saldılar,
Altmış kez hayat yiyeceğini, *altmış kez* hayat içeceğini üstüne saçtılar,
İnanna canlandı.

İnanna ölüler diyarından çıktı,
Anunnakiler kaçtı,
(Ve) ölüler diyarından olanlar uysallıkla ölüler diyarına indi;
İnanna ölüler diyarından çıktığı zaman,
Ölüler gerçekten de *önüne geçti.*

İnanna ölüler diyarından çıktı,
... kamışı gibi küçük *cinler,*
Tablet çivisi gibi koca cinler,
Çevresini sardı.
Önünde yürüyen, ...sız olan, elinde bir asa tutuyordu,
Yanında yürüyen, ...sız olan, belinde bir silah taşıyordu.
Önünden *yürüyenler,*
İnanna'nın önünden *yürüyenler,*
Yiyeceği bilmeyen, içeceği bilmeyen varlıklardı,

Serpilen unu yemeyen,
Sunulan *şarabı* içmeyen,
Erkeğin kucağından karısını kaçıran,
Emziren ananın göğüsünden çocuğunu kaçıran varlıklardı.

İnanna ölüler diyarından çıktı;
İnanna ölüler diyarından çıkınca,
Ulağı Ninşubur ayaklarına kapandı,
Yerin dibine girdi, *çaputlara* büründü.
Cinler kutsal İnanna'ya şöyle dediler:
"Ey İnanna kentinin *önünde bekle, onu sana getireceğiz.*"

Kutsal İnanna cinleri yanıtladı:
"(O) benim güzel sözlü ulağım,
Tuttuğu sözleri taşıyanım,
Emirlerimi yerine *getirmemezlik etmez,*
Buyruklarımı geciktirmez,
Göğü *feryatla doldurdu benim için,*
Kutsal toplantı yerini benim için *inletir,*
Tanrıların evinde benim için *koşuşturdu,*
Gözlerini *indirdi* benim için, ağzını *çarpıttı* benim için,
... *ile* büyük ...ni *eğdi* benim için,
Bir yoksul gibi tek giysisine büründü benim için,
Enlil'in evi Ekur'a,
Nanna'nın evi Ur'a,
Enki'nin evi Eridu'ya (doğru yola çıktı),
Beni hayata döndürdü."

"Haydi onu *götürelim*, Umma'da Sigkurşagga'ya götürelim onu."

Umma'da, Sigkurşagga'da,
Şara onun ayaklarına kapandı,
Yerin dibine girdi, *çaputlara* büründü.
Cinler kutsal İnanna'ya şöyle dediler:
"Ey İnanna, kentinin *önünde bekle*, onu sana getireceğiz."

Kutsal İnanna cinleri yanıtladı:
(İnanna'nın yanıtı kayıptır.)

"Haydi onu *götürelim*, Badtibira'da Emuşkalamma'ya *götürelim* onu."

Badtibira'da, Emuşkalamma'da,
... ayaklarına kapandılar,
Yerin dibine girip, *çaputlara* büründüler.
Cinler kutsal İnanna'ya şöyle dediler:
"Ey İnanna, kentinin *önünde bekle*, onları sana getireceğiz."

Kutsal İnanna cinleri yanıtladı:
(İnanna'nın yanıtı okunamamaktadır: şiirin sonu kayıptır).

IV. BÖLÜM
ÇEŞİTLİ MİTLER

TUFAN

Sami Babillilerin "Gılgamış Destanı"nın onbirinci tabletinin bulunması ve çözülmesinden bu yana – yarım yüzyılı aşkın bir süredir, İbrani yazıcıların anlattığı biçimiyle Kitab-ı Mukaddes'teki Tufan öyküsünün özgün olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte, Babil tufan mitinin kendisi de Sümer kökenlidir. Çünkü 1914 yılında Arno Poebel, Üniversite Müzesi'nin Nippur koleksiyonunda bulunan ve içeriğinin büyük bölümü tufan mitine ayrılmış altı sütunlu bir Sümer tabletinin üçüncü kısmını kapsayan altbölümünü özenle çevirmiş ve yayımlamıştır.[88] Ne yazık ki bu parça tektir ve bugüne değin eşi bulunamamıştır; ne İstanbul'da ne de Philadelphia'da kırık parçayı onarmaya yardımcı olacak hiçbir malzeme bulamadım.[v]

Şiirin ilk bölümü insanın ve hayvanların yaratılışı ile tufan öncesinde varolan beş kentin kuruluşunu işler: Eridu, Badtibira, Larak, Sippar ve Şuruppak. Bir nedenden dolayı –bu pasaj tamamıyla kırıktır– insanı yeryüzünden silmek için tufan çıkmasına karar verilmiştir. Ama en azından bazı tanrılar bu karardan pişmanlık duymuş gibidirler. Buna karşın, insanoğlunu kurtarmanın yolunu bulan büyük bir olasılıkla su-tanrısı

Enki'dir. Kitab-ı Mukaddes'teki Nuh'un Sümer karşılığı olan Enki, dindar, tanrı korkusu olan alçakgönüllü kral Ziusudra'ya tanrıların korkunç kararını bildirir ve çok büyük bir gemi yapıp kendisini kurtarmasını salık verir. Geminin yapılışını ayrıntılarıyla anlatan uzun pasaj kayıptır; metnimiz yeniden başladığında tufanın anlatılmasının ortasına gelinmiştir:

Olağanüstü kuvvetli bütün fırtınalar, bir olup saldırdı,
Tufan *yeryüzünü kapladı,*
Yedi gün, yedi gece boyunca,
Tufan ülkeyi kasıp kavurdu,
Koca gemi azametli sulara çarpıp dururken,
Işığını yere göğe saçan Utu çıktı.
Ziusudra koca geminin bir *penceresini* açtı,
Kral Ziusudra,
Utu'nun önünde yerlere kapandı,
Bir öküz kesti kral, bir koyun kesti.

Burada yine büyük bir parça kırık; metnimiz yeniden okunur hale geldiğinde, Ziusudra'nın ölümsüzleştirilmesini betimler:

Kral Ziusudra,
An ve Enlil'in önünde yerlere kapandı;
Ona tanrılarınki gibi bir hayat verdiler,
Tanrılarınki gibi ebedi soluğu onun için *yere indirdiler.*

Böylece kral Ziusudra'yı,

İnsanın *ve ...nin adının koruyucusunu,*
Geçiş dağında, Dilmun dağında, güneşin doğduğu yere
Onlar (An ve Enlil) yerleştirdiler.

Şiirin kalanı okunamamaktadır.

MARTU'NUN EVLİLİĞİ[w]

Bu şiirin metninin yazılı olduğu yalnızca bir tablet bulunmaktadır; bu da Üniversite Müzesi'nin Nippur koleksiyonundadır ve yirmi yıl kadar önce bir kısmı Edward Chiera tarafından kopyalanmış ve çevrilmiştir.[89] Öykü Mezopotamya'da, henüz belirlenememiş bir bölge olan "kentlerin kenti, prensliğin ülkesi" Ninab kentinde geçer. Koruyucu tanrısı, panteonlarında Sümerler tarafından uyarlanmış bir batı-Sami tanrısı olan Martu gibi görünmektedir. Olayların geçtiği zaman, şiirin başında, kesin anlamları henüz anlaşılamamış zıt, veciz deyimlerle tanımlanmıştır:

Ninab vardı, Şittab var olmamıştı,
Kutsal taç vardı, kutsal üç katlı taç var olmamıştı,
Kutsal bitkiler vardı, kutsal sedir ağaçları var olmamıştı,
Kutsal tuz vardı, kutsal *nitrum* var olmamıştı,
... bir arada yaşamak vardı,
Çayırlarda *doğum* vardı.

Metinde tam da açık olmayan bazı nedenlerle, tanrı Martu evlenmeye karar verir. Böylece annesine gidip, kendisine bir eş almasını ister:

Martu anasına gidip,
Evde şöyle der:
"Kentimdeki arkadaşlarım kendilerine eş aldılar,
Komşularım kendilerine eş aldılar,
Kentimde arkadaşlarımın içinde evli olmayan
Eşi olmayan, çocuğu olmayan ,
(Tek) ben kaldım."

Konuşmanın devamı anlaşılamamıştır; şöyle biter:

"Ey anam, bana bir eş al,
Sana *armağanlar* getiririm."

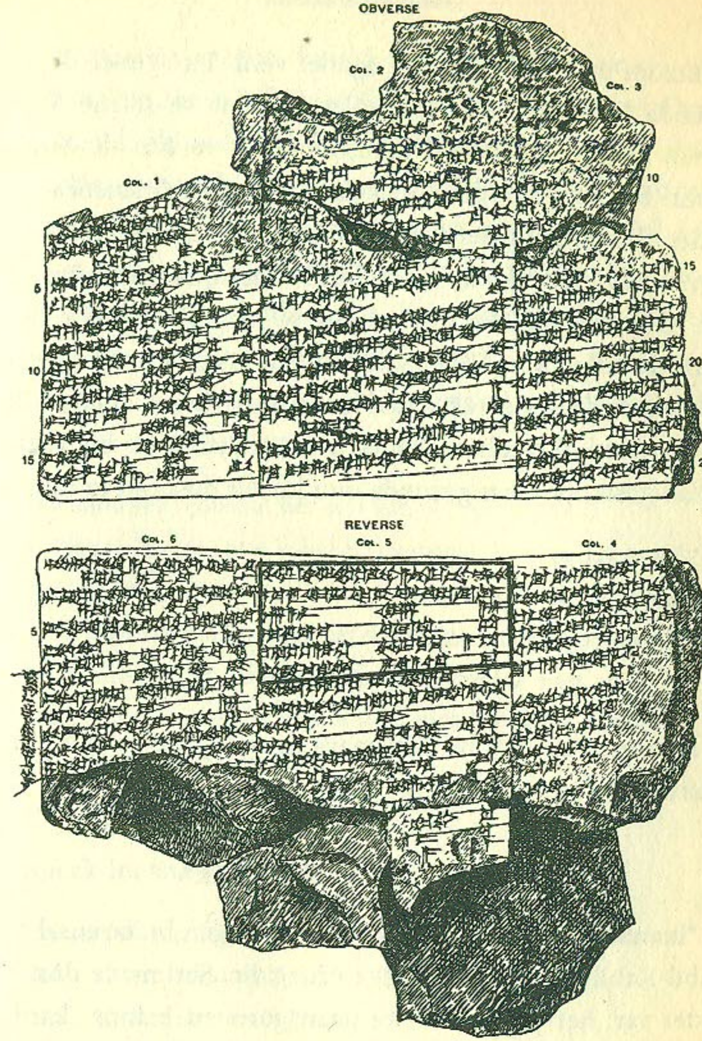
---

2. ŞEKİL: TUFAN

Burada 1914 yılında Poebel tarafından yayımlanan tufan tabletinin ön ve arka yüzü görülmektedir.[88] Bu pasaj tufanı anlatan dizeleri içerir ve şöyle okunur:

1. *tu$_{15}$-hul-tu$_{15}$-hul-ni-gur$_{4}$-gur$_{4}$-gal du-a-bi ur-bi i-sug-gi-es*
2. *a-ma-ru ugu-kab-dug$_{4}$-ga ba-an-da-ab-ur-ur*
3. *u$_{4}$-7-am gi$_{6}$-7-am*
4. *a-ma-ru kalam-ma ba-ur-ra-ta*
5. *^{gis}ma-gur$_{4}$-gur$_{4}$ a-gal-la tu$_{15}$-hul-bul-bul-a-ta*
6. *^{d}utu im-ma-ra-è an-ki-a u$_{4}$-ga-ga*

Çeviri için 174-175. sayfalara bakın.

TUFAN
(Açıklama için yan sayfaya bakınız.)

Bunun üzerine annesi ona öğütler verir. Bu öğütler doğrultusunda Ninab'da büyük bir şölen kurulur ve şölene Kazallu'nun koruyucu tanrısı Numuşda, karısı ve kızı ile birlikte katılır. Bu şölen sırasında Martu'nun yaptığı kahramanca gösteriler –bu bölümü içeren pasaj kısmen kırıktır ve büyük bölümü anlaşılmamaktadır– Kazallu'lu Numuşda'nın hoşuna gider. Ödül olarak Martu'ya gümüş ve lacivert taş verir; ama Martu kabul etmez; ödül olarak Numuşda'nın kızının elini ister. Numuşda sevinerek kabul eder; kızı da razı olur, buna karşın yakın akrabalarından birisi Martu'yu kaba bir barbar olarak gösterip, kızın gözünde onu küçük düşürmeye çalışır:

"Çiğ et yer o,
Hayatında bir evi olmamıştır,
Öldüğünde gömülmeyecek,
Ey ...nim, niye Martu'yla evleniyorsun?"

Numuşda'nın kızı bu tartışmaya basitçe şöyle karşılık verir: "Martu ile evleneceğim ben," ve şiir biter.

İNANNA ÇİFTÇİYİ YEĞLER[x]

"İnanna Çiftçiyi Yeğler" diye adlandırdığım bu tarımsal mit[90] Habil-Kabil motifinin bir başka örneğidir. Şiirimizde dört karakter var: her yerde hazır ve nazır görünen İnanna; kardeşi güneş-tanrısı Utu; çoban-tanrı Dumuzi; çiftçi-tanrı Enkimdu. Öykü şöyledir; İnanna bir eş seçmek üzeredir. Kardeşi Utu, çoban-tanrı Dumuzi ile evlenmesi için ısrar eder, ama o çiftçi-

tanrı Enkimdu'yu yeğler. Bunun üzerine Dumuzi ortaya çıkar ve İnanna'nın neden çiftçiyi yeğlediğini öğrenmek ister; Dumuzi, çiftçinin sahip olduğundan fazlasına sahiptir. İnanna ona yanıt vermez, ama sakin, sakıngan bir tip gibi görünen çiftçi Enkimdu, kavgacı Dumuzi'yi yatıştırmaya çalışır. Dumuzi, çiftçi ona her türden armağanlar –burada metnin anlamının tam olarak çözülemediği belirtilmelidir– hatta İnanna'yı bile vereceğine söz verene değin bir türlü sakinleşmez.

Şiirin okunabilen kısmı güneş-tanrısı Utu'nun kızkardeşi İnanna'ya verdiği bir söylevle başlar:

"Ey kardeşim, çobanın her şeyi var,
Ey bakire İnanna, niye kabul etmiyorsun?
Yağı iyidir, hurma-şarabı iyidir,
Çobanın elinin dokunduğu her şey parlar,
Ey İnanna, her şeyi olan Dumuzi ...,
Mücevherler ve değerli taşlarla *dolu*, niye kabul etmiyorsun?
İyi yağını seninle yiyecek,
Kralın *koruyucusu*, niye kabul etmiyorsun?"

Ancak İnanna reddeder:

Her şeyi olan çobanla evlenmeyeceğim,
Yeni ...de *yürümeyeceğim*,
Yeni ...de *dua okumayacağım*,
Ben, bakire, çiftçiyle evleneceğim,
Bitkileri bol yetiştiren çiftçi,
Tahılı bol yetiştiren çiftçiyle."

Bunu izleyen, İnanna'nın seçim nedenlerini sıraladığı yirmi kadar dize kırıktır. Sonra çoban-tanrı Dumuzi gelip onun seçimine karşı çıkar – karmaşık biçimde etkin cümle örüntüsü ile özellikle dikkat çekici bir pasajdır bu:

Çiftçinin benden fazla, çiftçinin benden fazla,
Çiftçinin benden fazla nesi var?
O bana kara giysisini verirse, ben de ona, çiftçiye, kara koyunumu veririm,
O bana ak giysisini verirse, ben de ona, çiftçiye, ak koyunumu veririm,
O bana ilk hurma-şarabını ikram ederse, ben de ona, çiftçiye, *sarı* sütümü ikram ederim,
O bana iyi hurma-şarabını ikram ederse, ben de ona, çiftçiye, *kisim*-sütümü ikram ederim,
O bana 'yürek-buran' hurma-şarabından ikram ederse, ben de ona, çiftçiye, *köpüklü* sütümden ikram ederim,
O bana *sulu* hurma-şarabından ikram ederse, ben de ona, çiftçiye, *bitki*-sütümden ikram ederim,
O bana iyi yemeklerini verirse, ben de ona, çiftçiye, *nitirda*-sütümü veririm,
O bana iyi ekmeğini verirse, ben de ona, çiftçiye, *bal*-peynirimi veririm,
O bana küçük fasulyelerini verirse, ben de ona küçük peynirlerimi veririm;
Yiyebildiğinden çok, içebildiğinden çok,
Daha çok yağ ikram ederim ona, daha çok süt ikram ederim ona;
Benden fazla, çiftçinin benden fazla nesi var?"

Bundan sonraki dört dizenin anlamı açık değil; sonra Enkimdu'nun yatıştırma çabası gelir:

Sen, ey çoban, niye kavga çıkarırsın?
Ey çoban, Dumuzi, niye kavga çıkarırsın?
Benimle kendini, ey çoban, benimle kendini niye karşılaştırırsın?
Koyunların toprağın otunu yesin,
Çayırlarımda koyunların *otlasın*,
Zabalam'ın tarlalarında tahılları yesinler,
Bütün sürülerin Unun ırmağının suyunu içsin."

Ama çoban istifini bozmaz:

Benim, çobanın düğününe, ey çiftçi, dostum olarak gelme,
Ey çiftçi, Enkimdu, dost olarak, ey çiftçi gelme."

Bunun üzerine çiftçi ona her türden armağanlar teklif eder:

Buğday getireceğim sana, fasulye getireceğim,
... fasulyesi getireceğim sana,
Bakire İnanna'yı *(ve) hoşuna giden her şeyi*,
Bakire İnanna'yı ... getireceğim sana."

Şiir böylece, görünüşte çoban-tanrı Dumuzi'nin çiftçi-tanrı Enkimdu'yu alt etmesiyle sona erer.

V. BÖLÜM

KAYNAKLAR VE NOTLAR

Notlarda kullanılan kısaltmaların listesi aşağıda verilmiştir:

AO Louvre Müzesi, Paris. Antiquités orientales. (İzleyen sayı katalog numarasıdır)

AOF *Archiv für Orientforschung* (Berlin, 1923-).

AOR *Archiv Orientální* (Prag, 1928-).

AS Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü. *Assyriologi- cal Studies* (Chicago, 1931-).

AS No. 10 Kramer, Samuel N. *Gilgamesh and the huluppu-tree* (1938).

AS No.11 Jacobsen, Thorkild. *The Sumerian king list* (1939).

AS No. 12 Kramer, Samuel N. *Lamentation over the destruction of Ur* (1940).

ASKT Haupt, Paul. *Akkadische und sumerische Keilschrifttexte* (Leipzig, 1881-1882).

ATU *Altorientalische Texte und Untersuchungen*, ed. Bruno Meisner (Leiden, 1916-).

BA *Beitrage zur Assyriologie und semitischen Sprachwissenschaft*, ed. P. Haupt ve F. Delitzsch (Baltimore ve Leipzig, 1890-1927).

BASOR *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* (Baltimore, 1919-).

BE Pennsylvaina Üniversitesi'nin Babil kazıları. Dizi A: *Cuneiform texts*, ed. H. V. Hilprecht (Philadelphia, 1893-1914).

BE XXIX Radau, Hugo. *Sumerian hymns and prayers to god Nin-ib, form the temple library of Nippur* (1911).

BE XXXI Langdon, Stephen H. *Historical and religious texts from the temple library of Nippur* (1914).

BBI Baron, George A. *Miscellaneous Babylonian inscriptions* (New Haven, 1918-).

BL Langdon, Stephen H. *Babylonian liturgies* (Paris, 1913).

CBS Pennsylvaina Üniversitesi Müzesi. Babil bölümü kataloğu (Numaralandırılmıştır). Notlarda verilen CBS numaraları henüz yayımlanmamıştır.

CT British Museum. *Cuneiform texts from Babylonian tablets ... in the British Museum* (Londra, 1896-).

GSG Poebel, Arno. *Grundzüge der sumerischen Grammatik* (Rostock, 1923).

HAV Radau, Hugo. "Miscellaneous texts from the temple library of Nippur," *Hilprecht anniversary volume* (Leipzig, 1909): 374-457.

HRETA Nies, J. B. ve C. E. Keiser. *Historical, religious and economik texts and antiquities* (New Haven, 1920).

JAOS Journal of the *American Oriental Society* (Boston, 1849).

JRAS *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (Londra, 1834-).

K British Museum. Koyuncuk koleksiyonu. (İzleyen sayı katalog numarasıdır.)

KAR Ebeling, Erich. *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts* (Wissenchaftliche Veröffentlichungen der Deutsche Orient-Gesellschaft, Cilt. 28, Kısım 1-4 ve Cilt. 34, Kısım 1-; Leipzig, 1919-).

KGV Abel, L. ve H. Winkler. *Keilschrifttexte zum Gebrauch bei Vorlesungen* (Berlin, 1890).

MVAG *Mitteilungen der Vorderasiatisch-aegyptische Gesellschaft* (Berlin, 1896-1908; Leipzig, 1909-).

Ni — Asari-atika müzeleri (Eski Şark Eserleri Müzesi), İstanbul. Nippur koleksiyonu. (İzleyen sayı katalog numarasıdır.) Notlarda verilen bütün Ni numaraları SLTN'de yayımlanacaktır.

OECT — *Oxford editions of cuneiform texts* (Londra, 1923-).

- *OECT I* — Langdon, Stephen H. *Sumerian and Semitic religious and historical texts* (Londra, 1923).

PBS — Pennsylvania Üniversitesi Müzesi. *Publications of the Babylonian section* (Philadelphia, 1911-).

- *PBS I 1* — Myhrman, David W. *Babylonian hymns and prayers* (1911).
- *PBS I 2* — Lutz, Henry F. *Selected Sumerian and Babylonian texts* (1919).
- *PBS IV 1* — Poebel, Arno. *Historical texts* (1914).
- *PBS V* — Poebel, Arno. *Historical and grammatical texts* (1914).
- *PBS VI 1* — Poebel, Arno. *Grammatical texts* (1914).
- *PBS X 1* — Langdon, Stephen H. *Sumerian epic of paradise, the flood and the fall of man* (1915).
- *PBS X 2* — Langdon, S. H. *Sumerian liturgical texts* (1917).
- *PBS X 4* — Langdon, S. H. *Sumerian liturgies and psalms* (1919).
- *PBS XII* — Langdon, S. H. *Sumerian grammatical texts* (1917).
- *PBS XIII* — Legrain, Leon. *Historical fragments* (1922).

PRAK — Genouillac, Henri de. *Premières recherches archéologiques à Kich* (2 cilt; Paris, 1924-1925).

R — Rawlinson, Sir Henry. *The cuneiform inscriptions of Western-Asia* (5 cilt; Londra, 1861-1884; 4. Cilt, 2. Baskı, 1891).

RA — *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale* (Paris, 1884).

SAK — Thureau-Dangin, François. *Die sumerischen und akkadischen Königsinschriften* (Leipzig, 1907).

SBH — Resiner, George A. *Sumerisch-babylonische Hymnen nach Thontafeln griechischer Zeit* (Berlin, 1896).

SEM — Chiera, Edward. *Sumerian epics and myths* (Doğu Enstitüsü yayınları XV; Chicago, 1934).

SL — Kramer, Samuel N. "Sumerian literature," *Proceedings of the American Philosophical Society* 85.293-323, 1942.

SLTN — Kramer, Samuel N. *Sumerian literary texts from Nippur in the Museum of the Ancient Orient* (Bağdat'taki American School of Oriental Research ve American Council of Learned Societies'in himayesinde yakında yayımlanacaktır.)

SRT — Chiera, Edward. *Sumerian religious texts* (Crozer Theological Seminary. Babylonian publications I: Upland, Pa., 1924).

STVC — Chiera, Edward. *Sumerian texts of varied contents* (Doğu Enstitüsü yayınları XVI; Chicago, 1934).

TRS — Genouillac, Henri de. *Textes religieux sumériens du Louvre*, Cilt I-II (Louvre Müzesi, Department des antiquités orientales, *Textes cunéiformes*, Cilt XV-XVI; Paris, 1930).

U — British Museum ve Pennsylvania Üniversite Müzesinin Mezopotamya'daki ortak kazısı. Ur koleksiyonu. (İzleyen sayı katalog numarasıdır.)

VS — Staatliche Museen, Berlin. *Vorderasiatische Sehriftdenkmaler* (Leipzig, 1907-).

- *VS II* — Zimmern, Heinrich. *Sumerische Kultlieder aus altbabylonischer Zeit, 1. Reihe* (1912).
- *VS X* — Zimmern, Heinrich. *Sumerische Kultlieder aus altbabylonischer Zeit, 2. Reihe* (1913).

VAT — Staatliche Museen, Berlin. Tontafelsammlung, Vorder-asiatische Abteilung. (İzleyen sayı katalog numarasıdır.)

DİPNOTLAR

1. "Enmerkar Destanı" diye adlandırabileceğimiz bu şiirin mevcut metni aşağıdaki tablet ve parçalarla yeniden kurulmuştur: CBS 29.13.194, 29.16.422; PBS V 8; PBS XIII 8; SEM 14, 16; SRT 34. Şu parçalar da bu yapıta ait olabilir: BE XXXI 44 (krş. Kramer, JAOS 60.250); CBS 2291, 7859; HAV 9. "Enmerkar Destanı," aynı Enmerkar ile ilgili olan ve "Enmerkar ve Enmuşkeşdanna" diye adlandırılabilecek diğer destansı öyküden ayrı tutulmalıdır. İkinci şiirin mevcut metni aşağıdaki tablet ve parçalarla yeniden kurulmuştur: Ni 2283; *PBS V* 9, 10; *SEM* 13, 18, 19. Büyük bir olasılıkla şu parçalar da buna ait olabilir: CBS 29.16.450; *HAV* 17; *SEM* 17. *SL* 320'de Uruk adına Aratta'yı zapt etmesi sırasında Enmerkar'ın yiğitlikleri ile ilgili tek bir destansı yapıt bulunduğunu sanıyordum. Şimdi ise, gerçekte iki destanımız var gibi görünüyor. *SL*'de "daha büyük kısım" olarak betimlenen ilki, yukarıda "Enmerkar Destanı" olarak belirtileni karşılar; *SL*'de "küçük kısım" olarak betimlenen ikincisi "Enmerkar ve Enmuşkeşdanna"yı karşılar. Ayrıca, bu iki şiire ait olan parçaların numarasının *SL* 320'de dendiği gibi 25 değil, 20 olduğuna dikkat edin.
2. Bu pasajın çevriyazısı ve çevirisi şöyledir:

   1. u_4-ba mus-nu-gal-la-am gir nu-gal-la-am (ka nu-gal-la- am)

   2. ur-mah nu-gal-la- am ur-zir(?) ur-bar-ra nu-gal-la-am

   3. ni-te-ga su-zi-zi-i nu-gal-la-am

   4. lu-lu_6 gaba-su-gar nu-um-tuku-am

   5. u_4-ba kur-subur ki-he-me-zi

   6. eme-ha-mun ki-en-gi kur-gal-me-nam-nun-na-kam

   7. ki-uri kur-me-te-gal-la

   8. kur-mar-tu-u-Sal-la-na-a

   9. an-ki-nigin-na uku-sag-si-ga

   10. ^{d}en-lil-ra eme-as-am he-en-na-da-[*si*(?)-*el*(?)]

   Bir zamanlar, ne yılan, ne akrep ne de *sırtlan* vardı,
   Ne aslan, ne *yabani köpek*, ne de kurt vardı,
   Ne korku vardı, ne dehşet,
   İnsanın rakibi yoktu.
   Bir zamanlar, Şubur (Doğu) ülkesi, erdemli yasaların, bolluğun yurdu,
   Uyumlu-dilli Sümer (Güney), "prenslik yasaları"nın yüce ülkesi,
   Uri (Kuzey), *gerekli* her şeyin sağlandığı ülke,
   Güvenlik içinde dinelen Martu (Batı) ülkesi,
   Bütün evren, *uyum* içindeki halklar,
   Enlil'e tek dilde *övgü* düzerlerdi.
3. Akadca terimi şimdi Asur ve Babil diye bilinen ülkelerde konuşulmuş olan Sami diline karşılık kullanılmaktadır; eskiden bu dili belirtmek için kullanılan Asurca ve Babilce terimleri Akadcanın en iyi bilinen iki lehçesinin adlarıdır.
4. Sümer ve Sümerlilerin doyurucu bir tarihi henüz yazılmamıştır. Yine de, ilgilenen okurlar şu eserleri gözden geçirmekle Sümer tarihinin temel örüntüsü ve ana sorunları konularında göreceli olarak yeterli bir yönlendirme bulacaklardır: L. W. King, *A History of Sumer and Akkad* (Londra, 1910); *The Cambridge Ancient History*, Cilt I (1923; özellikle X-XII bölümler, Stephen Langdon); C. L. Wooley, *The Sumerians* (Oxford, 1929); E. A. Speiser, *Mesopotamian Origins: The Basic Population of the Near East* (Philadelphia, 1930); Henri Frankfort, *Archaeology and the Sumerian Problem* (Oriental Institute Studies in Ancient-Oriental Civilization, No. 4; Chicago, 1932); W. F. Albright, *From the Stone Age to Christianity* (Baltimore, 1940). Okur bu kitaplardaki ifadelerde ciddi ayrılıklar, tutarsızlıklar ve çelişkilerin hiç de az olmadığını görecektir; ilgili kaynak malzemenin nitelik açısından fazlasıyla karmaşık olduğu ve bu konudaki çalışma ve yorumlamanın hâlâ sürekli ve

ilerleyen bir değişim geçirdiği akıldan çıkarılmamalıdır.

5. Çiviyazısı dizgesinin çözülmesinin daha ayrıntılı bir açıklaması için bkz., E. A. Wallis Budge, *The Rise and Progress of Assyriology* (Londra, 1925); ayrıca burada konuyla ilgili kusursuz bir kaynakça da bulunabilir. Özellikle Sümercenin çözülmesi çin bkz., F. H. Weissbach, *Zur Lösung der Sumerischen Frage* (Leipzig, 1897). Tarihsel kuşkuculuğun bir sonucu olarak, aksini gösteren bütün kanıtlara karşın ünlü şarkiyatçı J. Halèvy yirminci yüzyılın başlarına değin, Mezopotamya'da Sümer halkının ve dilinin varolduğunu inkar etmeyi sürdürdü. Önyargılı ve kişisel olarak öne sürdüğü görüşlerine göre, Babil'de Samiler dışında bir halk varolmamıştı. Sözde Sümer diline gelince, sadece Samiler tarafından ruhban sınıfı için gizli amaçlarla türetilmiş yapay bir icattı.
6. Kazı başkanı De Sarzec'in höyükten ayrıldığı bir sırada Arap işçiler tarafından ilk kırk bin tablet çıkarılmıştı. Bunların hepsini antik eser kaçakçılarına vermeyi başardılar, sonuç olarak Avrupa ve Amerika'da Lagaş tabletlerinin bulunmadığı hiçbir önemli koleksiyon yoktur. Eski Şark Eserleri Müzesi'nde, Lagaş'ta ortaya çıkarılan tabletler yıllar içinde çekmecelerde yığıldıkça yığıldı; sayıları konusunda bir tahmin yürütmek güçtür, ancak yaklaşık 100.000 tane olmalıdır.
7. Nippur kazılarının ayrıntılı açıklaması için bkz., J. P. Peters, *Nippur* (2 cilt; New York, 1897); H. V. Hilprecht, *The Excavations in Assyria and Babylonia* (Pennsylvania Üniversitesi Babil ekibi, dizi D: *Researches and Treatises*; Philadelphias, 1904); C. S. Fischer, *Excavation at Nippur* (Berlin, 1907). Tablet malzemesi *BE* ve *PBS*'nin iki sayısında büyük oranda yayımlanmıştır; bkz., *Orientalia* 27.9-10, 13-14; ek olarak, *BBI, HAV, SEM, SRT, STVC*; ayrıca Leon Legrain, *Babylonian Inscriptions and Fragments from Nippur and Babylon* (*PBS XV*, 1926); Edward Chiera, *Sumerian Lexical Texts from the Temple School of Nippur* (Oriental Institute Publications XI; Chicago, 1929). Nippur'dan mühürler ve tuğlalar için bkz. Leon Legrain, *Ther Culture of the Babylonians from Their Seals in the Collections of the Museum* (*PBS XIV*, 1925), ve *Terra Cottas from Nippur* (*PBS XVI*, 1930).

8. Sümer kent devletlerindeki kazıların ayrıntılı açıklaması için bkz. *Handbuch der Archaologie im Rahmen des Handbuchs der Altertumwissenschaft I* (ed. Walter Otto; Münih, 1939), s. 644 vd.; ayrıca Seton Lloyd, *Mesopotamian Excavations on Sumerian Sites* (Londra, 1936).
9. Sümer ekonomik belgelerini içeren yayımların geniş bir listesi için bkz. *Orientalia* 27.31-40 ve AOF yıllık kaynakçaları.
10. Bu malzemenin büyük bölümü seçkin Fransız Asurolog tarafından 1907 gibi erken bir tarihte *SAK*'ında bir araya getirilmiş, çevriyazıları ve çevirileri yapılmıştır; bu kitap hâlâ temel ve değişmez kaynaktır. Yakın zamanlarda bu malzemeye yapılan en önemli katkı C. J. Gadd ve L. Legrain'in *Royal Inscriptions*'ıdır (British Museum ve Pennsylvania Üniversite Müzesi'nin ortak Mezopotamya kazıları yayınları. *Ur Excavations, Texts I.*, Londra, 1928).
11. Yayın listesi için bkz. *Orientalia* 27.31-40 ve AOF yıllık kaynakçaları. Matematik metinleri şimdi özellikle geniş kapsamlı bulunmaktadır; krş. Thureau-Dangin (RA 24-35) ve Otto Neugebauer, *Mathematische Keilschrifttexte* (Berlin, 1935-1937).
12. Ilgili yayınlar *CT, XV, CT XXXVI, OECT I, PRAK, TRS, VS II, VS X*'dir. Az sayıda edebi tablet doğal olarak diğer koleksiyonlarda bulunmaktadır. Profesör Stephens ve Goetze'dan aldığım bilgiye göre, özellikle, Yale Babil Koleksiyonu'nda satıcılardan alınmış oldukça fazla Sümer edebi tableti bulunmaktadır. Kuşkusuz bunların çoğu Nippur'dan çıkarılmıştır.
13. Sümer destanları ve mitlerinin daha ayrıntılı açıklaması için bkz. *SL* 318-323.
14. Bu malzemenin daha ayrıntılı bir tartışması *SLTN*'nin girişinde bulunabilir.

15. *AS No 12.*

16. Katalog tabletinin içeriğinin bilimsel çözümlemesi için bkz. Kramer, "Oldest Literary Catalogue", *BASOR* 88.10-19.

17. Çiviyazısı dizgesinin kökeni ve gelişim ile ilgili başlıca çalışmalar şunlardır: F. Thureau-Dangin, *Recherches sur l'ecriture cunéiforme* (Paris, 1898); G. A. Barton, *The Origin and Development of Babylonian Writing* (*BA IX*); A. Deimel, *Liste der archaischen Keilschriftzeichen* (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft, Bd. 40; Leipzig, 1922); E. Unger, *Die Keilschrift* (Leipzig, 1929); A. Falkenstein, *Archaische Texte aus Uruk* (Ausgrabungen der Deutschen Forschungsgemeinschaft in Uruk-Warka, Bd. 2; Leipzig, 1936).

18. Tabloya (şekil.1) yukarıdan aşağıya doğru bakacak olursak, şunları görürüz:

1. Bir yıldız resmidir; bu aslında Sümerce *an*, "gök" sözcüğünü simgeler. Bununla birlikte aynı işaret *dingir*, "tanrı" sözcüğünü göstermek için de kullanılmıştır.
2. *Ki*, "yer" sözcüğünü simgeler. Işaretin yorumu hâlâ tartışmalı olmakla birlikte, yerin resminin yapılmaya çalışıldığı açıktır.
3. İnsan gövdesinin üst kısmının az çok uyarlanmış resmi olabilir; *lu*, "insan" sözcüğünü simgeler.
4. Vulva resmidir; *sal*, "vulva" sözcüğünü gösterir. Aynı işaret *munus*, "kadın" sözcüğünü de simgeler.
5. Dağ resmidir; ilk anlamı "dağ" olan *kur* sözcüğünü simgeler.
6. Sümer yazı dizgesini ilk icat edenler tarafından zekice geliştirilmiş bir işareti gösterir; sıradan resim-yazı simgeleri belli güçlükler taşıdığından, bunlar aracılığıyla resimsel sözcükleri gösterebiliyorlardı. Okurun da dikkatini çekeceği gibi, *geme*, "köle-kız" simgesi gerçekte, *munus*, "kadın" ve *kur*, "dağ" sözcük işaretlerinin birleştirilmesinden oluşmuştur; yani tablomuzdaki 4. ve 5. işaretler. Dolayısıyla, bu bileşik işaret, sözcüğü sözcüğüne "dağ-kadın" düşüncesini açıklar. Ama Sümerler köle-kızlarını çoğunlukla çevrelerindeki dağlık bölgelerden ele geçirdiklerinden bu bileşik işaret tam olarak Sümerce "köle-kız", *geme* sözcüğünü göstermektedir.
7. Baş resmidir; Sümerce *sag*, "baş" sözcüğünü simgeler.
8. Bu da baş resmidir, bununla birlikte, başın alt kısmında yer alan dikey çizgiler ağzı göstermektedir. Dolayısıyla bu işaret Sümerce *ka*, "ağız" sözcüğünü simgeler. Aynı işaret doğallıkla *dug*, "konuşmak" sözcüğünü de gösterir.
9. Büyük bir olasılıkla yiyecek kabı olarak kullanılan bir tas resmidir; *ninda*, "yiyecek" sözcüğünü simgeler.
10. Ağız ve yiyecek işaretlerinin bileşimi olan bir işarettir (tabloda 8. ve 9.); *ku*, "yemek" sözcüğünü simgeler.
11. Akarsu resmidir; *a*, "su" sözcüğünü simgeler. Bu işaret, Sümer yazısının kaba, resim-yazı niteliğini giderek kaybedip fonetik bir yazı dizgesine dönüş sürecini kusursuz olarak gösterir. Söylendiği gibi, 11 numaralı işaret aslında Sümerce *a*, "su" sözcüğünü simgelemek için kullanılıyordu. Bununla birlikte, Sümerlerin, söylenişi *a*, "su" sözcüğüyle aynı, ancak tamamıyla başka bir anlama, "içinde" anlamına gelen, bir diğer *a* sözcükleri vardı. Bu "içinde" sözcüğü, resimsel olarak ifade etmenin çok güç olduğu, ilişki gösteren ve bir kavramın yerini alan bir sözcüktür. O zaman Sümer yazısının mucitleri "içinde" sözcüğünü göstermek için ister istemez epeyce karmaşık bir resim-işareti icat etmeye çalışmak yerine parlak bir düşünce buldular ve iki sözcük de birbirinin aynı gibi olduğundan *a*, "su" sözcüğünün işaretini kullandılar. Bir başka deyişle ilk Sümer kâtipler, iki sözcüğün sesi özdeşse, aslında belli bir sözcüğe ait olan bir işaretin tamamıyla farklı anlamdaki başka bir sözcük için kullanılabileceğini fark ettiler. Bu uygulamanın yaygınlaşmasıyla, Sümer yazısı resim-yazı niteliğini yitirip, giderek daha da fonetik bir yazı halini almaya başladı.

12. "Ağız" ve "su" sözcüklerinin bir bileşimidir (8 ve 11 numaralar); *nag*, "içmek" sözcüğünü simgeler.
13. Yürüme konumundaki bir ayak ve üst kısmının resmidir; *du*, "gitmek" sözcüğün yanı sıra *gub*, "durmak" sözcüğünü de simgeler.
14. Bir kuş resmidir; *mushen*, "kuş" sözcüğünü simgeler.
15. Balık resmidir; *ha*, "balık" sözcüğünü simgeler. Bu işaret Sümer yazısının fonetik gelişimi için bir başka örnek oluşturur. Çünkü Sümerce *ha* sözcüğü yalnızca "balık" değil "-ebilmek" anlamına da geliyordu; yani, Sümerlerin söyleyişi aynı, ama anlamı farklı iki tane *ha* sözcükleri vardı. Böylelikle, yazının gelişiminin başlangıcında Sümer kâtipler aynı 11 numaradaki *a*, "su" işaretini *a*, "içinde" sözcüğünü göstermek için kullandıkları gibi, *ha*, "balık" işaretini fonetik olarak özdeş *ha*, "-ebilmek" sözcüğünü göstermek için kullanmaya başladılar.
16. Bir öküzün başı ve boynuzlarının resmidir; *gud*, "öküz" sözcüğünü simgeler.
17. Bir inek başı resmidir; *ab*, "inek" sözcüğünü simgeler.
18. Arpa başağı resmidir; *se*, "arpa" sözcüğünü simgeler.

Birinci sütunda bulunan, ayrıntısıyla gözden geçirdiğimiz işaretler günümüze kadar ulaşmış Sümer yazısının gelişimindeki en erken dönemdendir. Bununla birlikte, resim-yazının icadının üzerinden çok geçmeden Sümer yazarlar resim-yazılar ters dönecek biçimde tableti çevirmeyi daha kullanışlı buldular. Yazı gelişirken, bu uygulama standart hale geldi ve işaretler düzenli olarak 90 derece döndürüldü. Tabletimizin ikinci sütununda resim-yazı işaretleri dönmüş olarak gösterilmektedir. Bugünkü verilerimizden yola çıkarak, bu resim-yazının kabaca İÖ 3200-2800'den kalma olduğu söylenebilir. Üçüncü sütun, kabaca İÖ 2800-2600'lere tarihlenebilecek "kadim" yazı olarak adlandırabileceğimiz yazıyı gösterir. Dördüncü sütun, İÖ 2600-2450, klasik dönemin işaret-biçimlerini içerir; Bu dönemin yazıtları bugün bilinen en saf Sümerceyi kapsar. Nippur kadim silindiri (resim III), herhalde bu dönemin sonuna ait bilinen en eski miti gösterir.

Beşinci sütun Sargon devri, kabaca İÖ 2450-2150, işaret-biçimlerini içerir; Sümerlerin Samiler ve Gutiler tarafından ciddi bozgunlara uğramaları bu dönemde olmuştur. Kabaca İÖ 2150-2050'de, Yeni-Sümer devrinde Sümer etkisi kısa bir dönem canlandı. Altıncı sütun bu dönemin Sümer yazısını gösterir. İÖ yaklaşık 2050'de Ur kentinin yıkılışıyla Sümerin siyasi varlığı gerçekten sona erdi. Bunu izleyen dönem, kabaca İÖ 2050-1700, "erken Sümer-sonrası" diye bilinir. Artık yaşayan bir dil olmayan Sümerce bu dönem boyunca Sami fatihlerin edebi ve dinsel dili olarak kaldı. Çoğu çok daha önce oluşturulmuş olsa da, kaynak malzememizin büyük bölümü bu dönemde yazıldı; o zaman kullanılan işaret-biçimleri yedinci sütundadır. Son sütun İÖ birinci binyılda Asur kraliyet kâtiplerince kullanılan yazıyı gösterir. Ondokuzuncu yüzyılın Avrupalı bilim adamlarının ilk olarak çalıştıkları ve çözdükleri yazı, gerçekten de bu sonuncu, oldukça geleneksel hale getirilmiş olan yazıdır. Ve mantığa aykırı bir biçimde, günümüzde de öğrencilere ilk öğretilen çivi yazısı bu yazıdır.

19. Metnin kusursuz bir kopyası için bkz. F. Thureau-Dangin, *Les cylindres de Gudea, decouverts par Ernest de Sarzec à Tello* (Louvre Müzesi, Departement des antiquités orientales, Textes cunéiformes, cilt VIII; Paris, 1925); çevriyazı ve çeviri için bkz. *SAK* 88-141.
20. *BBI 1.*
21. Tartışma ve kaynakça için bkz. Albright, *From the Stone Age to Christianity*, s. 11 vd.
22. Babillilerin Sümer edebiyatından yaptıkları ödünçlemelerin karşılaştırmalı tam bir çözümlemesi için bkz. A. Heidel, *The Babylonian Genesis*'e dair (Chicago, 1942) *JAOS* 63.69-73'de yaptığım eleş-

tiri.

23. *The Chicago Syllabary and the Louvre Syllabary AO* 7661 (*AS* No. 7, 1940).

24. Metnin çevriyazısı ve çevirisinin yanı sıra Sümer dilbilgisi için önemini gösteren bilimsel bir çözümlemesi için bkz. *PBS* VI 1, s. 29-53.

25. *I. e. GSG.* Ayrıca bkz. *SL* 320'deki yorum. Poebel'in dilbilgisine ek olarak hazırlamış olduğu *Sumerische Lesestücke*'ye gelince (bkz. *AOR* 8.27, not 2; orada dile getirilen umutlar gerçekleşmedi), ne yazık ki hâlâ yayımlanmamıştır.

26. Sözlükçe sorunlarının tam bir tartışması, "The present status of Sumerian lexicology and lexicography" adlı yakında yayımlanmasını umduğum çalışmamda bulunabilir.

27. Bunlar *SEM* ve *STVC*'dir.

28. Bkz. *SL* 320-323 ve ek olarak "İnanna Çiftçiyi Yeğler" (bkz. s. 178).

29. James Hasting tarafından yayına hazırlanmıştır. 13 cilt; Edinburgh, 1908-1927. Bkz. "Cosmogony and Cosmology" makalesi, 4. Cilt, s. 125-179.

30. L. H. Gray, J. A. MacCulloch ve G. F. Moore tarafından yayıma hazırlanmıştır; Boston, 1916-1932. IX. Ciltte, *Semitic Mythology* (1931); Stephen Langdon, Sümer mitolojik kavramlarının bazılarını açıklama girişiminde bulunmuştur. Buna karşın, o zaman elde bulunan malzemenin sınırlı oluşu ve her zamanki linguistik zorluklar nedeniyle, orada taslak halinde verilen malzemenin çoğu güvenilmez ve yanlış yönlendiricidir.

31. Bununla birlikte, bugün için göreceli olarak bu küçük, ama değerli malzemenin kesin bir biçimde yorumlanamayacağı açıkça kabul edilmelidir. Desenlerde çizilen tanrıları tanıyabilmemiz ya da hareketlerin anlamlarını kabaca bile olsa yorumlayabilmemiz olanaklı değildir. Ellerindeki sınırlı yer ve araçlar ile mühürcülerin "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı" ya da İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi"nde anlatılan türden bağlantılı bir öykü resmetmeye çalışmaları hiç de olanaklı değildir. Sınırlarını aşmak için, bir özetleme ve gelenekselleştirme dizgesi geliştirdiyseler de, bizler ona nüfuz edecek durumda değiliz. Böylece, şimdi elimizde okunabilir bir çok Sümer mitolojisi malzemesi olmasına karşın, silindir mühür desenlerinden çok azı destanlar ve mitlerde anlatılanlarla özdeşleştirilebilir. Yine de, VI, IX, XIII ve XVIII. resimlerin gösterdiği gibi, bu değerli malzemenin bazıları çok açıklayıcı ve öğreticidir. XVIII. resimdeki ilk iki desen dışında bütün görsel malzeme *Cylinder Seals*'den alınmıştır; bu kitap Chicago Üniversitesi, Doğu Enstitüsü'nden, konunun başuzmanı olan Henri Frankfort tarafından yayımlanmıştır.

32. Ayrıntılı olarak yayımlanmış metinler şunlardır: *BE* XXXI 35, 55 (bkz. *JAOS* 60.246, 254; ayrıca *AS* No. 11, s. 89, not 128); *HAV* 11, 12; *SEM* 21, 22; *SRT* 39; *U* 9364 (=*RA* 30.127 vd.).

33. *GSP* s. 4.

34. *AS* No 10.

35. Bunlar *CBS* 10400, 15150, 29.13.438, 29.13.536, 29.15.993, 29.16.58, 29.16463; Ni 4249.

36. *SEM* 21.

37. Bu dizelerin Sümerce çevriyazısı şöyledir:

1. *an ki-ta ba-ra-bad-du-a-ba*
2. *ki an-ta ba-da-sur-ra-a-ba*
3. *mu-nam-lú-lu$_6$ ba-gar-ra-a-ba*
4. *u$_4$ an-ni an ba-an-ir$_{10}$-a-ba*
5. *^{d}en-lil-li ki ba-an-ir$_{10}$-a-ba*
6. *^{d}eres-ki-gal-la kur-ra sag-rig$_7$-bi-se im-ma-ab-rig$_7$-a-ba*

38. Metin *PBS* X 4, 16'da Langdon tarafından kopyalanmıştır.

39. Bu dizelerin Sümerce çevriyazısı şöyledir:

1. *en-e nig-du$_7$-e pa na-an-ga-am-mi-in-e*

2. *en-nam-tar-ra-na-su-nu-bal-e-de*
3. *[d]en-lil-numun-kalam-ma-ki-ta-e_{11}-de*
4. *an ki-ta bad-du-de sag na-an-ga-am-ma-an-si*
5. *ki an-ta bad-du-de sag na-an-ga-am-ma-an-si*

40. Neredeyse sözcüğü sözcüğüne Akadcaya çevrilmiş bu Sümerce şiirin diğer yarısı Babil "Gılgamış Destanı"nın yirminci tableti olarak bilinir; Sümerce şiirimiz, anlamı yarım yüzyılı aşkın süredir karanlıkta kalmış bu Akadca tableti açıklığa kavuşturur. Içerilen sorunların tam bir tartışması, benim *JAOS* için hazırlamış olduğum, F. M. Th. Böhl'ün *Het Gilgamesj-Epos*'un (Amsterdam, 1941) eleştirel incelemesinde bulunabilir.

41. *TRS* 10.36-37. Bu listede An'ın karısı olarak ele alınmış olmasına karşın, *ama-tu-an-ki*, "gök ile yeri doğuran ana" sıfatı özgün niteliğini ortaya çıkarır. Ayrıca bkz. *SEM* 116 i 16 (= *TRS* 71 i 16), burada tanrıça Nammu *ama-pali-u-tu-dingir-sar-sar-ra-ke_4-ne*, "bütün tanrıları doğuran ana-ata" olarak tanımlanır.

42. Evrenin yaratılışının Sümer kavramlarının ve Sami yaratılış destanı *Enuma eliş*'de açıklananların karşılaştırmalı bir çözümlemesi için bkz. *JAOS* 63.69-73'deki yorumlamalarım.

43. Krş. *SRT* 9 ve *TRS* 21'den yeniden onarılmış Sin ilahisi (*JAOS* 60.412).

44. Krş. *HAV* 4.8-10. *HAV* 4'ün "Lugalbanda ve Hurrum Dağı" destansı öyküsünün parçası olması olanaklıdır; bu şiire ait olan diğer tablet ve parçalar *CBS* 7085, 29.16.228; *OECT I* pl. 19 (Stevenson tableti); *SEM* 20; *TRS* 90.

45. Krş. *SEM* 21.44-46 ve eşi *SRT* 39.7-9; ayrıca *AS* No.10, s. 5, 11.45-47, onarılan 47. dize şöyle okunur: *[d]utu gan* (?)*-nun-ta e_{11}-da-a-ni*.

46. Krş. Kiş tableti 1932, 155 (*JRAS* 62.914-921) ii 2, eşleri *CBS* 29.15.364 ve 29.16.84'den onarılabilmiştir, şöyle okunur: *[d]utu ur-ama-ni-[d]nin-gal-la sag-il-la mu-un-du*. Tüm bu metinler, şimdi

hazırladığım bilimsel bir yayın olan "Gılgamış ve Huvava" destansı öyküsünün (bkz. *SL* 321) parçalarıdır.

47. *BBI* 4; ayrıca Barton tarafından tanımlanmış iki-dilli Pinches yazıtına da dikkat edin (*BBI* s. 34).

48. Bunlar *CBS* 8176, 8315, 10309, 10322, 10412, 13853, 29.13.574, 29.15.611; Ni 2707. Sonraki gruplar "birleşikler"i oluşturur: *CBS* 8176+8315+13853; 10309+10412.

49. Metni yeniden oluşturmakta yararlanılan tabletler ve parçalar için bkz. önceki iki not.

50. Yaklaşık olarak 313 dizelik metinden oluşan şiir aşağıdaki tablet ve parçalardan yeniden kurulmuştur: *BL* 1; *CBS* 2244, 2284, 9804, 14026, 29.13.7, 29.13.189, 29.13.223, 29.15.35, 29.15.67, 291.15.74, 29.15.420, 29.15.650; Ni 3047, 4002; *SRT* 24; *STVC* 92. Sonraki gruplar "birleşikler" oluşturur: 2244+29.15.420; 9804+29.15.35+29.15.74; 29.13.7+29.15.650.

51. Yaklaşık olarak 308 dizelik metinden oluşan şiir aşağıdaki tablet ve parçalardan yeniden kurulmuştur: *BBI* 7; *CBS* 3167, 10431, 13857, 29.13.464, 29.16.232, 29.16.417, 29.16.427, 29.16.446, 29.16.448; Ni 2705, 3167, 4004; *SEM* 46; *SRT* 41; *STVC* 125. Sonraki gruplar "birleşikler" oluşturur: *BBI* 7+29.16.142; 13857+29.16.427+ 29.16.446+ 29.16.448.

52. Krş. *JAOS* 54.418 ve *JAOS* 60.239, not 15. Orada listelenen 11 tablet ve parçaya şunlar eklenmelidir: *CBS* 8531, 10310, 10335, 29.16.23, 29.16.436 (dolayısıyla Üniversite Müzesi'ndeki yayımlanmamış parçaların sayısı *JAOS* 60.239, not 15'de söylendiği gibi "en azından 6" değil, 5'tir; Ni 1117, 2337, 2473, 2742 (*JAOS* 60.239, not 15'in yayımından sonra 2 parça benim tarafımdan tespit edilmiştir.)

53. Yaklaşık 200 dizelik metinden oluşan şiir aşağıdaki tablet ve parçalardan yeniden kurulmuştur: *BBI* 8; *BE* XXXI 15; *CBS* 7344, 7916, 15161, 29.15.973; *HAV* 6; *Ni* 2308, 4036, 4094; *SEM* 38,

54, 55, 56, 57; *SRT* 25, 44. Sonraki gruplar "birleşikler" oluşturur: *CBS* 7344+7916+*SEM* 5+*SEM* 77; *CBS* 29.15.973+*SEM* 38. Dolayısıyla, şimdi mite ait 17 parça var ve *SL* 322 no.5'deki ifade buna göre değiştirilmelidir (orada verilen 9 sayısı, yukarıda sözü edilen dört parçanın ilk "birleştirildiklerinde" tek sayılmalarının ve 5 parçanın, *Ni* 2308, 4036,4044, *SEM* 38 ve *SRT* 41, *SL* yayımlandıktan sonra tespit edilmelerinin sonucudur). Şiirin 70 dizesinin çevriyazısı ve çevirisi *SRT* s. 26 ve devamında Chiera tarafından yapılmıştır.

54. *PBS* X 1, 1; ayrıca bkz. Langdon, *Semitic Mythology*, V. Bölüm.
55. *TRS* 62; bkz. *JAOS* 54.417; bu metnin ön 1 ve arka 1'i sırayla *PBS* X 1, 1 iii 21 ve iv 43'ü karşılar (iki metnin oldukça fazla değişkesi vardır).
56. Bu dizelerin Sümerce çevriyazısı şöyledir:
   1. *^d^nin-hur-sag-ga-ke₄ a-sa-ga ba-ni-in-ri*
   2. *a-sa-ga su ba-ni-in-ti a-^d^en-ki-ga-ka*
   3. *u₄-1-am itu-1-a-ni*
   4. *u₄-2-am itu-2-a-ni*
   5. *u₄-3-am itu-3-a-ni*
   6. *u₄-4-am itu-4-a-ni*
   7. *u₄-5-am*
   8. *u₄-6-am*
   9. *u₄-7-am*
   10. *u₄-8-am*
   11. *u₄-9-am itu-9-a-ni nam-munus-a-ka*
   12. *ia-?-gim ia-?-gim ia-dug-nun-na-gim*
   13. *^d^nin-tu ama-kalam-ka ia-?-gim*
   14. *^d^nin-sar in-tu-ud*
57. Metnin yeniden oluşturulmasında yararlanılan tablet ve parçalar için bkz. önceki iki not.

58. Burada Tekvin'in III. kitabındaki "yasak meyve" motifinin özgün örneğine sahip olabiliriz.
59. Şiirin mevcut metni aşağıdaki tablet ve parçalardan yeniden kurulmuştur: *CBS* 29.15.38; *Ni* 4006; *PBS* X 2,1; *SRT* 44; *STVC* 78-80 (bu üç parça bir "birleşik" oluşturur); *TRS* 36; bkz. *JAOS* 54.413 ve *SEM* s. 5, bunların doğrultusunda değiştirilmelidir.
60. 128 dizelik metinden oluşan şiir şu tablet ve parçalardan yeniden kurulmuştur: *BE* XXXI 20; CBS 2167, 2216, 4916, 10314, 10350, 29.13.207, 29.15.337, 29.16184, 29.16.251; *HRETA* 23; *Ni* 4031; *OECT* I pls. 1-4; *PBS* I 2, 105; *PBS* X 2, 20; *SEM* 81-85; *TRS* 54,94. Ayrıca bkz. *JAOS* 54.416; *JAOS* 60.242, not 26, 6 sayısı 9 olmalıdır; *SL* 322 no. 8, 21 sayısı 22 olmalıdır.
61. *PBS* V 25.
62. *PBS* I 1, 1.
63. Ni 4151.
64. Ni 2724.
65. Bu dizelerin Sümerce çevriyazısı şöyledir:
   1. *mu-a-ma mu-a-ma*
   2. *kug-^d^inanna-ra dumu-mu-ur ga-na-ab-si...*
   3. *nam-en nam-si nam-dingir aga-zi-mah (gis)gu-za-nam-lugal*
   4. *kug-^d^inanna-ke₄ su ba-ti*
   5. *mu-a-ma mu-a-ma*
   6. *kug-^d^inanna-ra dumu-mu-ur ga-na-ab-si...*
   7. *pa-mah ebur-subur bara-mah nam-sibad nam-lugal*
   8. *kug-^d^inanna-ke₄ su ba-ti*
66. Bu dizelerin Sümerce çevriyazısı şöyledir:
   1. *mu-a-ma mu-a-ma*
   2. *kug-^d^inanna-ra dumu-mu-ur ga-na-ab-si...*
   3. *nam-nagar nam-tibira nam-dub-sar nam-sumug nam-asgab nam-lu-? nam-dim nam-ad-ke₄*

4. *kug-^{d}inanna-ke$_4$ su ba-ti*

67. Metin dizelerinin yeniden kurulması ayrıntıları şöyledir (dize numaraları yaklaşık olarak verilmiştir): 1-3, kırık; 4-30 = *PBS* I 1, 1 (=A) i; 31-50, kırık; 51-65= Ni 2724; 63-89= A ii; 90-99, kırık; 100-144, yinelenen pasajlardan onarılmıştır; 145-159 = A iii; 160-171, yinelenen pasajlardan onarılmıştır; 172-181, kırık; 182-234, yinelenen pasajlardan onarılmıştır; 227-270 = A iv; 271-285, yinelenen pasajlardan onarılmıştır; 286-305, kırık; 306-349 = A v; 350-367, yinelenen pasajlardan onarılmıştır; 368-391, kırık; 392-402 = A vi; 403-413, kırık; 413-421 = Ni 4151 ön ; 413-824 = *PBS* V 25.

68. PBS X 4, 14.

69. *SEM* 116.

70. *CBS* 2168.

71. Bu dizelerin Sümerce çevriyazısı şöyledir:

1. *ama-ni(!) mud-mu-gar-ra-zu i-gal-la-am ?-dingir-ri-e-ne kes-da-i*
2. *sa-im-ugu-abzu-ka u-mu-e-ni-sar*
3. *sig$_7$-en-sig$_7$-dug im mu-e-gur$_4$-gur$_4$-ri-ne za-e me-GIM u-me-ni-gal*
4. *^{d}nin-mah-e an-ta-zu he-ag-e*
5. *^{d}nin-? ^{d}su-zi-an-na ^{d}nin-ma-da^{d}nin-bara ^{d}nin-bara*
6. *^{d}nin-zadim ^{d}sar-sar-GABA ^{d}nin-nigin-na*
7. *tu-tu-a-zu ha-ra-ab-gub-bu-ne*
8. *ama-mu za-e nam-bi u-mu-e-tar ^{d}nin-mah-e ?-bi he-kes*
9. *... du-du nam-lu ... -ke$_4$ nam-lu-lu$_6$-am ...*

72. Louvre tableti *TRS* 71'de yayımlanmıştır; Üniversite tableti için bkz. not 68-70.

73. Metin dizelerinin yeniden kuruluş ayrıntıları şöyledir: 1-35 = A (*SEM* 116 + *PBS* X 4, 14 + *CBS* 2168) i; 6-21 = B (= TRS 71) i; 35-63 = B ii; 58-136 = A ii, iii, iv; 84-104 = B iii; 115-132 = B iv. Bkz. *SL* 322 no. 6 ve *JAOS* 54.4128, bunların doğrultusunda değiştirilmelidir.

74. Sami şiiri ve Sümerce öncellerinin daha ayrıntılı bir karşılaştırması için bkz. *JAOS* 63.69-73'deki yorumum.

75. Bkz. *ATU* I 4.

76. Babillilerce *lugal* (ya da *lugal-e)-u$_4$ me-lam-bi-nir-gal*, adıyla bilinen bu destanın metni şu tablet ve parçalardan yeniden kurulmuştur: *AO* 4135 = RA 11.82); *BE* XXIX 2, 3, 6, 7, 8, 10, 13; *BE* XXXI 8, 32; *CBS* 1205, 2161, 2166, 2347, 7842, 7994, 8243, 13876, 15086, 29.13.583, 29.13.699, 29.16.223, 29.16.422,29.16.439, 29.16.453; k 133 (= *ASKT* S. 79 vd.; eşi için bkz. *ATU* I 4, s. 264); K 1299 (*ATU* I 4 s. 361); K 2862 + (= *4R* res. 13 + ekler); K 2863 (4 R RES. 23 s.2); K 2871 (= *MVAG* VIII res. 13; bkz. s. 676 vd.); *KAR* 13, 14, 17, 25, 363; Ni 1183, 2339, 2743, 2764; *SBH* 71; *SEM* 25, 32, 36, 38; *SRT* 18, 20, 21; *VAT* 251 (*KGV* resim 60). 30'u yayımlanmış, 19'u yayımlanmamış bu 49 parçaya ek olarak, şimdi destandaki uygun yerlerine konabilecek, büyük bir olasılıkla şiire ait olan ancak yerleri bulunamamış olan şu parçalara sahibiz: *CBS* 8476, 10321, 13103, 15088, 15120; *BE* XXIX 12; K 4827 (= *MVAG* VIII resim 1); ayrıca bkz. *JAOS* 60.239 *BE* XXXI 9'daki yorumum. Sonraki gruplar "birleşenler"i oluşturur: 29.16.242+ 29.16.439; 1205+*BE* XXIX 8; 7842+*SEM* 38. Özellikle önemli ve sevindirici olan, Ninurta Kur'u yok etmeyi başardıktan sonra "ülke"ye çöken felaketi anlatan BE XXIX 2 ve 3'ün yerlerine konmasıdır; bunlar destanın yaklaşık 261. dizesinden başlar. Bu destanın (*SEM* s. 3) parçası olarak ^{gis}al metinlerinin listelenmesinde ortaya çıkan karışıklık için *JAOS* 60.239, not 15'deki yorumuma bakın.

77. Bkz. *SL* 321, no 9, ve *BASOR* 88.7. Düzeltilmiş Ebih yazısı için bkz. *RA* 31-84 vd.

78. Bunlar *PBS* X 4,9; *PBS* XII 47; *SEM* 90, 103, 106, 107, 109; *STVC* 42.

79. Bunlar CBS 4256, 29, 16.32; Ni 2711,3052,4042.

80. *SL* 294-314.

81. *PBS* V 22-24.

82. *BE* XXXI 33-34.

83. *RA* 34.93-134.

84. *SEM* 50,49,48.

85. Bkz. *RA* 36.78, 10 ve 11 numaralar; 12 numara *SLTN*'dedir.

86. No 13 için bkz. BASOR 79.22-23; no 14 için bkz. SL res. 10.

87. XX. Resim no. 8'de belirtilen, şiirin en başını içeren pasajın çevriyazısı ve çevirisi aşağıdadır:

1. *an-gal-ta ki-gal-se gestug-ga-ni na-an-gub*
2. *An an-gal-ta ki-gal-se gestug-ga-ni na-an-gub*
3. ^{d}*inanna an-gal-ta ki-gal-se gestug-ga-ni na-an-gub*
4. *nin-mu an mu-un-sub ki mu-un-sub kur-ra ba-e-a-*e_{11}
5. ^{d}*inanna an mu-un-sub ki mu-un-sub kur-ra ba-e-a-*e_{11}
6. *nam-en mu-un-sub nam-nin mu-un-sub kur-ra ba-e-a-*e_{11}

"Yukardaki büyük"ten "aşağıdaki büyük"e inmeyi aklına koydu,
"Yukardaki büyük"ten "aşağıdaki büyük"e inmeyi aklına koydu *tanrıça*,
"Yukardaki büyük"ten "aşağıdaki büyük"e inmeyi aklına koydu İnanna.

Hanımım gökyüzünü terk etti, yeryüzünü terk etti, indi ölüler diyarına,
İnanna gökyüzünü terk etti, yeryüzünü terk etti, indi ölüler diyarına,
Efendilik haklarını terk etti, hanımlık haklarını terk etti, indi ölüler diyarına.

Aşağıda no. 13'de belirtilen, tanrıçanın ölümünü anlatan pasajın çevriyazısı ve çevirisi vardır:

1. *kug-*^{d}*eres-ki-gal-la-ke*$_{4}$ ^{gis}*gu-za-na i-ni-in-tus*
2. ^{d}*a-nun-na di-kud-imin-bi igi-ni-se di mu-un-si-in-kud*
3. *i-bi mu-si-in-bar i-bi-us-a-kam*
4. *inim-ma-ne-ne inim-LIPIS-gig-ga-am*
5. [*munus*]*-tu-ra uzu-nig-sig-se ba-an-tu*
6. *uzu-nig-sig-ga* ^{gis}*kak-ta lu ba-da-an-la*
7. u_{4}*-3* gi_{6}*-3 um-ta-zal-la-ta*

Kutsal Ereşkigal tahtında yerini aldı,
Anunnakiler, yedi yargıç, onun huzurunda hükümlerini bildirdiler,
Ölüm bakışlarını, gözlerini ona diktiler,
Sözleri üzerine, ruha işkence eden sözleri,
Güçsüz [*"kadın"*] bir cesede dönüştü,
Ceset bir *kazığa* asıldı.
Üç gün, üç gece geçince,

Bundan sonra şiir İnanna'nın ulağı, Ninşubur'un, tanrıları onu yeniden yaşama döndürmeleri için çabalamasıyla devam eder. Araya Enki girer ve İnanna dirilir. Bu diriliş pasajının son üç dizesi şöyledir:

1. *60 u-nam-ti-la 60 a-nam-ti-la ugu-na bi-in-sub-bu-us*
2. ^{d}*inanna ba-gub*
3. ^{d}*inanna kur-ta ba-*e_{11}*-de*

Altmış kez hayat yiyeceğini, *altmış kez* hayat içeceğini
üstüne saçtılar (İnanna'nın ölü bedenine),
İnanna canlandı.
İnanna ölüler diyarından çıktı.

88. *PBS* V 1; Poebel'in çevriyazı, çeviri ve yorumlaması için bkz. *PBS* IV 1, s. 9.70.

89. *SEM* 58; Chiera'nın çevriyazı ve çevirisi için bkz. *SRT* s. 14-23.

90. Metin, *SEM* 92-93 ve *SRT* 3'den yeniden oluşturulmuştur.

DÜZELTİLEN BASKIYA EKLENEN NOTLAR

a. Sümer yapıtlarının yazıldığı kil tabletler için belirlenen İÖ 2000 tarihi, Mezopotamya kronolojisinde anahtar bir figür olan Hammurabi'nin için İÖ yaklaşık 1750 kadar geri bir tarihe gittiğini gösteren son çalışmaların sonucu olarak, 250 yıl kadar indirilmelidir.

b. Şimdi bilinen Sümer edebi tabletlerinin sayısı üç bin değil, yaklaşık beş bin kadardır. Üniversite Müzesi-Doğu Enstitüsü Ortak Kazısı'nı da (1948-1952) hesaba katarsak bunların dört bin tanesi Nippur'dan gelmiştir. Friedrich-Schiller Üniversitesi (Jena) Hilprecht Koleksiyonu'ndaki Sümer edebi tabletleri 1955 ve 1957 yıllarında benim tarafımdan incelenmiştir; daha geniş ayrıntı için bkz. "Sumerische literarische Texte in der Hilprecht-Sammlung" (*Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller Universitat Jena*, 1955/6, s. 753-763), ve *Tarih Sümer'de Başlar* (aşağıdaki nota bakın) s. 226-236. Hilprecht Koleksiyonu'ndan çok önemli tabletler ve parçaları içeren 57 sayfalık bir kitap Friedrich-Schiller Üniversitesi ve Alman Bilimler Akademisi tarafından yayımlanacaktır. Londra'da bulunduğum sırada öğrendiğime göre, Ur'dan çıkarılan tabletler dört yüzün üzerindedir. Bunların çoğu C. J. Gadd tarafından kopyalanmış olup yakında yayımlanacaktır.

c. Sümer eserlerinin yayımlanışı, *Sümer Mitolojisi*'nin yayımlandığı (1944) zaman tasarlandığından daha farklı bir biçim almıştır. Sümer mitleri, destansı öyküleri, ilahileri, ağıtları, denemeleri ve atasözü koleksiyonlarının her birinin çevriyazısı, çevirisi ve yorumlamalarıyla birlikte kopyaları ya da fotoğraflarını da içeren

tam bir baskısının bilimsel uğraşlarına ne kadar yoğunlaşmış olursa olsun tek bir kişi tarafından üretilmesinin olanaklı olmadığını anlamış bulunuyorum; özellikle çoğu yapıtların metinleri, dünyanın her yerindeki müzelere dağılmış düzinelerce tek tek tablet ve parçanın birleştirilmesinden oluşturulduğu için bu gerçekten de güçtür. Benim bugüne değin yayımladığım ayrıntılı çalışmalar şunlardır: (1) "Enki ile Ninhursag: Sümer 'Cennet' Miti"; (2) "İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi"; (3) "İnanna ve Bilulu" (Thorkild Jacobsen'le birlikte); (4) "Dumuzi ve Enkimdu: İnanna'ya Kur Yapılması"; (5) "Enmerkar ve Aratta Beyi"; (6) "Gılgamış ve Yaşayanlar Ülkesi"; (7) Ur'un Yıkılışına Mersiye"; (8) "Okul Günleri"; bunlardan başka küçük parçalar da vardır; ayrıntılı kaynakça için bkz. *Albright Festschrift*'teki yazım: "Sumerian Literature: A General Survey." Yakın gelecekte yayımlanacak iki önemli Sümer yapıtı şunlardır: "Enki and the World Order: The Organization of the Earth and Its Cultural Processes" ve Sovyetler Birliği'ne yaptığım bir ziyaretin sonucu olarak ortaya çıkan "Two Elegies in a Puskhin Museum Tablet". Ayrıca bazı Sümer edebi yapıtlarının içeriklerini ve çevirilerini *From the Tablets of Sumer*" (1956) adlı kitabımda topladım, bunun gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hali *Tarih Sümer'de Başlar* (1959) adıyla yayımlanmıştır.

Geçtiğimiz yıllarda ayrıca, benim rehberliğim ve yardımımla daha genç bilimadamlarıyla bazı Sümer edebi eserlerinin kesin baskılarını hazırlamak için çalıştık. Bunun sonucunda Roma, Pontifical Biblical Institute'den Peder Bergmann, "Ninurta'nın Yaptıkları ve Yiğitlikleri" (bkz. *Sümer Mitolojisi*. s. 145-153), "Ninurta'nın Nippur'a Dönüşü" ve uzun ve önemli "Tapınak İlahilerinin Kolek-

siyonu"nu yayıma hazırladı. Roma Üniversitesi'nden G. Castellino Kral Şulgi'nin iki ilahisi ile "Utu'ya (güneş-tanrısı) İlahi"yi yayıma hazırladı. Eskiden Üniversite Müzesi'nde çalışan şimdi Harvard Üniversite'sinde hocalık yapan Dr. Edmund Gordon, Sümer atasözlerinin büyük bölümünü yayıma hazırladı. Bütün bu bilimsel etkinliklerin sonucu olarak, en önemli Sümer edebi eserlerinin yalnızca çevirilerini içeren, humanistler ve genel olarak edebiyat ve kültür öğrenimi gören öğrenciler için temel bir değer oluşturacak *Sumerian Literature: A Representative Crossection* başlıklı bir kitap yayımlamayı planlıyorum.

d. Savaş yılllarında ve sonrasında Harma, Uqair ve Nippur'da birkaç önemli Sümer yazıtı keşfi yapılmıştır; bkz. *Iraqi Excavations During the War Years* (*University Museum Bulletin*, c. XIII, no. 2, s. 1-29) ve "Mercy, Wisdom and Justice; Some New Documents from Nipur" (*University Museum Bulletin*, c. XVI, no. 2, s. 28-39).

e. Sümer ilahi malzemesini tam olarak temsil eden bir kesit için bkz. Adam Falkenstein'in makalesi, *Sumerische und Akkadische Hymnen und Gebete* (1953); ayrıca bkz. bu makaleye ilişkin *Bibliotheca Orientalis*'deki inceleme yazım. (Leiden) c. XI, s. 170-176.

f. Sümer "bilgelik" edebiyatının ayrıntılı ve aydınlatıcı bir taslağı için bkz. E. I. Gordon'un çalışması "A New Look at the Wisdom of Sumer and Akkad", *Bibliotheca Orientalis* (Leiden).

g. Sözü edilen "katalog" tabletine ek olarak şimdi altı katalog daha bulunmaktadır; bkz. "Götter-Hymen und Kult Gesange der Sumerer auf zwei Keilschrift-'Katalogen' in der Hilprecht Sammlung" (*Wissensnchaftliche Zeitschrft der Friedrich-Schiller Universitat Jena*, 1956/7, s. 389-395) ve "Hilprecht Sammlung"dan yakında çıkacak

olan Sümer edebi metinlerini içeren *Introduction to Nos. 53-55.* (b notuna bakınız.)

h. Üçüncü Ur Hanedanlığı ve klasik Sümer devri için tarihler bir yüzyıl kadar aşağı çekilmelidir; ayrıca bkz. a notu.

i. Kitab–ı Mukaddes'teki olası Sümer etkileri için bkz. *Studia Biblica et Orientalia* c. III (1959), s. 185-204'deki "Sumerian Literature and Bible" başlıklı makalem.

j. *Sümer Mitolojisi* yazıldığı zaman bilinmeyen tabletlere dayanan bu şiirdeki bölümlerden birinde yapılan değişiklik için bkz. *Septième Rencontre Assyriologique Internationale, Proceedings*'teki, "Gılgamesh: Some New Sumerian Data" başlıklı makalem.

k. "Soru ve yanıt" pasajının şimdi neredeyse tamamı bir araya getirilebilmiştir; ayrıntılar için bkz. Leonard Wooley'e adanmış, yakında yayımlanacak olan *Iraq* kitabımda "Death and the Nether World According to the Sumerian Literary Texts" bölümünde 16. not.

l. Parça parça oluşu nedeniyle *Sümer Mitolojisi*'ne alınmamış olan şiirin ilk yedi dizesinin çevriyazısı ve çevirisi j notunda sözü edilen makalede bulunabilir.

m. Puşkin Müzesi'nde bulunan iki ağıtın yazılı olduğu tabletten (bkz. c notu), ilk defa olarak Sümer düşünürlerin, güneşin batışından sonra, yolculuğunu Ölüler Diyarı'nda sürdürdüğü, gece gündüze dönünce yerini aldığı görüşünde olduklarını öğrendik; aya gelince, her ayın yirmisekizinci gününe denk gelen "dinlenme günü"nü Ölüler Diyarı'nda geçirir.

n. Mitin ilk bölümünün değiştirilmiş bir yorumu şimdi *Tarih Sümer'de Başlar*, s. 84-86'da bulunabilir.

o. Thorkild Jacobsen, *Journal of Near Eastern Studies*'in 5. cildinde,

benimkinden oldukça farklı bir çeviri sunar ve insanın, toprağın altında "geliştikten" sonra, Enlil'in yeryüzü kabuğunun tepesinde açtığı bir delikten geçip yeryüzünde "boy verdiği" sonucunu çıkarır. Ama ilgili dizeler için yaptığı çevirinin hiçbir kesinlik taşımadığını yapıt üzerine yakın bir tarihte yapacağım çalışmamda göstermeyi umuyorum.

p. Mitin son hali şimdi *Bulletin of the American Schools of Oriental Research, Supplementary Study* No 1'de bulunabilir; ayrıca bkz. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (ed. James Pritchard), s. 37-40.

q. Bu mitin kesin baskısı *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller Universität Jena*'nın gelecek sayısında yayımlanacaktır (bkz c notu.).

r. Bu "ilahi-türü" mitin bir çevirisi için bkz., *Sumerische und Akkadische Hymen und Gebete'te*, Adam Falkenstein, s. 133-137.

s. Sayfa 68-75. İnsanın yaratılışının Thorkild Jacobsen tarafından önerilen bir diğer uyarlaması için bkz. o notu.

t. Bu mitin değiştirilmiş bir uyarlaması için bkz. *Tarih Sümer'de Başlar*, s. 172-174.

u. "İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi"nin gözden geçirilmiş baskısı için bkz. *Journal of Cuneiform Studies*, c. V, s. 1-17; yeni tespit edilmiş birkaç parça için yakında Woolley Festschrift'te yayımlanacak "Death and the Nether World According to the Sumerian Literary Texts" makaleme bakınız (bkz. k notu).

v. Poebel tarafından yayımlanan "Tufan" tableti hâlâ tektir.

w. Chiera tarafından yayımlanan "Martu'nun Evliliği" tableti hâlâ tektir.

x. Bu şiirin ayrıntılı bir çalışması için bkz. *Journal of Cuneiform Studies*, c. II, s. 39-70; ayrıca bkz. *Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, s. 41-42.

DİZİN

Hasan Bey TABRIZ